

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

О. О. Клочко

**ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ
ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ
У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ**

монографія

Суми – 2013

ББК 60.59Я73

УДК 378.14:37.013.42:316.624-053.6(075.9)

Друкується згідно рішення вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол № 9 від 22 квітня 2013 року).

Рецензенти:

Чайченко Н.Н. – професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри теорії та методики вищої професійної освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Щербина-Яковлева О.Ю. – професор, доктор філософських наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки і гендерних студій Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Клочко О. О.

К50 Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів: монографія. – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2013. – 172 с.

У монографії розкрито загальні засади профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді; проаналізовано систему підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Представлено технологію підготовки майбутніх соціальних педагогів до такого роду діяльності.

Монографія призначена викладачам вищих педагогічних навчальних закладів, студентам напряму підготовки «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота». Монографія також адресована соціальним педагогам, слухачам курсів підвищення кваліфікації за спеціальністю «Соціальна педагогіка».

ББК 60.59Я73

© Клочко О.О., 2013

© ФОП Наталуха А.С., 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	6
1.1. Класифікація форм адиктивної поведінки дітей та молоді	6
1.2. Поняття соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	15
1.3. Нормативно-правове забезпечення проблеми подолання адиктивної поведінки дітей та молоді	24
1.4. Соціальне партнерство в рамках профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.....	32
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	41
2.1. Компоненти професійної готовності до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	41
2.2. Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	49
2.2.1. Аналіз наукових підходів щодо підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	49
2.2.2. Дидактичні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	53
2.2.3. Характеристика основних видів навчально-практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.....	56
2.2.4. Аналіз робочих навчальних програм дисциплін за напрямом підготовки «Соціальна педагогіка» з погляду відображення проблем профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	62
РОЗДІЛ 3. ЕТИЧНІ АСПЕКТИ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	67
3.1. Етичні знання у підготовці майбутніх соціальних педагогів.....	67
3.2. Професійний обов'язок у контексті готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	70
3.3. Значення духовних і моральних якостей майбутніх соціальних педагогів для профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	73
3.4. Професійні цінності майбутніх соціальних педагогів у профілактиці адиктивної поведінки дітей та молоді	75
3.5. Етичні принципи професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	77

РОЗДІЛ 4. ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ	79
4.1. Тлумачення поняття «технологія»	79
4.2. Основні риси моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.....	89
4.3. Методичне забезпечення змісту технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді	99
4.3.1. Навчальна робота	102
4.3.2. Самостійна робота	114
4.3.3. Виробнича соціально-педагогічна практика	115
4.3.4. Виховна робота	119
4.3.5. Наукова робота	124
ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПОНЯТІЙНИЙ СЛОВНИК.....	126
ДОДАТКИ.....	136
Додаток А	136
Додаток Б	141
Додаток В	146
Додаток Г	150
Додаток Д	155
Додаток Е	156
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	162

ВСТУП

Актуальність поширення проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді вимагає залучення до її вирішення відповідних висококваліфікованих кадрів – соціальних педагогів. Однак, наявна відсутність комплексного підходу підготовки майбутніх соціальних педагогів у цьому напрямі.

Окрім цього під час підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах недостатньо використовується зміст навчальних дисциплін, обмежено використовуються шляхи залучення студентів до практичної діяльності у зазначеному напрямі, недостатньо використовуються можливості навчально-виховного простору ВНЗ для формування особистості спеціаліста.

У зв'язку із необхідністю забезпечення ефективної організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, актуальними стають питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до такого роду діяльності. Відповідно до цього реалізація головних компонентів такої підготовки неможлива без розробки ефективної моделі технології такої діяльності. У свою чергу, продуктивність та мобільність профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді буде залежати від правильної побудови, а також грамотного застосування соціальними педагогами такої технології на практиці.

Мета монографії полягає у розкритті сутності профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, визначенні її організаційних засад, обґрунтуванні технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до такого роду діяльності, а також методичне забезпечення усіх компонентів даної технології.

У монографії наведено також практичні матеріали й тестові завдання, що можуть використовуватися у процесі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів та допоможуть підготувати їх до ефективної організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

1.1. Класифікація форм адиктивної поведінки дітей та молоді

Аналіз наукових праць [4; 18; 24; 63], сучасної соціальної ситуації визначає актуальність проблеми поширення адиктивної поведінки серед підростаючого покоління, а також впровадження ефективної профілактичної діяльності щодо попередження та запобігання її проявам.

До проблеми адиктивної поведінки та її профілактики звернена увага багатьох наукових напрямків, а саме: педагогічні аспекти проблеми адиктивної поведінки представлені у працях Нагорної А.М., Безпалько В.В., Березіної С.В., Оржеховської В.М.; ідеї профілактичної роботи (Рязанцева В.А., Лисенський К.С. і ін.).

Автори досліджень з проблеми зловживання речовинами, що змінюють психофізіологічний стан особистості, використовують різноманітні терміни, що відображають сутність і причини цього явища: наркотизм (Бітенський В.С.), наркогенні звички (Оржеховська В.М.), зловживання наркогенними речовинами (Колесов Д.В.), адиктивна поведінка (Лічко А.Є.).

Проблеми появи адиктивної поведінки і психолого-педагогічні аспекти формування підліткової залежності вивчали Балагута Д.М., Балакірева О.М., Болтівець С.В., Горностай П.І., Лисенський К.М., Максимова Н.Ю., Рудніцька І.О. та багато інших вчених. Питання організації профілактичної діяльності щодо запобігання явищам поширення адиктивної поведінки у підлітковому середовищі розглядають у своїх працях дослідники Безпалько В.В., Болтівець С.В., Березін Ф.Б., Лазаренко Д.В., Максимова Н.Ю., Оржеховська В.М., Пінчук І.М., Толстоухова С.В. та ін.

Питання профілактики адиктивної поведінки розглядаються і у дисертаційних дослідженнях. Завацька Л.М. розглядає у дисертаційному дослідженні такий психологічний аспект адиктивної поведінки, як особливості особистісної диференціації узалежненої поведінки підлітків та їх корекцію [25]. Золотова Г.Д. розглядає соціально-педагогічну профілактику адиктивної поведінки студентів на прикладі навчальних закладів I-II рівня акредитації [27]. У дисертаційному дослідженні Тютюнник О.В. розглядається підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності у старшокласників. [87].

Адиктивна поведінка особистості визначається у сучасній науковій соціально-педагогічній думці як окрема особлива форма девіантної поведінки (схема. 1.1.).

Девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення) – система дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам або визнанням у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки [81, с. 225].

Адиктивна поведінка (від англ. – addiction – схильність, шкідлива звичка; лат. – addictus – по-рабськи відданий) – форма девіантної поведінки людини (у більшості випадків – діти, підлітки, молодь), для якої характерне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку й підтримки інтенсивних емоцій [79, с. 181].

Схема 1.1.

Види девіантної поведінки дітей та молоді

Адиктивна (залежна) поведінка, схильність до неї – це прояв внутрішнього стану особистості, який детермінується наступними чинниками:

- відсутність або недостатність позитивного емоційного контакту з батьками, вихователями іншими дорослими;
- неповна неблагополучна сім'я;
- неправильне виховання дітей у сім'ї;
- відсутність у батьків педагогічних знань;
- наявність інших соціально-педагогічних проблем: педагогічна занедбаність, важковиховуваність, бездоглядність, безпритульність, сирітство, соціальне сирітство, наявність підліткових криз, акцентуацій характеру тощо.

Головатий М.Ф., Панасюк М.Б. визначають прагнення відходу від реальності стає домінуючим у свідомості молодої людини, і її поведінка цілком підпорядковується пошуку таких засобів, що спричиняють перебування особистості у віртуальному, суб'єктивному світі [18, с. 312].

Термін «залежність» у науковій літературі розглядається у кількох значеннях з точки зору її впливу на особистість:

- залежність – результат розладів мислення і сприйняття, унаслідок яких мозок втрачає здатність адекватно оцінювати реальність: деякі факти він перебільшує, інші недооцінює або ігнорує [10];
- залежність – особливий внутрішній стан людини, який характеризується втратою особистістю свободи волі [10];
- патологічна залежність – залежність, що обмежує свободу особистості й негативно впливає на здоров'я [49].

Класифікація форм адиктивної поведінки виглядає наступним чином (схема 1.2.):

<p>1. Хімічні адикції – вживання та вдихання наркотичних, психоактивних, психотропних, токсичних речовин і речовин побутової хімії.</p> <p>У більшості наукових джерел дана форма ототожнюється із поняттям «адиктивна поведінка».</p>
<p>2. Нехімічні адикції – адикції, де об'єктом залежності стає постійно повторювана послідовність певних дій. Західні наукові джерела визначають нехімічні адикції терміном «поведінкова адикція».</p> <p>До нехімічних адикцій належать: комп'ютерна залежність: ігрова залежність (геймблінг, лудоманія, ігроманія), Internet-адикція, адикція відносин (любовні, сексуальні адикції, адикції уникнення), спортивна адикція (адикція вправ), працеголізм, адикція до втрати грошей (шопоголізм, шопоманія), ургентна адикція, адиктивний фанатизм, «стан перманентної війни», синдром Тоада.</p>
<p>3. Проміжні форми адикції. При цій формі адиктивності спостерігається процес безпосереднього залучення біохімічних механізмів організму.</p> <p>До проміжних форм адикцій належать: нервова анорексія, булімія.</p>

Основними у питанні дослідження форм адиктивної поведінки підростаючого покоління постають, як правило, хімічні адикції, до яких відносять тютюнопаління, п'янство і алкоголізм, наркоманію, токсикоманію, а також комп'ютерну залежність (ігрова та Internet-залежності).

У питаннях вивчення адиктивної поведінки як соціально-педагогічної проблеми наукова думка не обмежує себе лише дослідженням хімічних форм адикцій (паління, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія). У більш широкому науковому розумінні адиктивна поведінка представлена й іншими видами залежності особистості (нехімічні та проміжні форми адиктивної поведінки). Важливими у процесі дослідження проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді залишається вивчення форм нехімічної та проміжної адикції.

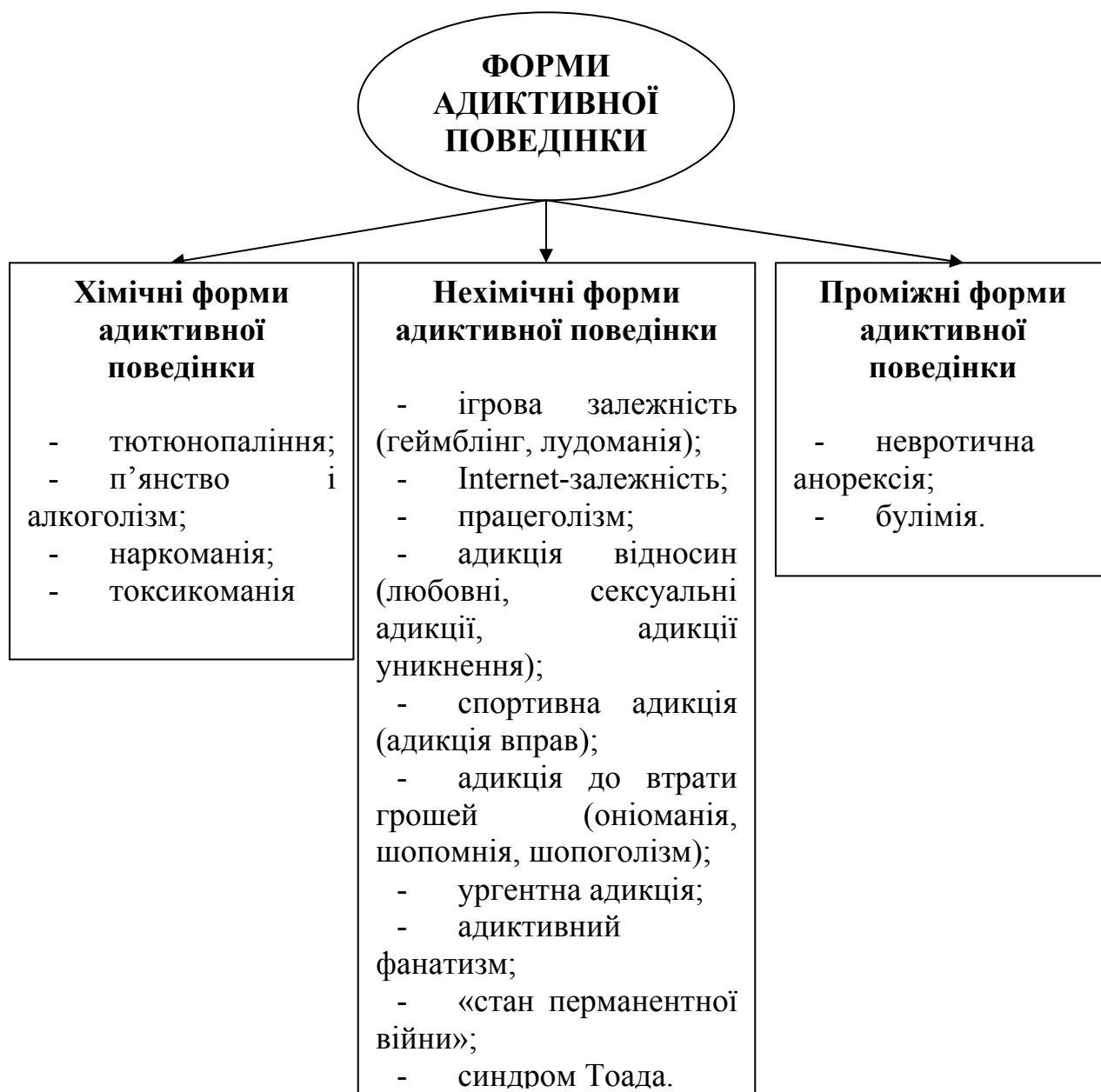

Схема 1.2.
Класифікація форм адиктивної поведінки

Тютюнопаління як одна із форм адиктивної поведінки, що характеризується потягом (фізичним, психічним) до вдихання диму тліючого висушеного листа тютюну.

Великого занепокоєння українського суспільства спричиняють випадки дедалі більшого вживання дітьми, підлітками та молоддю спиртних напоїв. Неконтрольований процес уживання підростаючим поколінням спиртних напоїв, їхнє раннє залучення до ментальних звичаїв і традицій застілля зумовлюють поглиблення соціальних, у тому разі соціально-педагогічних проблем пияцтва та алкоголізму. У процесі розгляду питання хімічних форм адиктивної поведінки слід розрізняти поняття «п'янство» і «алкоголізм». Поняття «п'янство» та «алкоголізм» тісно пов'язані між собою, але дещо різняться між собою.

П'янство – форма, що визначається як довготривале зловживання спиртними напоями, але яке не викликає наркотичної залежності [18, с. 334].

Алкоголізм – форма адиктивної поведінки, що характеризується хворобливою пристрастю до алкоголю (етилового спирту) з психічною і фізичною залежністю від нього [11, с. 88].

Алкоголь – (від лат. alcohol – спирт) – наркотична отрута із вмістом метилового, етилового та інших видів спиртів, що діє на нервові клітини кори головного мозку [11, с. 88].

Алкогольні (спиртні) напої – п'янки рідини, основою яких є етанол (етиловий спирт – безбарвна рідина C_2H_5OH) [11, с. 88].

Однак, необхідно усвідомлювати, що п'янство передуює розвитку хронічної хвороби – алкоголізму. Різниця полягає у тому, що п'янство як зловживання спиртними напоями, як правило, буває ситуативним, і є наслідком шкідливих звичок, традицій. Варто зауважити, що спільними аспектами у п'янстві та алкоголізмі можуть бути наступні:

- негативно впливають на соціальну адаптацію підростаючого покоління;
- призводять до соціальної, фізичної, психічної деградації особистості молодшої людини;
- призводять до сімейних конфліктів, розлучень, травм, хуліганських дій і інших проявів девіантної та делінквентної поведінки (соціальне сирітство, вчинення правопорушень тощо).

У Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» [94]

наркоманія визначається «як хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання наркотичними засобами, що віднесені до таких Конвенціями ООН чи Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України, і який характеризується психічною або фізичною залежністю від них».

Зауважимо, що, на сьогодні, хибним є твердження того, що наркоманія передбачає вживання дітьми та молоддю лише такої речовини як наркотики. У процесі вивчення наркоманії, як комплексної соціально-педагогічної проблеми, слід розрізняти сутність наступних понять:

1. Наркотик/наркотична речовина визначається як та речовина, що має специфічний вплив на центральну нервову систему, зокрема на розвиток певних відчуттів і зміну свідомості, а також викликає особливий стан наркотичного сп'яніння [51, с. 15].

Наркотик/наркотична речовина має відповідати, по перше, медичному критерію (застосування її з немедичною метою), по друге, соціальному критерію (саме немедичне застосування даної речовини є соціальною і у тому разі соціально-педагогічною проблемою), по третє, юридичному (сучасне українське законодавство передбачає карну відповідальність за зберігання, розповсюдження і вживання таких речовин відповідно дії визначених Законів України [94; 96]).

Зазначене поняття у більшості наукових джерел визначається як загальний термін і вживається для об'єднання усіх наступних. Поняття «наркотик/наркотична речовина» вживається у наукових текстах також і незалежно від їхньої класифікації.

2. Наркотичний засіб визначається як природна чи синтетична рослина, сировина і речовини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України [24, с. 150].

3. Психоактивна речовина у сучасній науковій думці ототожнюється із поняттям «психотропна речовина» так як вони мають однакові наслідки на організм людини. Узагальнюючи основні тлумачення терміну, можемо констатувати, що психотропна речовина (психоактивна речовина) є не що інше як хімічний лікарський засіб, який впливає на центральну нервову систему, а саме: на протікання психічних процесів, і таким чином може впливати на свідомість особистості [4, с. 15; 83, с. 188].

Проблема дитячої та підліткової токсикоманії в останній час набуває усе більшої актуальності.

Поширення психотропних речовин та засобів побутової хімії, які у своєму складі мають токсичні для нервової системи компоненти, привело до появи нових форм і типів токсичної залежності зі всіма негативними наслідками – як медичними так і соціальними.

Варто зауважити, що хворіють на токсикоманію, як правило, діти і підлітки із матеріально незабезпечених сімей, соціальні сироти, безпритульні особи, педагогічно занедбані діти та підлітки тощо, що становлять особливу групу соціально дезадаптованих клієнтів.

Небезпечним є те, що легка доступність токсичних речовин, а особливо засобів побутової хімії, призводить до того, що основними споживачами цих речовин стають діти і підлітки віком від 8-10 років.

Токсикоманія – форма адиктивної поведінки дітей та підлітків, для якої характерним стає потяг до вдихання парів побутових, хімічних речовин з метою зміни свого психічного стану, а з іншого – штучний виклик галюцинацій [79, с. 299].

Активне поширення інформаційних та комп'ютерних технологій сприяло виникненню чергового виду адиктивної поведінки – **комп'ютерної залежності**. За визначенням психологічної літератури комп'ютерна залежність – ігрова залежність (лудоманія, ігроманія, геймблінг) й Internet-залежність – висвітлюється як психопатологічний стан та поведінкова реакція індивіда, що характеризується нестримною пристрастю до комп'ютерних ігор та комп'ютерних мереж.

Ігрова залежність (геймблінг, лудоманія) – форма адиктивної поведінки особистості, що виступає як патологічна схильність до азартних, у тому разі комп'ютерних ігор, що полягає в частих повторювальних епізодах участі в азартних (комп'ютерних) іграх, що домінує у житті особистості і веде до зниження соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей, не приділяється належної уваги обов'язкам у цих сферах [69].

Internet-залежність визначається як психічний розлад, нав'язливе бажання приєднатися до Інтернету і хвороблива неспроможність вчасно від нього від'єднатися [52].

Працеголізм визначається як форма нехімічної адикції, що проявляється у прагненні до постійної фіксації усіх можливостей організму на роботі.

При чому, особистість сприймає свою роботу як єдиний максимально значимий засіб самореалізації, одержання суб'єктивного задоволення від життя.

Слід пам'ятати, що однією із важливих особливостей особи, яка страждає на працеголізм, є прагнення до постійного успіху і схвалення його з боку оточуючих.

Наступною формою нехімічних адикцій є **адикція до втрати грошей** – оніоманія, також відома, як шопоманія, шопоголізм.

Оніоманія є формою нехімічних адиктивних проявів особистості, що визначається як непереборне бажання до втрати грошей – придбання чогонебудь.

Спортивною адикцією (адикцією вправ, тренувань) називають форму адиктивної поведінки, що характеризується посиленням занять професійним спортом з метою досягнення високих результатів, а також екстремальними видами спорту.

Зауважимо, що адикціями відносин виступають любовні, сексуальні і адикції уникнення. Зазначені адикції мають спільні передумови виникнення, а саме: проблеми із самооцінкою особистості, нездатність любити себе, труднощі у встановленні функціональних меж з іншими.

Адикції відносин – це, перш за все, адикції, що передбачають зміну індивідом свого психічного стану шляхом фіксації на іншій людині.

Наступними формами нехімічної адикції виступають:

- **ургентна адикція** як форма адиктивності, що проявляється у звичці знаходитися у стані постійної нехватки часу;
- **адиктивний фанатизм** як форма нехімічних адикцій, що проявляється як захоплення надмірної ваги релігією (сектанство), політикою, національними ідеями і переконаннями, музикою тощо;
- **«станом перманентної війни»** називають створення небезпечних ситуацій, ситуацій невинновданого ризику з метою повернення минулих відчуттів, що, як правило, призводить до скоєння асоціальних та кримінальних вчинків;
- **синдром Тоада** (залежність від веселого керування авто) розглядається як варіант залежної поведінки підлітків, що проявляється у можливості угону авто і інших транспортних засобів з метою «веселого керування» ними, одержання задоволення від ризику та їзди.

[53]

До групи **проміжних форм адиктивної поведінки** належать **невротична анорексія і булімія**. Сучасна соціально-педагогічна наукова думка недостатньо ґрунтовно досліджує зазначений аспект проблеми адиктивності. Аналіз

провідних джерел показує, що сутність проміжних форм адиктивної поведінки досліджується переважно у науковій, методичній медичній і психологічній літературі. Така ситуація пов'язана із природою формування анорексії та булімії, медико-психологічних, а у деяких випадках і психопатологічних проблем. Така ситуація не відповідає дійсності. На нашу думку, одним із пріоритетних завдань по вивченню і усуненню таких проблем постає налагодження тісної співпраці соціальних педагогів з фахівцями різних напрямків.

Слід враховувати у соціально-педагогічній роботі, що класичні анорексія і булімія є характерними адикціями для жіночої статі. Зауважимо, що здебільшого такі адиктивні прояви починаються саме у підлітковому віці.

За тлумаченням сучасних психологічних джерел

анорексія визначається як невротичний синдром, що спостерігається, як правило, у дівчат-підлітків і молодих жінок і характеризується відмовою від їжі, відсутністю апетиту та супроводжується втратою ваги, зміною звичок, постійною гіперактивністю [70, с. 45].

Зазначені дані підтверджують нашу думку про те, що булімія відноситься до «жіночих» форм адиктивності.

Важливо відзначити, що анорексію часто супроводжує підвищене почуття голоду, булімія як крайня його форма.

Булїмія – це стан, при якому спостерігається прагнення до постійного, надмірного споживання їжі [70, с. 84].

У процесі діагностування і лікування наркоманії та алкоголізму простежуються прояви анорексії та булімії у хворих як особливі наслідки вживання деяких наркотичних речовин. Так, **булімія (полїфагія)** як хворобливе посилення харчового інстинкту, що характеризується постійним потягом до їжі, спостерігається при вживанні канабіоїдів (існує сленговий вираз «бомбардувати холодильник»). У свою чергу, **анорексія** як пригнічення харчового інстинкту, що виявляється у відсутності апетиту і відразі до їжі, зустрічається у фазі абстиненції або при депресіях після лікування наркоманії. Зустрічається також і посталкогольна анорексія (носить короткочасний, 1-2 дні, характер) [51, с. 107].

У системі підготовки майбутніх соціальних педагогів пріоритетним напрямом залишається розбудова ефективного навчання щодо профілактики хімічних форм адиктивної поведінки, а також комп'ютерної залежності дітей та молоді. Дана тенденція визначається:

- по перше, безпосередньою фаховою приналежністю і прямим соціально-педагогічним впливом на ефективне вирішення визначених проблем;
- по друге, недостатнім рівнем ефективності в роботі у сфері профілактики хімічних форм адиктивної поведінки, а також комп'ютерної залежності;
- по третє, високим рівнем залучення до таких форм адиктивної поведінки дітей, підлітків та молоді;

- по четверте, високою ступінню доступу, що стимулює інтерес до початку вживання тютюну, наркотиків і втягнення особи до віртуального світу.

Отже, у системі протидії поширенню різних форм адиктивної поведінки підростаючого покоління та їх ефективної профілактики пріоритетного значення набуває діяльність кваліфікованих фахівців – соціальних педагогів. Одними із пріоритетних напрямів у зазначеній роботі постають глибоке наукове, міждисциплінарне дослідження проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді; оптимізація використання профілактичних програм у проблемі попередження адиктивної поведінки підростаючого покоління; усвідомлення багаторівневості такої профілактичної роботи.

У процесі вивчення загальних засад проблеми адиктивної поведінки однаково важливими є знання з хімічних адикцій як основних її форм, а також вивчення нових форм адиктивності. Однак, в залежності від сучасної соціальної ситуації, рівня поширення певних форм адиктивної поведінки, а також рівня їхньої актуальності для соціально-педагогічної діяльності, провідними для соціальних педагогів виступають хімічні адикції, і комп'ютерна у межах ігрової та Internet-залежності.

1.2. Поняття соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

У процесі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів важливою складовою постає комплексне міждисциплінарне розуміння системоутворюючих понять (у нашому випадку поняття «профілактика»).

Зокрема, **медична наукова думка** відзначає

профілактику як фундаментальну основу системи охорони здоров'я, пропаганди здорового способу життя і як пріоритетний напрям розвитку цієї системи. Спільним з основами соціально-педагогічної науки є визнання профілактики системою соціальних, державних, гігієнічних, медичних, а також соціально-педагогічних заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я та запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі (у нашому випадку – адиктивної поведінки).

Головною метою профілактики Всесвітня Організація Охорони Здоров'я (ВООЗ) визначає усунення причин виникнення та розвитку негативних (адиктивних) проявів у поведінці людини поряд із створенням умов для підвищення стійкості особистості до впливу несприятливих факторів навколишнього середовища (соціальних, економічних, політичних, психологічних, екологічних, генетичних тощо) [54].

У загальному науковому та міждисциплінарному (медичний, психологічний, педагогічний і соціально-педагогічний аспекти) тлумаченні **профілактика**

виступає як система заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню хвороб, на охорону здоров'я [83, с. 336].

Соціальні педагоги мають усвідомлювати, що профілактика асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події, тобто з усуненням причин, що можуть викликати певні небажані наслідки. Тому, слід відзначити, що профілактика проводиться у формі запланованих дій, націлених на досягнення конкретного позитивного результату, однак, у той же час спрямована на запобігання можливих негативних явищ.

Соціальна педагогіка активно оперує поняттям «**соціальна профілактика**» як однією із головних соціальних технологій.

Визначення терміну «соціальна профілактика» має насамперед нормативний аспект. На підтвердження цього слугує **Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»:**

Ст. 1 чинного Закону визначає **соціальну профілактику** як «роботу, спрямовану на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу» [101].

Термін «соціальна профілактика» широко використовується і в межах наукової соціально-педагогічної думки. Так, провідні сучасні дослідники активно звертаються до визначеного поняття і дещо по-різному тлумачать його. Аналіз наукових праць вітчизняних дослідників дозволив виявити різні підходи до розуміння сутності терміну «соціальна профілактика» у контексті соціально-педагогічних знань (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Тлумачення дослідниками поняття «соціальна профілактика»

№ з\п	Визначення поняття «соціальна профілактика»
1	Капська А.Й., Безпалько О.В.: «Соціальна профілактика – діяльність, що має на меті зусилля, спрямовані на запобігання соціальних проблем або життєвих криз особистості, групи людей чи соціальних груп, попередження ускладнення уже наявних проблем. Авторки наголошують, що соціальна профілактика виступає комплексом економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [4, с. 31].
2	Капська А.Й.: «Соціальна профілактика – діяльність, що ґрунтується на виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, соціально-педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення у психологічному та соціальному розвитку дітей та молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля» [81, с. 32].

3	Головатий М.Ф.: «Соціальна профілактика – профілактика, сутність якої полягає у виявленні негативних психобіологічних умов, психолого-педагогічних чинників, що спричиняють відхилення у психічному і соціальному розвитку дітей, підлітків та молоді, у їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації належної життєдіяльності та дозвілля» [18, с. 391].
4	Зверєва І.Д.: «Соціальна профілактика (від грецьк. – profhylaktikos – запобіжний) – діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечним наслідкам. Соціальна профілактика – це один із напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюють шляхом прийняття відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи, культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо» [79, с. 207].
5	Нагорна А.М., Беспалько В.В.: «Соціальна профілактика – система комплексних державних і громадських, соціально-економічних і медико-санітарних, психолого-педагогічних і психологічних, соціально-педагогічних і педагогічних заходів, кінцевою метою яких є попередження захворювання» [51, с. 110].

Отже, за результатами дослідження енциклопедичної і наукової літератури були встановлені наступні основні моменти:

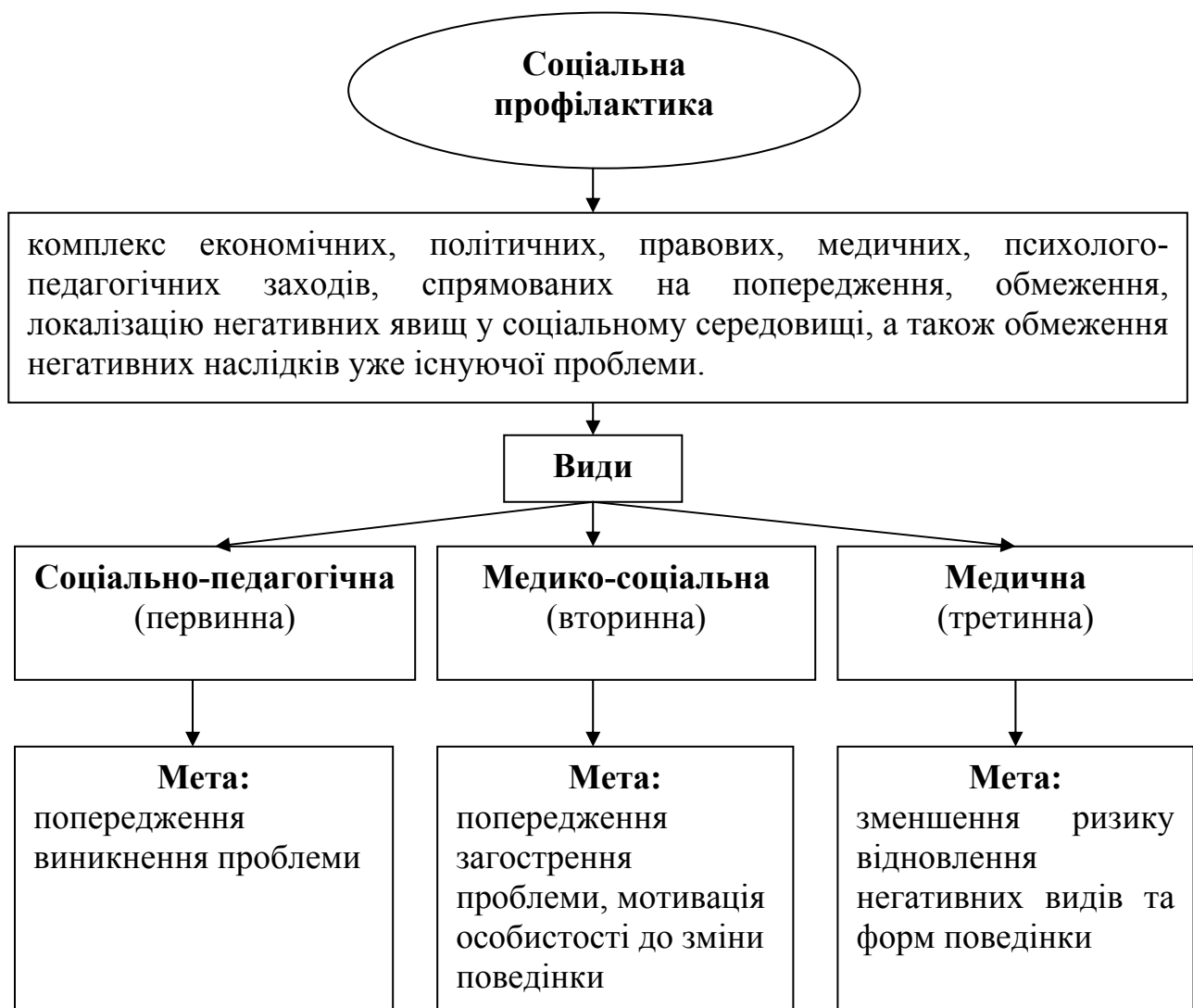
- головною метою соціальної профілактики є не тільки попередження проблеми адиктивної поведінки, а й зменшення, мінімізація її негативних наслідків;
- соціальна профілактика спрямована на осіб «групи ризику», тобто на тих осіб, які постраждали або можуть постраждати від проблеми адиктивності у поведінці, а також на тих суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, від яких залежить подолання проблеми адиктивної поведінки та її наслідків;
- соціальна профілактика спрямована на виявлення, нейтралізацію тих чинників, що заважають розвитку дитини чи молодої людини, а також формує у них якості, необхідні для подолання адиктивної поведінки і задоволення потреб альтернативним нешкідливим шляхом;
- результатом соціальної профілактики стає створення умов для повноцінної життєдіяльності особистості та функціонування суспільства взагалі.

Зрозуміло, що профілактика покликана попереджати виникнення багатьох соціальних проблем у суспільстві, у нашому випадку – адиктивної поведінки, а також зменшувати негативний вплив наслідків такої проблеми.

Оволодіння соціальними педагогами на теоретичному рівні основ соціальної профілактики неможливе без знання її видів. Розмаїття профілактичних заходів прийнято класифікувати, насамперед, в залежності від виду попереджувального впливу. Відповідно до класифікації ВООЗ виділяють три основні види профілактики.

Світова і вітчизняна наукова спільнота підтримує визначення ВООЗ щодо видів профілактики. Більшість науковців (Безпалько О.В., Нагорна А.М., Беспалько В.В., Пихтіна Н.П., Новгородський Р.Г., Мардахаєв Л.В. і ін.), приймаючи за основу саме таку класифікацію, відзначає первинну, вторинну і третинну профілактику (схема 1.3.).

Аналізуючи наукові праці, можемо дійти висновку, що тлумачення видів профілактики мають однакову основу як при розгляді девіантної поведінки, так і під час вивчення одного із її видів – адиктивної поведінки. Відзначимо, що науковці виокремлюють такі ж види профілактики і для окремих форм адиктивної поведінки (як правило, це стосується опанування знань щодо профілактики наркоманії, і далі – токсикоманії, тютюнопаління, алкоголізму тощо).

Схема 1.3. Види соціальної профілактики

Беззаперечним є той факт, що серед усіх видів профілактики саме **соціально-педагогічна (первинна) профілактика** займає головне місце у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів щодо попередження адиктивної поведінки дітей та молоді.

Зазначимо, що **соціально-педагогічну (первинну) профілактику**, у контексті дослідження проблеми адиктивної поведінки, слід розглядати з точки зору двох її **аспектів: широкого і вузького**.

Широкий аспект первинної профілактики визначається з позицій збереження умов, що сприяють нормальному гармонійному розвитку особистості, збереженню здоров'я і попередженню негативного впливу на особистість чинників соціального і природного середовища.

Відзначимо, що даний тип профілактики, є масовим і найбільш ефективним. Він базується на комплексному системному дослідженні впливу умов і чинників природного середовища, соціального оточення на здоров'я дітей та підлітків.

До заходів первинної профілактики належать ті, що можуть впливати на шляхи несприятливого впливу природних, мікро- і макросоціальних чинників, а також ті, що сприяють підвищенню резистентності організму до дії цих несприятливих чинників.

Безпалько О.В. у своєму формулюванні первинної профілактики відзначає, що головним її змістом є:

- 1) доступне, кваліфіковане роз'яснення клієнтам нормативно-правових норм щодо різних аспектів асоціальної поведінки особистості;
- 2) пропаганда здорового способу життя;
- 3) створення ефективних умов для успішної самореалізації особистості в альтернативних видах трудової, творчої, інтелектуальної, суспільної діяльності;
- 4) збільшення особистісного потенціалу клієнта, а саме: формування позитивної «Я – Концепції», підвищення ефективності позитивних поведінкових стратегій тощо.

Вузький аспект первинної профілактики. Соціально-педагогічна профілактика вбачає своєю головною метою не що інше, як запобігання виникнення адиктивної поведінки в учнівському та молодіжному середовищі.

Одним із головних завдань первинної профілактики постає надання дітям, підліткам та молоді достовірної інформації з перевірених джерел про:

- проблему адиктивної поведінки у сучасному суспільстві і її форми;
- вплив адикції на здоров'я та поведінку особистості;
- наслідки різних форм адиктивної поведінки;
- шляхи попередження, подолання проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді;
- вибір альтернативних адиктивній поведінці шляхів виходу із проблеми.

Зазначимо, що така інформація подається обережно і дозовано, висвітлюються основні моменти проблеми, щоб уникнути виникнення бажання в дітей, підлітків і молоді спробувати.

Наступними завданнями первинної профілактики адиктивної поведінки (за визначенням Капської А.Й.) є:

- 1) формувати поняття норми моралі у вихованні стійкості до проявів адиктивної поведінки – паління, алкоголізму, наркоманії;
- 2) формувати досвід «антиадиктивно-спрямованої поведінки особистості», імунітету до негативного впливу інформації;
- 3) формувати психологічну готовність особистості до спілкування у ситуаціях можливої алкоголізації та наркотизації [81, с. 238–239].

Медико-соціальна (вторинна) профілактика – це запобігання рецидивів після лікування різних форм адиктивності у дітей та молоді.

Одним із **головних завдань вторинної профілактики** є якомога раннє виявлення змін у стані організму, що також дозволяє попередити подальший розвиток захворювання.

Важливим залишається розуміння того, що за своєю спрямованістю на контингенти ризику вторинна профілактика є масовою. Однак, залишаючись при цьому індивідуальною по відношенню до конкретної особистості.

Зазначимо, що вторинна профілактика базується на результатах масових обстежень і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності та життєзабезпечення організму.

При дослідженні основ медико-соціальної профілактики, доцільно звернути увагу на ті її **завдання**, що були визначені Пихтіною Н.П., Новгородським Р.Г.:

- 1) вивчення можливих умов і факторів, що сприяють виникненню схильності до адиктивної поведінки;
- 2) своєчасне виявлення особистісно-психологічних станів, що передують проявам адиктивності у поведінці дитини;
- 3) діагностика мотивів адиктивної поведінки дітей та молоді.

Медична (третинна) профілактика становить собою комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного і соціального статусу особистості, повернення її у сім'ю, освітній заклад, до суспільно-корисної діяльності. Тому, соціально-педагогічну діяльність необхідно здійснювати переважно у реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських організаціях і приймальнях тощо [4; 51; 63; 79].

Наступним у структурі вивчення профілактики адиктивної поведінки є оволодіння знаннями з основних **профілактичних програм**. Зазначимо, що на науковому рівні програми класифікують залежно від конкретного критерію. Найбільш поширеними **критеріями класифікації профілактичних програм** є:

- особливості об'єкту профілактичного впливу (універсальні, вибіркові та програми за показаннями);

• стратегія профілактики (інформаційні, програми афективного навчання, програми навчання життєвим навичкам, програми зміцнення здоров'я, залучення до позитивної альтернативної діяльності) [63, с. 26].

Розглянемо сутність зазначених програм в аспекті профілактики адиктивної поведінки у дитячому та молодіжному середовищі.

У процесі застосування **універсальних програм** соціальні педагоги повинні мати на увазі, що спрямовані такі програми на усіх дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, а їхня мета – формування психічно та фізично здорової особистості зі стійкими навичками здорового способу життя. Зазначені програми широко використовуються студентами під час проходження виробничих соціально-педагогічних практик. Відмітимо, що універсальні програми проходять в рамках соціально-педагогічної профілактики. Виходячи із вищезазначеного, робимо висновок, що такі програми не досягають значної ефективності при роботі з особами адиктивної поведінки. Так як, слугують швидше за все структурним компонентом у системі універсалізованих і стандартизованих заходів закладу щодо профілактики адиктивної поведінки учнівської молоді. Реалізуються у формі масової і групової роботи.

Інформаційні програми націлені на надання повної, чіткої інформації дітям і підліткам щодо формування здорового способу життя, альтернативних видів діяльності та суспільно-корисної роботи, наслідків хімічної та нехімічної адикції для людини. Головним завданням у цьому постає правильно, відповідно до ситуації, використовувати таку програму. Інформацію слід подавати на основі дидактичних принципів послідовності й систематичності. Варто розуміти, що уся інформація має бути ретельно перевірена, підтверджена, доцільна у кожній конкретній ситуації, а також подаватися у доступній формі, але на науковій основі. Негативно сприймається інформація подана на основі стратегії залякування.

Під час роботи з дітьми «групи ризику» необхідно націлювати зусилля на використання так званих **вибіркових програм**, що використовуються переважно у груповій роботі з клієнтами. Зазначені програми зорієнтовані на діагностику чинників адиктивної поведінки і передбачають використання заходів щодо нівелювання дії таких чинників.

У системі первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді чільне місце займають **програми зміцнення здоров'я**. Такі програми передбачають посилення контролю за детермінантами здорового способу життя, його складових. Метою програм зміцнення здоров'я є розвиток відповідних життєвих навичок та життєвої компетентності.

Завданнями таких програм виступають:

- використання підлітком набутої життєвої компетентності з тим, щоб він був спроможним визначати і контролювати умови, що впливають на здоров'я;
- посилення дії сприятливих для здоров'я факторів середовища.

Отримані знання по **програмам залучення до позитивної альтернативної діяльності** соціальні педагоги реалізують у чотирьох варіантах:

1) створюють оптимальні умови організації дозвілля з метою обрання дітьми та підлітками альтернативи вживанню наркотичних речовин і засобів, токсикантів, пияцтва, комп'ютерним іграм тощо.

2) заохочують до участі в усіх видах позитивної та суспільно-корисної активності;

3) індивідуально добирають вид пізнавальної активності залежно від специфічних особистісних потреб;

4) створюють групи підтримки тих підлітків, які обирають активну життєву позицію.

Пізнавальним є досвід практичних психологів по роботі з підлітками із залежною поведінкою. Таким досвідом виступають **програми афективного навчання**. У ході організації тренінгів, груп самопомогі відбувається процес навчання підлітків регуляції свого емоційного стану без використання форм саморуйнівної поведінки (у більшій мірі – наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, лудоманії).

Загальна мета програм афективного навчання конкретизується у наступних завданнях:

- розвиток впевненості у собі;
- стимулювання відповідальності за свої вчинки;
- формування навичок відповідальної поведінки;
- формування навичок прийняття рішення у соціальних ситуаціях ризику, вибору;
- формування психологічної нечутливості до шкідливих соціальних впливів на основі розвитку критичності власного мислення дітей.

Як правило, програми афективного навчання – це важливі компоненти системи первинної і вторинної профілактики адиктивної поведінки.

Значні утруднення на практиці викликають **програми за показаннями**. Така ситуація обумовлена тим, що такі програми спрямовані на дітей та підлітків зі стійкими проявами адиктивної поведінки та передбачають складні і відповідальні корекційні заходи в ході індивідуальної роботи [63, с. 26–28].

Отже, під час вивчення проблеми профілактики адиктивної поведінки у дитячому та молодіжному середовищі соціальні педагоги мають керуватися наступними положеннями:

1. Досконале володіння знаннями щодо визначення факторів наркотизації, наслідків і стадій залежності наркоманії тощо. Бути в курсі нових знань, нових наукових публікацій, досліджень, що стосуються висвітлення проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді.

2. У процесі соціально-педагогічної роботи знання з проблеми адиктивної поведінки подавати обережно, висвітлювати загальні моменти. Уся інформація повинна бути ретельно перевірена і доцільно висвітлюватися в залежності від конкретної ситуації.

3. Активне використання моделей профілактики (моральних принципів, аморальної поведінки, соматомедична, психіатрична, мікросоціальна, соціокультурна, соціально-економічна, афективного навчання, формування

життєвих навичок, інтеракціоністського підходу) [63] і уміння володіти ними. Уміння знаходити оптимальні моделі. Уміння використовувати вже існуючі й розробляти нові профілактичні програми (універсальні, вибіркові, за показаннями, інформаційні, афективного навчання, навчання життєвим навичкам, зміцнення здоров'я, залучення до позитивної альтернативної діяльності) [18; 63]. Уміле використання видів профілактики (первинна – соціально-педагогічна, вторинна – медико-соціальна, третинна – медична) адиктивної поведінки [79].

4. У процесі соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю адиктивної поведінки слід спиратися на корекцію їхнього соціального середовища. Активно залучати саме соціальне середовище до розв'язання проблем поширення адиктивної поведінки у дитячому та молодіжному середовищі, а за потреби, і здійснювати його корекцію.

5. Активно залучати клієнтів до різних видів альтернативної (заняття різними видами спорту, творчості, інтелектуальною працею тощо), суспільно-корисної (допомога у роботі із дітьми адиктивної поведінки, робота у соціально орієнтованих установах з подолання інших соціально-педагогічних проблем), емоційно-спрямованої (види трудової, розумової, творчої, спортивної, духовної діяльності, що буде викликати позитивні емоції клієнта) діяльності. Одне із головних завдань у зазначеному контексті роботи полягатиме у здатності соціального педагога разом із клієнтом знаходити якомога більше варіантів вибору для вирішення проблеми. Впроваджувати роботу по розширенню особистісних можливостей кожного клієнта.

6. У процесі профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді активно реалізовувати ідеї соціального партнерства. Відмітимо, що одним із найефективніших механізмів вирішення соціально-педагогічних проблем, у тому разі адиктивної поведінки, є не тільки використання професійних знань, умінь, навичок спеціалістом, а й пошук шляхів налагодження дієвого соціального партнерства. У контексті досліджуваної проблеми, соціальне партнерство розуміється як суб'єкт-суб'єктна (з позицій рівності, демократизму), активна, ефективна взаємодія і співпраця соціальних педагогів зі спеціалістами різних професійно орієнтованих структур і відомчої компетентності з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

7. Уміло проводити надання допомоги у подоланні особистісних проблем особистості.

8. Організація у системі роботи «соціальний педагог – клієнт» зворотного зв'язку. Особливого значення набуває рефлексія самої особистості клієнта (дитини, підлітка, молодої людини). Відповідно до наукового визначення

рефлексія, відзначається, як раціональний процес, направлений на аналіз, розуміння, усвідомлення себе клієнтом як особистості, яка активно веде боротьбу із адиктивними проявами у своїй поведінці, здатна на позитивне вирішення своїх проблем. Необхідне усвідомлення того, що формування рефлексії саме у підлітковому віці виступає основним фактором (механізмом)

регуляції поведінки, особистісного саморозвитку, вирішення головного питання підліткового віку «Хто я?» [24, с. 616].

Провідне місце у подоланні багатьох соціальних, соціально-педагогічних проблем в українському суспільстві займає правильно організована профілактична робота. Планомірна, систематична, чітко організована профілактика надає змогу більш ефективно вирішувати проблему поширення адиктивної поведінки дітей та молоді.

Відповідно до контексту досліджуваної проблеми, у найбільш узагальненому вигляді, **профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді** визначається як система спеціально організованого комплексу заходів, спрямованого на запобігання, попередження проблеми адиктивної поведінки, а також на усунення чи зменшення негативних наслідків такої адиктивності для дітей, підлітків та молоді.

Світова класифікація видів соціальної профілактики (ВООЗ) поділяє її на первинну (соціально-педагогічну), вторинну (медико-соціальну), третинну (медичну).

Важливо зазначити, що в рамках попередження адиктивних форм у поведінці дітей та молоді, головною, найбільш дієвою та ефективною є соціально-педагогічна профілактика.

1.3. Нормативно-правове забезпечення проблеми подолання адиктивної поведінки дітей та молоді

Активне і ефективне використання різних технологій стосовно профілактики основних видів адиктивної поведінки неможливе без знання і дотримання нормативно-правових документів з подолання зазначеної проблеми.

Практична реалізація основних положень нормативних актів становить основу ефективної профілактичної роботи соціального педагога із клієнтами. Тому, перш ніж будувати конкретну роботу щодо профілактики адиктивної поведінки, соціальні педагоги повинні оволодіти основами законодавства України стосовно попередження різних форм прояву адиктивності дітей, підлітків та молоді, а також реалізувати нормативні документи на практиці.

Проведений нами аналіз наукової педагогічної, соціально-педагогічної, психологічної літератури дозволив встановити, що, на сьогодні, в Україні вже наявна достатньо ґрунтовна теоретична та практична база соціально-правового захисту у системі роботи соціального педагога. У свою чергу, основою соціально-правової діяльності, на нашу думку, виступає досконале знання та оволодіння основними нормативно-правовими документами з найгостріших сучасних молодіжних проблем. Однак, у сучасній науковій думці недостатньо приділено уваги дослідженню українського законодавства стосовно запобігання, профілактики та лікування основних форм адиктивності дітей та

молоді, недостатньо систематизована база українського законодавства щодо визначення і подолання проблем адиктивності у підростаючого покоління.

Як засвідчив аналіз міжнародної й вітчизняної нормативно-правової бази, у переважній кількості документів представлені не всі види адиктивної поведінки, розкриваються шляхи подолання хімічних форм адиктивної поведінки дітей та молоді. Значна частина документів наголошує на необхідності ліквідації наркоманії у молодіжному середовищі як основної форми адиктивності, у той же час інші форми, але не менш важливі, залишаються поза увагою нормативного регулювання.

Отже, профілактика адиктивної поведінки, у тому разі вживання наркотиків, як складова соціально-правового захисту дитинства, виступає важливим завданням міжнародної прогресивної спільноти. Про це говорить **Конвенція ООН про права дитини**: *«Держави-учасниці приймають усі необхідні засоби, у тому разі законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи у сфері освіти з тим, щоб захистити дітей від незаконного вживання наркотичних та психотропних речовин...»* (ст. 33) [41].

Однак, можемо констатувати, що основний документ щодо захисту прав дитини оцінює проблему адиктивної поведінки поверхово. Конвенція декларує засоби з подолання лише однієї (наркоманії) із числа багатьох форм адиктивної поведінки. У документі наявна відсутність конкретних шляхів подолання більш поширених форм адиктивності, а саме: тютюнопаління, алкоголізму.

Стрімке поширення адиктивних проявів у сучасному світі, як одна із загроз безпечному дитинству, зумовила прийняття у 2002 році Генеральною асамблеєю ООН Декларації та плану дій **«Світ, сприятливий для дітей»**. Декларація **головними завданнями щодо формування здорового способу життя дітей та профілактики адиктивності**, хоча вони і не є провідними, визначає наступні:

1) розробку та здійснення національних стратегій і програм розвитку дітей у ранньому віці з метою забезпечення активного фізичного, соціального, емоційного, духовного та інтелектуального розвитку дітей;

2) сприяння фізичному, психічному та емоційному здоров'ю дітей та підлітків засобами гри, спорту, дозвілля, художнього та культурного самовираження;

3) розвиток та здійснення стратегій і програм для дітей та підлітків, спрямованих на попередження використання наркотичних засобів, психотропних речовин та інгальнтів, окрім як у медичних цілях, і на зменшення негативних наслідків зловживання ними.

Відповідно, 2006 року розпорядженням Кабінету Міністрів України була прийнята Концепція загальнодержавної програми **«Національний план дій України щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини»** на 2006-2010 рр. Провідними завданнями Національного плану щодо профілактики негативних явищ у дитячому середовищі постали:

- активізація формування у дітей здорового способу життя;
- забезпечення залучення дітей до фізичної культури і спорту;
- поліпшення стану дитячого відпочинку та оздоровлення.

Здійснення профілактики адиктивної поведінки, у тому разі у дитячому і молодіжному середовищі, визначаються як важливі завдання державної соціальної політики. Так, різними міністерствами та відомствами реалізуються ряд законів стосовно подолання різних проявів адиктивної поведінки. Прикладом цього є **Закони України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»** [94; 96], що передбачають комплекс заходів з подолання поширення наркоманії. Зазначені Закони визначають заходи протидії незаконному обігу незаконному вживанню наркотичних речовин, психотропних речовин і прекурсорів. Однак, у зазначених документах чітко не визначається, що це має бути за комплекс заходів і які державні органи мають бути відповідальним за здійснення цієї роботи.

Боротьба держави з проявами алкоголізму, тютюнопаління у молодіжному середовищі певною мірою підтверджується **Законом України «Про рекламу»** [99].

У ст. 22 вказується на заборону рекламування тютюнових та алкогольних виробів.

Про важливість кроків у подоланні проблеми поширення алкоголізму і тютюнопаління у молодіжному середовищі зазначається у наступному:

- *«реклама алкогольних і тютюнових виробів забороняється на товарах та друкованих виданнях, призначених для осіб віком до 18 років;*
- *не повинна містити зображення процесу паління тютюнових виробів або споживання алкогольних напоїв;*
- *не може бути розташована ближче ніж за 300 метрів прямої видимості від території дитячих дошкільних закладів, середніх загальноосвітніх шкіл та інших навчальних закладів, в яких навчаються діти віком до 18 років;*
- *не може формувати думку, що паління або вживання алкоголю є важливим фактором досягнення успіху в спортивній, соціальній, сексуальній або інших сферах життя;*
- *не повинна створювати враження, що вживання алкогольних напоїв чи паління тютюнових виробів сприятиме розв'язанню особистих проблем;*
- *не може формувати думку, що алкоголь чи тютюнові вироби мають лікувальні якості або що вони є стимулюючими або заспокійливими засобами;*
- *не повинна заохочувати до вживання алкогольних напоїв чи тютюнопаління або негативно розцінювати факт утримання від вживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів;*
- *не може містити зображень лікарів та інших професійних медичних працівників, а також осіб, зовнішній вигляд яких імітує зовнішній вигляд лікарів;*
- *не повинна створювати враження, що більшість людей палить або вживає алкогольні напої»* [99].

На підтвердження тези про ефективність профілактики адиктивної поведінки також слугує **Закон України «Про охорону дитинства»** [98].

Стаття 3 (п. 2) Закону спрямована на *«захист дітей шляхом проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства»*.

У ст. 33 зазначається, що *«діти мають право на безоплатне забезпечення необхідними для лікування будь-якого наявного у них захворювання засобами особистої профілактики та на психосоціальну підтримку»*.

Особлива увага звертається на організацію профілактичної роботи з дітьми, хворими на наркоманію [98].

Однак, у Законі конкретно не визначено, які спеціалісти мають здійснювати такого роду роботу. Зауважуємо, що діяльність по організації профілактичної та психосоціальної роботи повинні здійснювати соціальні педагоги в системі комплексної взаємодії із дітьми та молоддю, батьками, психологами, психотерапевтами, лікарями, а також із представниками органів у справах неповнолітніх, внутрішніх справ тощо. Тому, важливим залишається здійснення підготовки соціальних педагогів до такого роду діяльності.

У свою чергу, **Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»** [89] у ст. 4 зазначає, що *«одним із принципів охорони здоров'я є профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я»*.

Закон висвітлює засади зміцнення та охорони здоров'я дітей і підлітків, а саме:

- *«державне забезпечення розвитку широкої мережі дитячих садків, шкіл-інтернатів, оздоровниць, таборів відпочинку та інших дитячих закладів;*
- *державне забезпечення дітей, які перебувають на вихованні в дитячих закладах і навчаються в школах, необхідним умовам для збереження і зміцнення здоров'я та гігієнічного виховання»* (ст. 59);
- *«державне забезпечення спеціальних заходів профілактики та лікування соціально небезпечних захворювань, до яких віднесено алкоголізм і наркоманію»* (ст. 52) [89].

У той же час, профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді визначена як одна з виховних задач освітньої системи. На підтвердження цього слугують ряд освітніх нормативно-правових актів:

- Закон України «Про освіту»;
- Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя»;
- Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти у ХХІ ст.» тощо.

Закон України «Про освіту» [97] визначає, що *«соціально-педагогічний патронаж у системі освіти покликаний сприяти взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до соціального середовища...»* (ст. 22).

У ст. 37 зазначено, що *«для дітей та підлітків, які потребують особливих умов виховання, створюються загальноосвітні школи і професійно-технічні училища соціальної реабілітації»* [97].

Враховуючи загальну специфіку закону, можемо стверджувати, що зазначений нормативно-правовий акт не являється документом, що має пряму соціально-педагогічну направленість і не виступає пріоритетним у питаннях профілактики адиктивної поведінки дітей і підлітків. Таким чином, Закон України «Про освіту» не визначає для себе актуальною таку проблему серед учнів, а отже, і не намічає конкретні шляхи її подолання.

Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя» зазначає *«суворе дотримання правил торгівлі тютюновими виробами, алкогольними напоями та вирішення питання про її заборону поблизу закладів освіти і виховання»*. Наголошується на неприпустимості розповсюдження в установах освіти наркотичних та психотропних речовин [107].

Пріоритетним завданням системи освіти, що визначено в **Указі Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти у XXI ст.»** є *«виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності. Виконання зазначеного завдання дозволить істотно знизити захворюваність дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищити рівень профілактичної роботи, стимулювати у людей різного віку прагнення до здорового способу життя, зменшити вплив шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді»* [108]. Під шкідливими звичками в учнівському середовищі ми розглядаємо тютюнопаління, алкоголізм, наркоманію, токсикоманію, комп'ютерну залежність.

Вагомий внесок у справу профілактики різних форм адиктивної поведінки вносить Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України шляхом реалізації соціально орієнтованих законів та підзаконних актів.

На підтвердження цього слугує **Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»** [101].

Закон вказує на обов'язковість соціально-профілактичної роботи щодо попередження поширення різних форм адиктивної поведінки. *Така робота визначається ним через систему заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання, яка ґрунтується на принципах дотримання і захисту прав людини, індивідуального підходу, конфіденційності (ст. 5).*

Ст. 7 чинного Закону вказує на основні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю:

- *«розробка та реалізація державних, галузевих, регіональних програм соціального становлення і соціальної підтримки дітей та молоді;*
- *створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей та молоді, задоволення потреб у добровільному виборі виду діяльності, не забороненому законодавством, активної участі у творчій, культурологічній, спортивній і оздоровчій діяльності;*
- *здійснення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання негативних явищ та подолання таких наслідків».*

Ст. 9. вказує, що *«соціальний супровід дітей та молоді передбачає здійснення системи заходів, спрямованих на подолання різних видів*

залежностей, які завдають шкоди психічному і фізичному здоров'ю дітей та молоді».

Ст. 10 Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» зазначає, що соціальна профілактика серед дітей та молоді передбачає:

- «системний облік і догляд за дітьми та молоддю, які виявили схильність до асоціальної поведінки;
- інформаційно-просвітницьку, пропагандистську та агітаційну роботу серед дітей та молоді за місцем проживання, навчання або роботи».

Також Закон декларує необхідність «впровадження медико-соціальної реабілітації неповнолітніх, які зловживають алкоголем, наркотиками і які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації» (ст. 11) [101].

Аналіз Закону України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» [102] підтверджує його належність до вирішення проблеми адиктивної поведінки.

Так, у ст. 12. вказується на те, що «державні органи охорони здоров'я забезпечують розвиток мережі медико-лікувальних установ наркологічного профілю, які б подавали молоді необхідну безплатну допомогу, разом з органами державної виконавчої влади з питань освіти, культури та іншими розробляють програми та заходи щодо профілактики серед молоді пияцтва, наркоманії, токсикоманії, а також популяризації та утвердження здорового способу життя» [102].

Відзначимо, що обґрунтування надання соціальних послуг учнівській молоді щодо визначеної проблеми знаходимо в Законі України «Про соціальні послуги» [100].

Так, ст. 5 вказує, що «Соціально-педагогічні послуги – це виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного і корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб. Соціально-медичні послуги – консультації щодо запобіганню виникнення та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія» [100].

Закон України «Про соціальні послуги» надає пріоритетність впровадження соціально-педагогічних і соціально-медичних послуг стосовно подолання проблеми адиктивної поведінки спеціалістам соціальних служб. Такими фахівцями виступають соціальні педагоги/працівники.

Зауважимо, що під час аналізу української нормативно-правової бази, було встановлено, що немає жодного документу, який засвідчив би ціленаправлену роботу з подолання проблем поширення нехімічних та проміжних форм адиктивної поведінки. Єдиною альтернативою, на сьогодні, залишається Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» [93] в питаннях правового вирішення проблеми комп'ютерної залежності. Згідно

цього Закону забороняється розташування на території країни, окрім спеціально визначених місць, ігрових комп'ютерних клубів та кафе. Таким чином, відбулося значне зменшення кількості дітей та підлітків, які можуть бути втягнуті до комп'ютерної адикції.

У системі планомірної та ефективної організації профілактичної роботи щодо подолання проблеми поширення різних форм адиктивної поведінки серед дітей та молоді відзначаємо багаторівневість такої діяльності. Базовим у питанні зазначеної діяльності стає державний рівень в рамках проведення соціальної політики. Відправною точкою у вирішенні зазначеної проблеми є зовнішньоінтеграційні процеси в діяльності державних установ з питань профілактики адиктивної поведінки. Провідною, у зазначеному напрямі, є діяльність установ Міністерств освіти і науки; молоді та спорту; охорони здоров'я; внутрішніх справ України.

Виконання основних завдань державної системи профілактики адиктивної поведінки серед школярів відбувається в межах державних і міжнародних програм, а також відповідних положень України. Найбільш потужними програмами є:

- «Національна програма профілактики наркоманії в Україні»;
- «Національна програма протидії розповсюдженню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні»;
- «Національна програма профілактики СНІДу в Україні»;
- «Профілактика ВІЛ/СНІДу серед осіб, які вживають наркотики ін'єкційним шляхом», «Мобільний пересувний пункт», «Дружні клініки для молоді» (спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в рамках Національної програми «Діти України»);
- Впровадження системи Всеукраїнських акцій «Антинаркотик», «Тверезість», «Життя без паління».

Наступним кроком державної соціальної політики у подоланні проблеми поширення основних форм адиктивної поведінки є поширення соціальної реклами.

Згідно Закону України «Про рекламу» реклама тютюнових виробів та алкогольних напоїв супроводжується текстами попередження такого змісту: *«Куріння може викликати захворювання на рак», «Надмірне споживання алкоголю шкідливе для вашого здоров'я»* тощо. При цьому, кожному попередженню має бути відведено не менше 15% площі всієї реклами [99].

У рамках боротьби держави з проблемою поширення тютюнопаління діє заборона паління у громадських місцях; країна підписала **Рамкову конвенцію з контролем над тютюном** [113], що передбачає заходи, спрямовані на скорочення кількості активних та пасивних курців. Однак, зазначені заходи, на сьогодні, не досягають бажаної ефективності. Зазначимо, що більшість ефективних стратегій протидії вживанню та поширенню алкоголізму, тютюнопалінню, наркоманії та токсикоманії пов'язані із законодавчим врегулюванням. Враховуючи зарубіжний досвід, відзначаємо провідні стратегії

і в Україні (переважно по зниженню поширення тютюнопаління та алкоголізму):

- 1) поступове підвищення податків на тютюнові вироби, алкогольні напої, що призводить до зростання ціни;
- 2) всебічна заборона реклами, просування на ринок та спонсорства тютюнових виробів та алкогольних напоїв;
- 3) обмеження доступу тютюнових виробів та алкогольних напоїв для молоді;
- 4) освітньо-пропагандистські програми тощо.

Ще одним кроком, що визначається як спроба боротьби держави із алкоголізацією і поширенням паління серед дітей та молоді є підвищення цін та акцизного збору для виробників алкогольної та тютюнової продукції. Крім того, на результат вплинуло збільшення адміністративних санкцій і стягнень за паління і вживання спиртних напоїв у громадських місцях, а також відповідальне ставлення правоохоронців до цієї проблеми. Основою для цих кроків стали розробка та прийняття відповідних нормативних документів:

- **Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв»** [92];
- **Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення»** [95];
- **Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони реклами, спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів»** [91];
- **Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби»** [90];
- **Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями»** [103];
- **Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про заборону продажу та вживання алкогольних напоїв, тютюнових виробів у навчальних закладах»** [105].

Важливим завданням залишається обов'язкова реалізація законодавчих документів у професійній діяльності соціального педагога щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Однак, сучасне українське законодавство характеризується відсутністю єдиного підходу у розв'язанні проблеми адиктивної поведінки учнівської молоді. У тому разі, у проаналізованих документах відсутній єдиний комплексний профілактичний вплив стосовно усіх форм прояву адиктивності (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія як хімічні адикції, і поряд з тим Internet та ігрова залежність як нехімічні адикції).

Найближчою законодавчою перспективою повинна стати розробка, громадське обговорення, прийняття пакету нормативно-правових актів

стосовно проблем поширення, профілактики, комплексного лікування та реабілітації усіх форм адиктивної поведінки дітей та молоді [36].

1.4. Соціальне партнерство в рамках профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Сучасні тенденції життя вимагають від соціального педагога зосередження своїх компетенцій та можливостей на успішному подоланні соціально-педагогічних проблем підростаючого покоління. Виходячи з таких позицій, відмітимо, що соціальні педагоги стають, у сучасному соціумі, головними суб'єктами здійснення соціально-педагогічного впливу на дітей «групи ризику». Одним із найефективніших механізмів вирішення соціально-педагогічних проблем, у тому разі адиктивної поведінки, є не тільки використання професійних знань, умінь, навичок, якостей спеціалістом, а й пошук шляхів налагодження дієвого соціального партнерства.

Аналіз наукових джерел дозволив виявити різні підходи до розуміння сутності терміну «соціальне партнерство» (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Тлумачення дослідниками поняття «соціальне партнерство»

№ з/п	Визначення поняття «соціальне партнерство»
1	Енциклопедія освіти (гол. ред. В.Г. Кремень): «Система колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин між соціальними суб'єктами шляхом розроблення й реалізації спільних соціально-трудова договорів, програм чи угод на визначні терміни» [23, с. 848].
2	Енциклопедія освіти (гол. ред. В.Г. Кремень): «Система соціально-трудова відносин, що забезпечують оптимальний баланс та реалізацію основних інтересів різних соціальних груп» [23, с. 848].
3	Енциклопедія освіти (гол. ред. В.Г. Кремень): «Система інститутів і механізмів погодження інтересів учасників виробничого процесу: працівників і роботодавців» [23, с. 848].
4	Брич В.Я., Дяків О.П.: «Особливий тип і система відносин між суб'єктами соціуму, при яких в рамках соціального миру відбувається узгодження їхніх найважливіших соціально-трудова інтересів» [22].
5	Глєбова Л.М.: «Визначальними ознаками соціального партнерства є: <ul style="list-style-type: none"> • рівноправність усіх учасників і їхня компетентність у виокремленні, аналізі та пошуку шляхів розв'язання соціальних проблем, обговоренні змісту нормативно-правового забезпечення, що супроводжує цей процес; • добровільність прийняття зобов'язань під час укладення договорів та угод; повна відповідальність за виконання прийнятих зобов'язань; досягнення

домовленості без утиску інтересів будь-якої зі сторін на основі взаємних поступок, самообмеження, компромісу, консенсусу» [17].

За визначенням Петрович Ж.В. **соціальне партнерство передбачає певну технологію** вирішення проблем взаємодії різних суб'єктів діяльності, що **полягає у таких вимогах:**

- 1) ідентичність – аналіз сутності позицій соціального партнера щодо можливостей досягнення цілей діяльності;
- 2) солідарність як протидія намаганням особистого чи корпоративного успіху;
- 3) недопущення протиставлення однієї сторони іншій; спільні дії виходячи із інтересів спільності, вимог ситуації та цілей співробітництва;
- 4) толерантність як атрибутивна вимога активної і тривалої спільної діяльності;
- 5) кооперація як акцентуація, зосередження уваги на процесі роботи, її перебігові та результатах відповідно до поняття солідарності;
- 6) емоційність як протидія технічно-раціональному способу дій, що полягає у тому, щоб зміцнити процес професійного спілкування (співчуття, такт, підтримка тощо);
- 7) сприяння досягненню конкретних домовленостей в окремих напрямках діяльності [23, с. 848–849].

У контексті досліджуваної проблеми, соціальне партнерство розуміється як суб'єкт-суб'єктна (з позицій рівності, демократизму, толерантності), активна, ефективна взаємодія і співпраця соціальних педагогів зі спеціалістами різних професійно орієнтованих структур і відомчої компетентності з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Наголосимо, що головним спеціалістом у розбудові соціального партнерства щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді виступатиме соціальний педагог.

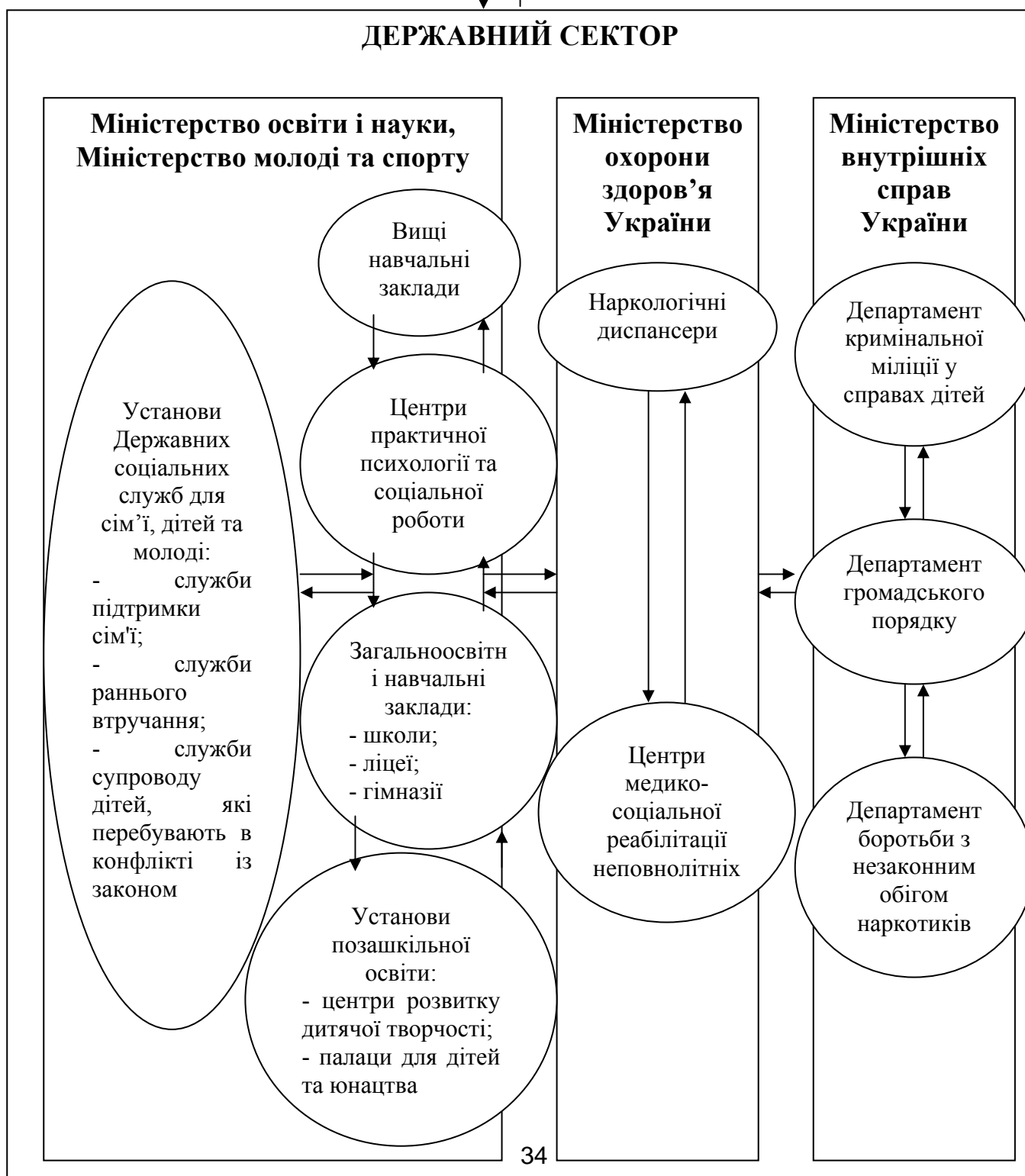
Профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді, через призму партнерства освітнього закладу та із врахуванням провідної ролі соціального педагога, можна розглянути на декількох рівнях (схема 1.4.):

1) відомчому: в межах Міністерства освіти і науки України – партнерство освітнього закладу характеризується як показник внутрішньоінтеграційних процесів. Загальноосвітні заклади взаємодіють із вищими навчальними закладами, центрами практичної психології та соціальної роботи, установами позашкільної освіти тощо.

2) на рівні міжвідомчих зв'язків – зовнішньоінтеграційні процеси в діяльності державних установ з питань профілактики адиктивної поведінки. Провідною у зазначеному напрямку є партнерство освітнього закладу з установами Міністерств молоді та спорту; охорони здоров'я; внутрішніх справ України.

3) на рівні співпраці державного та громадського секторів, як показник розвинутого громадянського суспільства, в якому громада виступає суб'єктом

соціально-педагогічного впливу, в тому разі засобами діяльності неурядових організацій.

Схема 1.4.

Соціальне партнерство освітнього закладу як відкритої соціальної системи щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

На відомчому рівні, в межах Міністерства освіти і науки України, соціальне партнерство загальноосвітнього закладу щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді характеризується інтеграційними процесами з іншими відомчими установами.

На сьогоднішній день тісним стало партнерство освітнього закладу із різними вищими навчальними закладами, у більшості випадків саме із педагогічними. Поширеною є практика проведення студентами, на замовлення школи, в рамках різних видів практик (педагогічної, волонтерської, ознайомлювальної та виробничої соціально-педагогічної тощо) заходів щодо попередження вживання тютюну, алкоголю, наркотичних речовин, комп'ютерної адикції серед учнів. Майбутні соціальні педагоги допомагають класним керівникам, шкільним соціальним педагогам, практичним психологам в організації та проведенні заходів, присвяченим різним проблемам подолання адиктивності у підлітків.

Перетворення традиційних замкнутих шкіл на відкриті навчальні заклади, що співпрацюють з різними інститутами соціального середовища, зумовлює пошуки нових форм соціально-педагогічної діяльності [39, с. 202–203]. Тому нерідко у школах відбуваються інноваційні заходи, що мають ґрунтовну інформаційну насиченість, вміщують активні та інтерактивні форми роботи зі школярами. У межах такого партнерства організовується:

- проведення тренінгових вправ по боротьбі з адиктивною поведінкою;
- робота театральних студій соціально-педагогічного спрямування;
- конкурси соціально-педагогічної реклами;
- презентації соціальних проектів тощо.

Зазвичай, керують роботою студентів на місцях – соціальні педагоги освітнього закладу. Однак, зазначене партнерство формується, переважно, у школах міст.

Ще одним напрямком внутрішньовідомчого партнерства освітнього закладу щодо визначеної проблеми є співробітництво соціальних педагогів та практичних психологів освітніх закладів з регіональними центрами практичної психології та соціальної роботи. Зазначена діяльність організовується з метою:

- інформування спеціалістів про інноваційні форми й методи профілактики адиктивної поведінки учнів;
- організації регіональних семінарів з обміну практичним досвідом;
- проведення тренінг-курсів навчання за методом освіти «рівний – рівному» тощо.

Таке партнерство активно реалізується у більшості областей України.

Важливо відзначити, що у рамках соціального партнерства соціального педагога з різними соціальними установами щодо попередження вживання наркотичних речовин, тютюнових виробів, алкогольних напоїв дітьми,

підлітками та молоддю існують ряд особливостей. Одночасно із просвітницькими програмами, акціями та іншими заходами, впроваджується система напрямів діяльності, метою яких є надання альтернатив щодо поширення адиктивних проявів у поведінці підростаючого покоління. Тобто вагомою складовою процесу первинної профілактики адиктивної поведінки є розробка та реалізація заходів, в яких діти шкільного віку мали б можливість реалізувати себе як особистості; самоствердитися в прийнятний для суспільства спосіб; організувати змістовне дозвілля; проявити свою активну життєву позицію; допомагати одноліткам будувати самостійне майбутнє тощо.

Відповідно до цього, спеціалісти соціально-педагогічної сфери активно розбудовують партнерство з установами позашкільної освіти щодо забезпечення підростаючого покоління альтернативними формами у сфері організації їхнього змістовного дозвілля. Метою зазначених форм стає спроба попередження або відлучення підлітків від негативного впливу вулиці з її традиціями вживання алкоголю, наркотиків та інших форм прояву адиктивної поведінки.

На сьогоднішній день, соціальні педагоги особливу увагу спрямовують на ті установи позашкільної освіти, завдяки коштам яких при школах, мікрорайонах, відповідних організаціях забезпечується робота секцій, гуртків, клубів, інших об'єднань. У більшості випадків у таких осередках працюють педагоги найближчих шкіл. Зазначені дитячі та юнацькі об'єднання не мають головною метою профілактику адиктивної поведінки. Для них, переважно, притаманна досить вузька спеціалізація:

- виховання дітей та підлітків в межах організації їх змістовного відпочинку;
- військово-патріотичне виховання;
- розвиток творчих здібностей дітей;
- пропаганда здорового способу життя;
- сприяння національно-культурному розвитку молоді;
- сприяння становленню духовності і християнської моралі підростаючого покоління.

Досить розгалуженим є соціальне партнерство соціальних педагогів загальноосвітніх закладів щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді з установами Державних соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Досвід показує, що соціальні педагоги разом із адміністрацією загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій України у співпраці з центрами соціальних служб для молоді надають перевагу організації масових форм профілактичної роботи. Практично кожний 4-й масовий захід (акція, фестивалі, конкурси), був організований ними за підтримки місцевих центрів соціальних служб для молоді і присвячений питанням профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі. Більшість з цих заходів була запропонована учням середніх і старших класів безпосередньо в навчальних закладах [48, с. 5].

Вивчення досвіду соціального партнерства освітнього закладу із центрами соціальних служб для молоді, з одного боку, свідчить про її плідність, а з іншого – актуалізує завдання її систематизації.

На рівні міжвідомчих зв'язків у питаннях профілактики адиктивної поведінки соціальні педагоги активно взаємодіють з установами Міністерств охорони здоров'я; внутрішніх справ України.

Більш поширеною є співпраця спеціалістів щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді з місцевими наркодиспансерами (Міністерство охорони здоров'я України). Кожен загальноосвітній заклад на початку кожної чверті (семестру; півріччя; навчального року) розробляють спільно із наркодиспансером плани роботи щодо профілактики наркоманії і алкоголізму серед школярів. Найбільш типовими формами співпраці, що складають основу роботи у зазначеному напрямку, є просвітницькі бесіди та лекції з учнями про причини початку вживання різних наркотичних речовин і алкоголю та його наслідки.

У той же час, лекційні виступи («Молодь і наркотики», «Профілактика ВІЛ/СНІДу і наркоманії у молоді» тощо) спеціалістів наркодиспансерів, що проводяться для школярів, як свідчить практика, носять епізодичний характер, внаслідок чого недостатньо повно виконують інформативну функцію. Зазвичай, такі заходи відбуваються у масовій формі у кількості 1-2 на навчальний рік на одну міську школу. Сільські ж школи, переважно, залишаються осторонь такого співробітництва.

У рамках соціального партнерства з наркодиспансерами з проблеми профілактики хімічних адикцій ще однією формою роботи є утворення спеціальних навчальних центрів. Зазначені навчальні центри при наркологічних закладах покликані озброїти фахівців системи освіти (педагогічні колективи дошкільних та загальноосвітніх закладів), охорони здоров'я (педіатри, медсестри дитячих поліклінік), працівників правоохоронних органів навичками профілактичної антиалкогольної та антинаркотичної роботи серед дітей та молоді.

Таким чином, аналізуючи партнерство із наркодиспансерами, можемо зазначити, що дана робота не є достатньо ефективною. Усі заходи, що реалізуються в її межах належать до інформаційних програм з профілактики різних проявів адиктивної поведінки. Вони не відрізняються новизною, інформаційною наповнюваністю. Тому зазначену співпрацю не можна визначити як вагомий важіль профілактики адиктивної поведінки серед дітей та підлітків шкільного віку. Головним же завданням наркологічних диспансерів залишається облік дітей, підлітків та молоді, які страждають на алкоголізм, наркоманію і токсикоманію, а також їх лікування, тобто виконання завдань саме вторинної (медико-соціальної) та третинної (медичної) профілактики адиктивної поведінки.

У системі спільної роботи шкільних соціальних педагогів щодо попередження адиктивності серед учнівської молоді чільне місце посідає партнерство із Департаментами кримінальної міліції у справах дітей,

громадського порядку, боротьби з незаконним обігом наркотиків Міністерства внутрішніх справ України.

Головним завданням у рамках соціальної взаємодії загальноосвітнього закладу з Департаментами залишається налагодження співпраці щодо профілактики правопорушень, наркоманії і алкоголізму серед неповнолітніх.

Основними напрямками об'єднання зусиль соціальних педагогів, членів батьківського комітету, вчителів, представників МВС України (дільничних інспекторів міліції, спеціалістів кримінальної міліції у справах дітей та ін.) з профілактики хімічних адикцій дітей та молоді є:

- забезпечення стабільної роботи наркопостів у школах;
- здійснення рейдів по наркопритулках і вилучення з них неповнолітніх;
- виявлення фактів асоціальної та аморальної поведінки батьків;
- надання допомоги у влаштуванні дітей та їх батьків на лікування від алкогольної та наркотичної залежності тощо.

У процесі розбудови соціального партнерства щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді відбувається становлення активної взаємодії соціальних педагогів із установами недержавного сектору (територіальною громадою, суспільно-політичними рухами і громадськими організаціями).

Новим напрямом соціального партнерства загальноосвітніх закладів з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та підлітків стала робота з релігійними організаціями. Однак, зазначений вид співробітництва не є досить поширеним в Україні з огляду на задекларовану конституційно відокремленість школи від церкви. Тому, партнерство певної кількості шкіл Києва, Чернігова та західного регіону країни з релігійними організаціями щодо профілактики адиктивної поведінки підростаючого покоління реалізується в межах експериментів.

Останні передбачають наступні форми роботи:

- факультативи «Християнська етика», «Людина і світ»;
- літні християнські табори;
- лекційно-семінарські профілактичні курси «Алкоголь і наркотики. Що говорить про це Біблія?»;
- організація роботи спортивних і спортивно-оздоровчих секцій, секцій для занять бойовими мистецтвами тощо.

Головною метою у профілактиці адиктивної поведінки православна церква ставить сприяння становленню духовності, християнської моралі, а також розвитку сили духу та тіла підростаючого покоління.

Таким чином, можемо констатувати, що мережа соціального партнерства соціальних педагогів загальноосвітніх шкіл з іншими соціальними установами щодо профілактики адиктивної поведінки є досить розгалуженою. Вона не обмежується відомчим підпорядкуванням і навіть здійснюється до міжсекторної взаємодії.

Провідним завданням зовнішньоінтеграційних процесів щодо профілактики проявів адиктивної поведінки адміністрації і соціальних

педагогів освітнього закладу постає налагодження активного партнерства на рівні міжвідомчих зв'язків. Однак, деякі напрямки такої співробітництва школи (наприклад, із наркотичними диспансерами) не досягають великої ефективності і потребують впровадження інноваційних форм і методів роботи.

Значним залишається внесок партнерства соціальних педагогів з центрами соціальних служб для молоді у подолання адиктивності серед учнів. У рамках зазначеного напрямку діє багато комплексних соціальних програм щодо попередження різних форм адиктивності, подолання її наслідків серед школярів, що реалізуються школами за допомогою спеціалістів центрів.

Соціальне партнерство спеціалістів соціально-педагогічної діяльності з недержавним сектором перебуває у стані розбудови і не сягнуло рівня інтегральної міжсекторної взаємодії. Про це свідчить наявний, але не широко розповсюджений, досвід спільної роботи освітнього закладу з установами недержавного сектору щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Повністю відсутня практика партнерства загальноосвітнього навчального закладу з територіальною громадою. Метою такого співробітництва закладу з установами недержавного сектору, насамперед, має стати упередження дітей шкільного віку адиктивної поведінки шляхом надання їм можливості активної позитивної альтернативної діяльності.

Отже, на сучасному етапі щодо організації профілактики адиктивної поведінки у шкільному середовищі відбувається спроба переходу до систематизації роботи – освітній заклад починає діяти як відкрита соціальна система, він наполегливо налагоджує соціальне партнерство з різними соціальними установами на внутрішньовідомчому, міжвідомчому та міжсекторному рівнях.

Зазначені зрушення сприяють:

- розгалуженню змісту пропедевтичної діяльності (натомість застосування одноманітних інформаційних заходів у, переважно, лекційно-монологічних формах декларативно-моралізаторської спрямованості спостерігається залучення усього комплексу профілактичних заходів з акцентом на наданні учням пропозицій альтернативної просоціальної активності);

- впровадженню інноваційних форм роботи (соціальних профілактичних програм, системи тренінгових вправ, театральних студій соціально-педагогічного спрямування, конкурсів соціальної реклами, презентацій соціальних проєктів, регіональних семінарів з обміну практичним досвідом, літніх таборів тощо).

У той же час, актуальними залишаються завдання:

- підготовки висококваліфікованих кадрів – соціальних педагогів – для практичного здійснення роботи по профілактиці адиктивної поведінки у шкільному середовищі;

- впровадження вибіркового профілактичних програм (для дітей «групи ризику»);

- активізації залучення до соціального партнерства у справі попередження адиктивної поведінки в учнівському середовищі сільських загальноосвітніх закладів;
- розробки механізмів партнерства освітнього закладу з територіальною громадою щодо захисту підростаючого покоління від негативних наслідків адиктивної поведінки [32].

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

2.1. Компоненти професійної готовності до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Підготовка майбутніх соціальних педагогів повинна бути професійно-зорієнтована, тобто усвідомлення та урахування специфіки цієї професії є необхідною умовою. **Визначальною метою професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі є процес формування готовності до здійснення професійної діяльності.**

Установлено, що показником якості підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді є їхня професійна готовність до такого роду діяльності.

Від якості підготовки до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді залежить рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до виконання майбутніх професійних функцій.

Вивчення стану і перспектив підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді передбачає визначення рівня готовності студентів до такої діяльності в конкретному соціальному середовищі та аналіз факторів, що мають вплив на формування такої готовності у процесі підготовки студентів у вищому навчальному закладі.

Дослідження різної педагогічної, соціально-педагогічної та психологічної літератури дозволило встановити, що серед дослідників не існує загальноприйнятої думки щодо трактування поняття «готовність». Наведемо приклади трактувань даного поняття (табл. 2.1.).

Зауважимо, що явище готовності є предметом вивчення педагогів і психологів Рубінштейна С.Л., Дьяченка М.І, Кандибовича Л.А., Клімова Є.А, Кузьміної Н.В. та інших. Ними встановлена чітка залежність і взаємозв'язок між станом готовності спеціаліста та рівнем ефективності його діяльності [88, с. 143].

Проблеми розвитку особистості майбутніх соціальних педагогів у системі професійної підготовки, а також досягнення ними професійної готовності розглядаються у працях Безпалько О.В. [4]; Галагузової Ю.Н. [15]; Міщик Л.І. [50]; Поліщук В.А. [66]; Галагузової М.А. [78]; Капської А.Й. [81]; Харченка С.Я. [114] та інші.

Таблиця 2.1.

Підходи науковців до визначення поняття «професійна готовність»

№ з/п	Визначення поняття «професійна готовність»
1	У рамках функціонального підходу готовність розглядається як «психічний стан, що виникає в суб'єкті для задоволення будь-якої потреби» і визначається як «така існуюча ознака установки, яка спостерігається в усіх випадках поведінкової активності суб'єкта» [71].
У межах особистісного підходу готовність розглядається	
2	Кузьменко Н.В.: як умова успішного виконання діяльності;
3	Зайцева С.І.: як вибіркова активність, що налаштовує організм, особистість на майбутню діяльність;
4	Янотовська Ю.В.: як регулятор діяльності [40; 110].
5	Крутенський В.О.: як синтез якостей особистості;
6	Квіткіна Л.Г.: як цілеспрямоване вираження особистості, включаючи її переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, вміння, навички, налаштованість на певну поведінку;
7	Дяченко М.І., Кандибович Л.О.: як якість особистості, що інтегрує раніше засвоєні установки, знання, вміння, навички, досвід, характеристики і мотиви діяльності [1].
8	Уруський В.І.: готовність визначається як здатність особистості (у нашому випадку майбутнього соціального педагога) до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Окрім того, готовність до професійної діяльності, за визначенням самого Уруського В.І., зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань та умінь, безпосереднє включення особистості у діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, найбільш сучасних знань та умінь [109, с. 15–16].
9	Тютюнник О.В.: «категорія «професійна готовність» є одночасно метою і результатом підготовки спеціалістів до професійної діяльності, а зміст професійної готовності – критерієм діагностики процесу підготовки» [88, с. 143].
10	Поліщук В.А.: «готовність до професійної діяльності визначається як складне особистісне утворення, що визначається цінностями соціально-педагогічної діяльності; психологічним станом готовності до виконання професійної діяльності; системною сукупністю професійних знань, умінь та навичок, необхідних для кваліфікованого виконання професійних функцій і ролей; сформованістю професійно зумовлених особистісних якостей» [66, с. 326].
11	Галагузова Ю.Н.: «готовність до соціально-педагогічної діяльності включає входження у професію, оволодіння стандартами професійної соціально-педагогічної освіти, тобто все те, що піддається нормуванню і технологізації» [15, с. 95].

Сучасна наукова думка виокремлює **кілька аспектів готовності до професійної діяльності:**

- **операційний** – оволодіння певним набором дій, знань, умінь та навичок, а також можливостями набуття нового досвіду в межах професійної діяльності;
- **мотиваційний** – як система професійних якостей відносно конкретної діяльності;
- **соціально-психологічний** – рівень сформованості комунікативної сфери особистості майбутнього спеціаліста, уміння здійснювати колективно розподілену діяльність, підтримувати стосунки у колективі тощо;
- **психофізіологічний** – готовність систем організму діяти у конкретно визначеному професійному напрямі [23, с. 137–138].

У сучасному науковому розумінні поняття «готовність» встановлено, що вчені по-різному відносяться до виокремлення його видів. Так, виділяють **наступні види готовності особистості до діяльності:**

- тимчасова (ситуативна) і тривала (стійка) (Нерсисян Л.С., Пушкін В.Н.) [1];
- функціональна та особистісна (Муратов С.О., Хомутіннікова Н.Н.) [1];
- психологічна і практична (Ананьєв Б.Г.);
- загальна та спеціальна (Васильєв Ю.В., Райський Б.С.);
- готовність до розумової і фізичної праці (Ковальов О.Г.) [64].

Керуючись науковими дослідженнями [16; 109], відзначаємо **готовність майбутнього соціального педагога до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді як інтегративне особистісне новоутворення, динамічну структуру якого складає взаємодія мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-пізнавального, операційно-діяльнісного компонентів.**

Мотиваційно-ціннісний компонент включає в себе професійно-етичну спрямованість особистості, що ґрунтується на гуманістичних ціннісних орієнтаціях та особистісних якостях майбутніх соціальних педагогів.

Мотиваційно-ціннісна готовність проявляється у формуванні професійних та вищих моральних цінностей та особистісних якостей, а також і так званих спеціально-професійних моральних норм і цінностей у майбутніх соціальних педагогів. Складові мотиваційно-ціннісної готовності детально викладено у розділі 3.

Інтелектуально-пізнавальний компонент включає в себе систему професійних знань загально-професійної і спеціальної підготовки, що відображають специфіку діяльності щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Інтелектуально-пізнавальна готовність виявляється в оволодінні системою загально-професійних і спеціальних знань, що визначають специфіку діяльності щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, а саме:

- основ медичних знань, валеології, здорового способу життя;
- загальної, педагогічної, вікової, соціальної психології;
- конфліктології;

- професійної етики соціального педагога;
- дисциплін соціально-педагогічного циклу.

Важливо відзначити той факт, що критеріальними показниками такої готовності є наявність професійних соціально-педагогічних знань, що відображають специфіку роботи щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, та їхнє осмислення майбутнім спеціалістом.

На основі аналізу наукових даних Маєвської Л.М. [44]; Смеренчак Л.І. [75]; Тютюнник О.В. [88]; Уруського В.І. [109] **наведено авторський перелік складових інтелектуально-пізнавальної готовності:**

- вікова періодизація онтогенезу людини; особливості розвитку людини в дитячо-юнацький період і в період молодості; вікові й особистісні кризи зазначених періодів;
- поняття соціальної профілактики, її видів; міждисциплінарне розуміння термінів;
- роль і місце соціальної профілактики у структурі соціальної педагогіки;
- особливості соціально-педагогічної, медико-соціальної, медичної профілактики адиктивної поведінки;
- поняття адиктивної поведінки дітей та молоді як однієї із головних проблем у соціально-педагогічній діяльності;
- класифікація форм адиктивної поведінки дітей та молоді;
- нормативно-правове забезпечення діяльності соціального педагога щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;
- розбудова соціального партнерства у профілактичній діяльності соціального педагога як один із ефективних напрямів роботи по подоланню адиктивної поведінки дітей та молоді;
- роль профілактичних програм в питаннях подолання проблеми адиктивної поведінки підростаючого покоління;
- сутність основ організації, проведення, аналізу соціально-педагогічної реклами, соціальних проектів, тренінгових вправ.

Спираючись на наукові дослідження тих же авторів Маєвської Л.М. [44]; Смеренчак Л.І. [75]; Тютюнник О.В. [88]; Уруського В.І. [109], **виокремлено авторський перелік складових операційно-діяльнісного компоненту готовності.**

Операційно-діяльнісний компонент передбачає наявність професійних умінь та навичок для успішної практичної роботи соціального педагога щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей і молоді, зокрема:

- вивчати клієнта і його проблему у всіх взаємозв'язках з соціальним середовищем;
- залучати соціальне середовище клієнта до розв'язання проблем поширення адиктивної поведінки у дитячому та молодіжному середовищі, а за потреби, і залучати його корекцію;
- моделювати різні ситуації, що можуть виникнути при роботі в умовах неформального спілкування, що сприятиме виявленню ініціативи і активної життєвої позиції клієнта;

- розв'язувати конкретні проблеми і задачі, що можуть виникати у практичній діяльності соціального педагога з дітьми та молоддю адиктивної поведінки;

- активно використовувати профілактичні моделі в умовах організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;

- використовувати вже існуючі й розробляти нові профілактичні програми в роботі по організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;

- уміле застосування заходів первинної, вторинної і третинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;

- активно залучати клієнтів до альтернативної, емоційно-спрямованої, суспільно-корисної діяльності;

- реалізовувати ідеї соціального партнерства щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Варто відзначити той факт, що при розгляді умінь соціального педагога, котрі є важливими для організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, необхідними є такі: гностичні, комунікативні, конструктивні і організаторські вміння.

Гностичні вміння соціального педагога, який готується до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, включають:

- вивчати й усвідомлювати тенденції виникнення і поширення проблеми адиктивної поведінки у дітей та молоді;

- вивчати клієнта і його проблему у всіх взаємозв'язках із соціальним середовищем; вивчати і застосовувати на практиці дієві механізми запобігання проблеми адиктивної поведінки у підростаючого покоління;

- оцінювати й аналізувати свій професійний досвід та досвід інших;

- оцінювати своє професійне зростання у зазначеному напрямі і співвідносити власну поведінку із професійними стандартами своєї діяльності.

Комунікативні вміння соціального педагога включають:

- оволодіння етичними нормами міжособистісного спілкування;

- вміння обирати оптимальні способи взаємодії відповідно до конкретного клієнта (вибір інформації, композитна побудова діалогу, побудова стилю вербального або невербального типу спілкування відповідно до конкретної ситуації);

- вміння вирішувати протиріччя, що виникають у процесі роботи між її об'єктами і суб'єктами.

Конструктивні вміння передбачають:

- аналіз розвитку особистості клієнта в конкретних умовах соціального середовища;

- моделювання ситуацій розвитку індивіда як особистості; регулювати та налагоджувати взаємозв'язки у системі «особистість – суспільство»;

- розбудовувати ефективну соціальну взаємодію щодо подолання визначеної проблеми;

- використовувати відповідно до конкретної ситуації різні моделі прийняття рішень (патерналістична, інструментальна, контрактна, персоналістична) [14];

- використовувати стратегії вибору і прийняття професійних рішень (реалістична, ризику, обережного ставлення, інтуїтивного пошуку) [86].

Організаторські вміння, якими оволодіє соціальний педагог у роботі щодо організації профілактики адиктивної поведінки, допоможуть спеціалісту:

- організувати життєдіяльність клієнта у конкретному соціальному середовищі;

- залучати інших суб'єктів соціально-педагогічного впливу до співробітництва у вирішенні визначеної проблеми;

- планувати, організовувати, контролювати роботу;

- управляти поведінкою та діями усіх суб'єктів у ході процесу в інтересах справи;

- вимагатимуть від фахівця творчого виконання своїх обов'язків [34].

Таким чином, готовність майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді оцінюється на основі виокремлення трьох груп критеріїв:

- 1) показники оцінки сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту;

- 2) критерії оцінки інтелектуально-пізнавального компоненту;

- 3) оцінка сформованості операційно-діяльнісного компоненту.

Критерії такої готовності можуть знаходитися на наступних рівнях:

- високий рівень готовності,
- достатній рівень готовності,
- середній рівень готовності,
- низький рівень готовності.

Майбутні соціальні педагоги з високим рівнем готовності до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді:

- характеризуються стійкою орієнтацією на професійні цінності та норми соціально-педагогічної діяльності;

- володіють професійно значимими якостями особистості;

- усвідомлюють моральні аспекти такої діяльності;

- володіють розвиненою системою професійних знань у даному напрямі діяльності, а також системою знань суміжних дисциплін;

- міждисциплінарним розумінням аспектів проблеми;

- орієнтовані на активну і творчу роботу в даному напрямі діяльності;

- уміло та активно використовують сформовані вміння та навички в процесі практичної діяльності у зазначеному напрямі;

- чітко орієнтовані на постійне професійне самовдосконалення свого «Я».

Важливими залишаються організаторські вміння у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Майбутні соціальні педагоги з виокремленим рівнем готовності опановують організаторські вміння, що допоможуть їм:

- налагодити та регулювати взаємозв'язки у системі «особистість – суспільство»;

- здійснювати ефективну соціальну взаємодію і соціальне партнерство у питаннях організації профілактики адиктивної поведінки;

- планувати, організовувати, здійснювати, контролювати свою роботу;

- здійснювати управління поведінкою та діями усіх учасників процесу.

Майбутні соціальні педагоги з достатнім рівнем готовності характеризуються:

- усвідомленням важливості профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;

- визнають необхідність такої діяльності, а також можливість професійно-етичного розвитку;

- визнають моральний аспект практичної діяльності у цьому напрямі;

- володіють професійними особистісними якостями і займають активну позицію у їх вдосконаленні, але відсутня чітка система самовдосконалення;

- визнають професійні цінності та норми соціально-педагогічної діяльності, але не відчують потреби щодо їх вивчення.

- мають достатню активність в оволодінні знаннями щодо основних аспектів проблеми, однак, відсутнє міждисциплінарне розуміння проблеми;

- наявні необхідні для даної практичної діяльності уміння та навички, однак, відсутній творчий підхід до професійної діяльності у визначеному напрямі.

Організаторські вміння достатнього рівня готовності у студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» характеризуються:

- здатністю планувати, організовувати, здійснювати та контролювати свою роботу у зазначеному напрямі професійної діяльності;

- здатністю усвідомлювати необхідність управління поведінкою та діями суб'єктів процесу в інтересах справи.

- не спроможністю здійснювати ефективний процес соціальної взаємодії та соціального партнерства у визначеному напрямі.

Середній рівень готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді характеризується:

- нестійкими орієнтаціями щодо важливості такого виду соціально-педагогічної діяльності,

- несформованими професійними особистісними якостями.

- необхідністю такої роботи, але відсутній моральний аспект діяльності.

- усвідомленням значимості професійно-етичного самовдосконалення лише теоретично.

Знання щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді не мають певної системи, мають накопичувальний характер, відсутні міжпредметні і міждисциплінарні зв'язки, тому й не стають в нагоді при розгляді проблеми клієнта адиктивної поведінки.

Наявність окремих спеціальних умінь та навичок не завжди достатня для моделювання ситуації роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки.

Уміння вивчати клієнта й аналізувати його проблему розвинуті досить слабо.

Відсутній творчий підхід до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Організаторські уміння середнього рівня обмежуються усвідомленням їхньої необхідності, а також необхідністю планувати, організовувати, здійснювати та контролювати свою роботу у напрямі профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Майбутні соціальні педагоги із низьким рівнем готовності до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді характеризуються: відсутністю такої спрямованості.

Вони не усвідомлюють специфіки професійної діяльності у зазначеному напрямі.

У практичній діяльності не проявляють творчості, активності.

Відсутні професійно значимі особистісні якості.

Під час вирішення проблем дотримується пасивної моральної позиції.

Відсутні професійні знання, уміння та навички професійної діяльності у визначеному напрямі, що не дозволять таким спеціалістам орієнтуватися у питаннях профілактики адиктивної поведінки підростаючого покоління.

Організаторські уміння низького рівня готовності відсутні, що не дозволяє адекватно організувати профілактику адиктивної поведінки.

Важливим у вивченні процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів є дослідження рівня їхньої готовності до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Таке інтегративне новоутворення особистості майбутнього соціального педагога передбачає єдність спеціальних професійних знань, умінь та навичок, а також сформованість визначених особистісних і професійних якостей для здійснення ефективної роботи. Динамічну структуру готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді складає взаємодія мотиваційно-ціннісного, інтелектуально-пізнавального, операційно-діяльнісного компонентів.

Професійна готовність майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки розглядається нами на різних її рівнях: високому, достатньому, середньому і низькому.

Таким чином, охарактеризувавши основні рівневі складові готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, можемо скласти орієнтовну професіограму спеціаліста, що готується до професійної діяльності у зазначеному напрямі.

Професіограма як «зумовлена змістом праці система інформації про соціально-економічні, технологічні, санітарно-гігієнічні та педагогічні аспекти професії, її психологічні й психофізіологічні властивості та якості, що необхідні й достатні для успішного оволодіння і ефективного виконання конкретної професійної діяльності» [23, с. 740].

Саме професіограма була покладена в основу авторського анкетування, що дозволяє встановити рівні професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (див. додаток А) [31].

2.2. Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

2.2.1. Аналіз наукових підходів щодо підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Сучасна освітня теорія та практика вимагає застосування новітніх і ефективних технологій підготовки майбутніх соціальних педагогів у навчальному процесі українських ВНЗ. Така тенденція стосується розробки та впровадження різних технологій з надання кваліфікованої допомоги різним категоріям клієнтів, а особливо дітям і молоді «групи ризику». Актуальним завданням, у цьому аспекті, постає розробка технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Розв'язання існуючої проблеми вимагає створення професійно-орієнтованої системи підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Система підготовки передбачає оволодіння студентами відповідними теоретичним, практичним та діагностичним арсеналом засобів організації соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки.

Така підготовка базуватиметься на основі системно-діяльнісного підходу, згідно якого вона буде розглядатися як складний цілісний процес, компоненти якого являтимуть обґрунтовану сукупність, знаходитимуться у системі відношень і взаємозв'язків.

Необхідне розуміння того, що важливим у процесі підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери є узагальнення, систематизація, оптимізація знань, умінь і навичок студентів про профілактику, соціальну профілактику, адиктивну поведінку та її форми та ін. Однак, однією із головних проблем виступає розпорошеність знань студентів у зазначених питаннях. Така ситуація пояснюється тим, що питання профілактики адиктивної поведінки і саме поняття «адиктивна поведінка дітей та молоді» вивчається студентами у структурі різних навчальних дисциплін. У тому разі предметів психологічного циклу (патопсихологія, психокорекція, психотерапія тощо) та під час вивчення дисциплін медичних спеціальностей. Активно оперує зазначеним поняттям і соціально-педагогічна наука, але у контексті терміну «соціальна профілактика адиктивної поведінки». Як правило, такі знання подаються поверхнево і часто

дублюються під час вивчення різних дисциплін. Тому, провідним завданням є систематизація та оптимізація опорних знань, умінь і навичок з визначеної проблеми.

Вирішення зазначеної проблеми покладене на **міждисциплінарний підхід** до підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки.

Так, **міждисциплінарний підхід (1)** (Пихтіна Н.П., Малькова М.О.) передбачає використання змісту соціально-педагогічних дисциплін, поєднання різних блоків дисциплін: медико-біологічних, соціальних, психолого-педагогічних, гуманітарних, філософських. Окрім вищезазначеного, варто надати розширення спектру спеціальних дисциплін і спецкурсів, присвячених питанням організації профілактики і навчання основам формування здорового способу життя, що мали б за мету допомагати майбутнім соціальним педагогам глибше розуміти проблему і набути вузькоспеціалізованих вмінь та навичок.

З урахуванням вищезазначеного, вагомим стає використання інтеграційного принципу під час вивчення майбутніми соціальними педагогами проблеми профілактики адиктивної поведінки.

Поняття «**інтеграція**», відповідно до вивчення проблеми профілактики адиктивної поведінки, визначається як об'єднання уявлень, знань, умінь і навичок в одне ціле, впорядкування, структурування роз'єднаних, невпорядкованих частин цілого уявлення про профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді [76; 78].

Інтегративний підхід вимагає реалізацію наступних завдань:

- міжгалузеве дослідження проблем соціальної профілактики, адиктивної поведінки, класифікації адиктивної поведінки (у процесі вивчення валеології, основ медичних знань, основ психіатрії, патопсихології, психотерапії, психокорекції тощо, а також комплексу соціально-педагогічних дисциплін);
- ефективне розподілення навчального матеріалу з основ профілактики адиктивної поведінки підростаючого покоління між дисциплінами соціально-педагогічного циклу;
- надання ролі провідної в питаннях профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді одній навчальній дисципліні.

У сучасній науковій думці вищезазначені аспекти акумулюються у комплексно-інтеграційному підході.

Комплексно-інтегративний підхід (2) (Іванчук М.В., Єльченко В.Р.) передбачає зв'язок між теоретичним навчанням та практичною підготовкою; використання усіх можливостей освітнього простору вищого навчального закладу і навчальних спецкурсів регіону у підготовці.

Інтеграція змісту і форм навчально-практичної діяльності дає змогу сприймати проблеми, пов'язані із явищем адиктивної поведінки, важливі поняття цілісно і водночас різнобічно.

Аналіз наукових досліджень [40; 50; 55; 64; 81; 110] з проблем підготовки і професійного становлення майбутніх соціальних педагогів, а також різних питань підготовки спеціаліста соціально-педагогічної сфери до профілактичної діяльності дозволяє виокремити й інші підходи до підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки:

Діяльнісно-технологічний (3) (Архипова С.П., Сорочинська О.Л., Холостова Є.І.) передбачає пряму залежність ефективності професійної підготовки від активності студентів, а також від рівня володіння технологіями просвітницької діяльності.

У підході наголошується на тій активності, яка б дозволила студентам у конкретній ситуації не лише усвідомити і переоцінити зміст профілактичної діяльності і явищ адиктивності, але й активно впливати на ситуацію, отримувати прогнозований соціальний результат у процесі власної професійної діяльності.

Професійно-спрямований (Назаренко Н.С., Сластьонін В.А.) передбачає формування у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери спеціальних здібностей та умінь до організації профілактики, перехід особистості майбутнього спеціаліста від одного стану професійного розвитку (рівня готовності) до іншого у процесі практичної діяльності.

Підхід варіативності і гнучкості різних форм та видів діяльності, до яких залучаються студенти у процесі їхньої підготовки до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (Цимбал О.І.).

Такий підхід передбачає побудову відповідної системи професійної підготовки, в якій би навчання і шляхи досягнення цілей освіти відповідали індивідуальним потребам і можливостям майбутнього соціального педагога, диференціацію технологій освітньо-виховного впливу на нього.

Гнучкість має забезпечуватися за рахунок надання можливості кожному студенту визначати ту логіку оволодіння навчальним матеріалом, що у найбільшій мірі відповідала б рівню його актуального розвитку (враховуючи проблемні зони і пріоритетні напрями).

Особистісно-орієнтований (Антонюк В.С., Супряга Т.В.).

Цей підхід характеризується поєднанням процесу навчання та виховання в єдиний процес розвитку, підготовки майбутніх соціальних педагогів на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, принципу партнерства, співпраці і гуманізації взаємин викладача і студентів, включення їх у активну творчу діяльність.

Навчально-практична діяльність кожного студента, зацікавленого проблемами профілактики адиктивної поведінки підростаючого покоління, має бути організована і спрямована наступним чином:

- допомога у визначенні теми наукової роботи, що висвітлювала б певний аспект профілактичної діяльності;
- залучення до участі у студентських об'єднаннях, службах, що займаються профілактикою адиктивних проявів у поведінці дітей та молоді;
- пропозиція додаткових завдань, що б зміцнювали теоретичну базу, вдосконалювали вміння і розширювали сферу зацікавленості визначеною проблемою.

Відзначимо той факт, особливу роль у вирішенні проблеми формування готовності майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді відведено професійній підготовці.

Ефективність такої підготовки майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу вимагає забезпечення ґрунтовної науково-теоретичної та практичної підготовки студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». Важливим при цьому, як справедливо зазначає Смеренчак Л.І., є «подолання суперечностей між вимогами сучасного суспільства та реальним рівнем професійної готовності соціальних педагогів» [75, с. 120] до роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки.

Під професійною підготовкою соціального педагога розуміємо процес формування і узагальнення установок, знань та умінь, необхідних спеціалісту для адекватного виконання специфічних професійних (у тому разі, профілактики адиктивної поведінки) завдань.

Орієнтуючись на визначення поняття «підготовка до трудової діяльності» Енциклопедії освіти [23], відзначаємо, що

підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді являє собою комплекс планомірних, організованих засобів усіх учасників навчально-виховного процесу (викладачів, кураторів, студентів, адміністрації закладу (кафедри, факультету, інституту), студентського самоврядування, соціально-психологічної служби), спрямованих на засвоєння спеціальних професійних знань, оволодіння уміннями і навичками, формування професійно важливих якостей особистості соціального педагога.

До основних завдань у системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді належать:

- розширення і поглиблення професійних знань щодо профілактики адиктивної поведінки;
- поглиблення знань, умінь та навичок стосовно професійної взаємодії з різними об'єктами та суб'єктами профілактичної роботи щодо подолання проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді;
- вивчення змісту та напрямів соціально-педагогічної роботи в контексті превенції адиктивних проявів у суспільстві;
- визначення функцій соціального педагога у роботі з дітьми та молоддю адиктивної поведінки;
- опанування формами та методами профілактичної діяльності з дітьми та молоддю адиктивної поведінки [34].

2.2.2. Дидактичні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Потребує особливої уваги дослідження специфіки підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Основними структурними компонентами процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до визначеного виду діяльності є **мета, закони, закономірності, принципи, методи, форми навчання, а також принципи виховання.**

Одним із основних компонентів процесу навчання студентів – майбутніх соціальних педагогів виступає його **мета – навчити ефективно організовувати профілактичну діяльність адиктивної поведінки дітей та молоді.**

Відомо, що процес навчання відбувається відповідно до законів і закономірностей навчання. **Процес підготовки майбутніх соціальних педагогів** повинен базуватися на **традиційних законах і закономірностях дидактики.** У педагогічній літературі виділяються наступні **закони навчання:**

1) закон обумовленості мети, змісту й методів навчання;
2) закон виховуючого й розвивального навчання;
3) закон обумовленості навчання й виховання характером діяльності студентів;
4) закон єдності та взаємозв'язку теорії й практики навчання [62, с. 54].

Науковці Фіцула М.М., Кондрашова Л.В., Пермяков О.А. та інші, ґрунтуючись на традиційних засадах дидактики Коменського Я.А., виокремлюють такі загальні **закономірності навчання:**

1) процес навчання має виховний та розвивальний характер;
2) процес навчання зумовлений потребами суспільства;
3) процес навчання залежить від умов, у яких він відбувається;
4) процес навчання залежить від реальних навчальних можливостей особистості;
5) процес навчання безпосередньо пов'язаний із процесами освіти, виховання та розвитку;
6) процеси викладання і навчання перебувають у тісному взаємозв'язку;
7) форми організації навчання залежать від завдань, змісту і методів навчання [62, с. 54; 56, с. 132–133; 112, с. 121–122].

Зауважимо, що **процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки** повинен включати традиційні **дидактичні принципи.**

Принципи навчання визначаються як певна система вихідних дидактичних

вимог до процесу навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність [56, с. 134].

Актуальними для підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки є такі загальновизнані **принципи навчання**:

1) науковості;
2) свідомості й активності;
3) наочності;
4) доступності;
5) систематичності й послідовності;
6) міцності;
7) зв'язку теорії із практикою;
8) індивідуального підходу;
9) емоційності навчання [112, с. 124–128].

Процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки не повинен обмежуватися лише дидактичними принципами. Активно включають у цей процес **принципи виховання**, приводячи таким чином в дію ідеї виховуючого навчання.

До принципів виховання належать:

• цілеспрямованості;
• виховання особистості у колективі;
• систематичності й послідовності у вихованні;
• поваги до особистості у поєднанні із вимогливістю до неї;
• опори на позитивні сторони особистості;
• врахування вікових та індивідуальних особливостей;
• поєднання педагогічного керівництва з ініціативою й самодіяльністю вихованців;
• комплексного підходу до виховання [56, с. 92–94].

Довершують **систему принципів виховання** ті принципи, що визначені у Концепції національного виховання, а саме: **народності, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізації, демократизації та етнізації**.

Вважаємо за доцільне використання усіх зазначених принципів для підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Беззаперечним є той факт, що **зміст освіти виступає одним із головних компонентів у структурі процесу навчання**.

Під **змістом освіти** розуміється система наукових знань, умінь та навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток особистості, формування її світогляду та підготовку до суспільного життя і праці [112, с. 99].

Головне трактування змісту підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки було викладене вище.

Зміст підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді впливає на вибір методів навчання.

Під **методами навчання** розуміється упорядкований спосіб взаємозалежної діяльності вчителів й учнів, викладачів і студентів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання та розвитку у процесі навчання [112, с. 129].

Під час вибору методів навчання необхідно враховувати усі класифікації таких методів (Всесвятського Б.В., Лернера І.Я. і Скаткіна М.Н., Данилова М.А. і Осипова Б.П., Голанта Є.Я. і Петровського С.І. та інших).

Однак, вважаємо за доцільне використовувати **класифікацію Бабанського Ю.К.**, де в основі лежить так званий цілісний підхід і усі **методи навчання** розподілені на три групи:

1) **методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності** (словесні, наочні, практичні, індуктивні, дедуктивні, репродуктивні, пошукові, проблемно-пошукові, методи самостійної роботи);

2) **методи стимулювання і мотивації навчання** (стимулювання і мотивації інтересу до навчання, стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності у навчанні);

3) **методи контролю і самоконтролю у навчанні** (методи усного, письмового, лабораторно-практичного, машинного контролю і самоконтролю) [56, с. 138].

Зауважимо, що ефективність засвоєння знань студентами залежить не тільки від правильного вибору методів і принципів навчання, принципів виховання, а й від форм організації навчальної роботи.

Форму організації навчання слід розуміти як встановлений зразок організації навчальної діяльності, що здійснюється у визначеному порядку і у певному режимі [56, с. 148].

Загальні форми організації навчання часто називають організаційними системами навчання.

Українські вищі навчальні заклади будують процес навчання студентів на основі поєднання різних форм його організації, де основними є такі: **лекції, практичні, семінарські, індивідуальні, лабораторні заняття, спецкурси,**

педагогічна практика, консультації, колоквіуми, контрольні, курсові, дипломні й магістерські роботи.

Зауважимо, що лекція посідає провідну роль в організації навчально-виховного процесу вітчизняних ВНЗ. Ця роль виявляється у тісній єдності лекції з усіма формами організації навчально-виховного процесу, насамперед у її взаємодії з семінарськими, індивідуальними, практичними та лабораторними роботами.

Однак, сучасні тенденції вимагають використання нових, **інноваційних підходів** у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів, а, у тому разі, у процесі підготовки до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Принцип інноваційного підходу у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів передбачає створення чи вдосконалення дидактичних систем, їх компонентів, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності [109].

Навчання майбутніх соціальних педагогів за допомогою інноваційного підходу сприятиме розвитку творчої здібності особистості, її уяви, інтуїції, мислення, адекватного реагування на поставлену проблему, здібності винаходити оригінальні способи дії, що дадуть їм можливість відступити від заданих кліше.

Використання інноваційних підходів до навчання дозволяє активізувати пізнавальну діяльність; примусово активізувати мислення студентів; мотивувати такий різновид роботи; активізувати інтуїцію, емоційність, творчість, зацікавленість.

Усі вищевказані вимоги вимагають застосування інноваційних підходів до навчання. Такі підходи включають наступні методи роботи: **проблемні лекції, евристичні бесіди, круглі столи, конкурси, аналіз матеріалів чи ситуацій, розігрування ролей, тренінги, рефлексії тощо.**

Враховуючи специфіку соціально-педагогічної діяльності, вітчизняного досвіду використання таких інновацій, відзначимо, що найбільшого поширення набули такі методи як: **розігрування ролей, круглі столи, тренінги, рефлексія.**

2.2.3. Характеристика основних видів навчально-практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

У процесі навчання за напрямом підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка» майбутні спеціалісти соціально-педагогічної сфери опановують різні види навчально-теоретичної і навчально-практичної діяльності, в яких вони отримують загальнонаукову, загальнотеоретичну і основи практичної підготовки до організації ефективної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Беручи за основу дослідження Пихтіної Н.П. з формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів [64] представимо види навчально-практичної

підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (схема 2.1.).

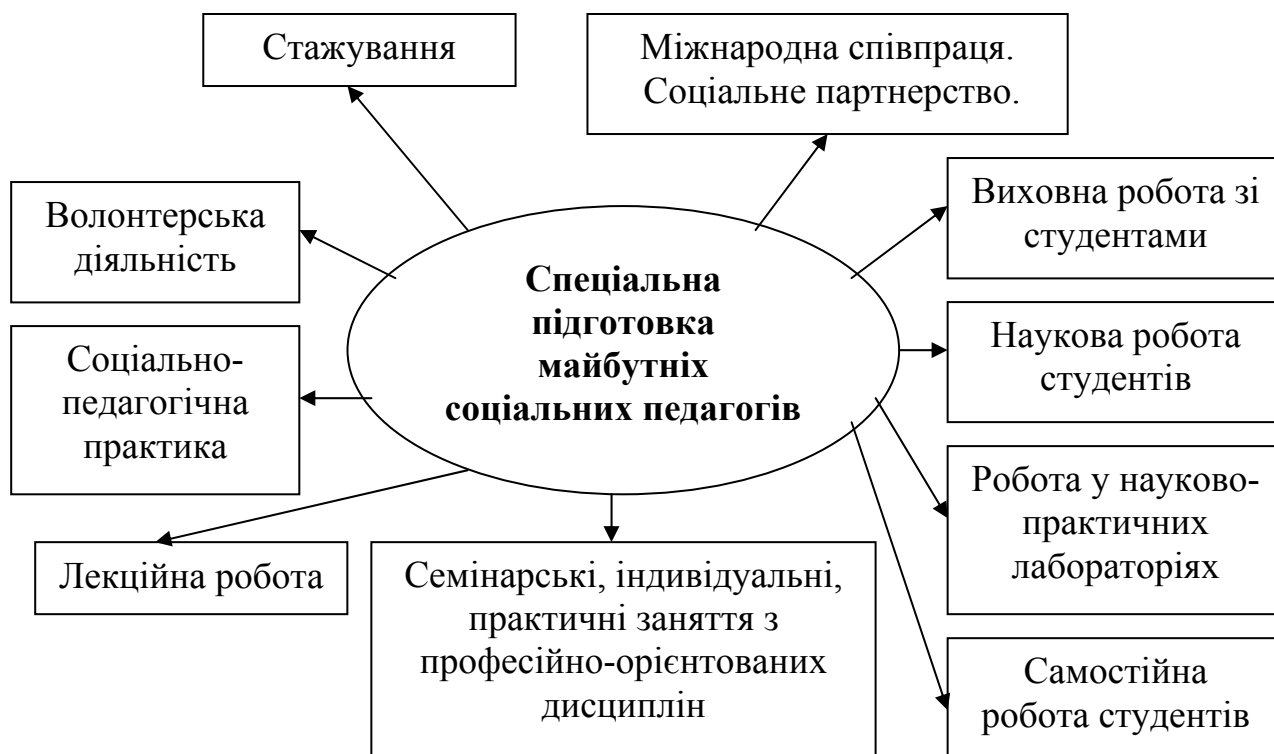

Схема 2.1.

Види навчально-практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Виходячи із проведеного аналізу сучасної навчально-практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів зауважимо, що лекційні заняття спрямовані на формування у студентів основних науково-теоретичних понять, теоретичних основ організації профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки, науково-професійного світогляду.

Лекційні заняття навчальних дисциплін потребують застосування дедалі більше інноваційних систем, технологій організації профілактичного впливу на дітей та молодь, поширення нових технологій такої діяльності. Одним із головних завдань виступає розгляд на лекційних заняттях усього комплексу питань, що стосується адиктивної поведінки як соціально-педагогічної проблеми. Важливо виключати дублювання навчального матеріалу на лекційних заняттях з різних навчальних дисциплін, впроваджувати контроль за поданням навчального матеріалу, слідкувати за різнобічним викладенням одного і того ж аспекту проблеми адиктивної поведінки у процесі вивчення різних навчальних дисциплін.

Семінарські, практичні, індивідуальні заняття допомагають майбутнім соціальним педагогам у засвоєнні основних понять з проблеми профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, в опануванні шляхів попередження проблеми, у використанні дієвих та ефективних профілактичних програм.

Визначені форми занять у вигляді тренінгових, відео-занять дають змогу впроваджувати первинну апробацію, закріплення знань, формування початкових умінь та навичок роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки. На заняттях проходить процес створення та аналізу проблемних ситуацій, вирішення соціально-педагогічних ситуацій (задач) у формі «мозкового штурму», «круглого столу» тощо.

Самостійна робота студентів має головними завданнями розширення і закріплення знань і умінь з проблем дослідження, у позааурочний час дослідження окремих аспектів проблеми, що давалася для ознайомлення на заняттях, здійснення аналізу додаткових літературних джерел тощо. Зазначений обсяг роботи неможливий без опанування студентами методу самостійної пошукової роботи (самостійне здобуття інформації з першоджерел, довідникової, наукової, науково-популярної літератури, періодичних видань, Internet-джерел; опрацювання літератури з метою її систематизації, виділенням головного, формулюванням висновків). Самостійна робота студентів також повинна сприяти розвитку творчого потенціалу його особистості і реалізації професійних навичок. У цьому допомагають нові інформаційні технології.

На самостійну роботу викладачі, як правило, виносять наступні завдання:

- розробка тематики позанавчальних заходів щодо профілактики адиктивної поведінки серед учнівської молоді, щодо формування здорового способу життя;
- розробка сценаріїв вистав, заходів соціально-педагогічного спрямування (і у тому разі подолання адиктивних проявів у поведінці підростаючого покоління);
- розробка соціально-педагогічних проєктів (профілактичного характеру);
- розробка та апробація профілактичних програм (в рамках первинної профілактики);
- аналіз передового зарубіжного досвіду з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;
- розробка комплексу тренінгових вправ.

Закріплення студентами отриманих знань, формування первинних професійних умінь та навичок щодо ведення планомірної та ефективної профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки, а також врахування дидактичних принципів (систематичності й послідовності навчання, активності навчання, міцності засвоєння знань, умінь та навичок, зв'язку теорії із практикою) відбувається у процесі проходження різних видів практик.

За результатами вивчення філософських джерел та основних аспектів дослідження Фалинської З.З. відмітимо, що

практика означає предметно-повторювальну діяльність людей, спрямовуючи, насамперед, на задоволення їхніх матеріальних та духовних потреб. Вона багатогранна за змістом, складна і цілісна система, що включає такі компоненти, як мета, потреба, мотив, предмет, на який спрямована діяльність, засоби досягнення мети, результат діяльності [42; 110].

Практика має велике значення для підготовки та формування майбутніх соціальних педагогів і дає змогу:

- ґрунтовніше засвоїти необхідні знання щодо специфіки побудови програми соціально-педагогічної роботи з клієнтами адиктивної поведінки;
- сформувати уміння та навички самостійного пошуку ефективних шляхів розв'язання проблеми адиктивної поведінки;
- приймати важливі професійні рішення з урахуванням соціально-педагогічних та психологічних наслідків;
- оволодіти уміннями й навичками застосування вітчизняного і зарубіжного передового досвіду роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки.

Перелік усіх видів практик за напрямом підготовки «Соціальна педагогіка», її форми, тривалість і терміни проведення визначені у навчальних планах.

Сучасний перелік видів практик у системі підготовки фахівців за напрямом «Соціальна педагогіка» має доволі широкий спектр: ознайомлювальна соціально-педагогічна, діагностична, соціологічна, соціально-педагогічна у закладах освіти, соціально-педагогічна у закладах соціально-педагогічного спрямування, соціально-педагогічна у закладах опіки, реабілітаційно-корекційна.

У структурі практик окремо стоїть волонтерська практика, що передбачає активну участь у добровільній соціально-педагогічній роботі.

Волонтерська діяльність – це поле для реалізації своїх можливостей, амбіцій, прояву толерантності, емпатії, почуття взаємодопомоги, самостійності, підвищення рівня свого професіоналізму, утвердження власного професійного «Я». Волонтерська робота дає могутній старт у можливості подальшого працевлаштування, знайомства із досвідченими професіоналами, організаціями соціально-педагогічного спрямування.

Окреме місце у розбудові волонтерської діяльності займає створення і функціонування студентських соціальних служб, що надають можливості для вдосконалення власної активної професійної діяльності майбутнім соціальним педагогам, допомагають реалізовувати соціальні проекти.

Отже, розглядаючи особливості організації практики, в контексті досліджуваної проблеми, доречно навести докази Поліщук В.В. про те, що «... успіх практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів залежить від характеру та якості її організації, від координації діяльності навчального закладу з тими соціальними службами, де студенти проходять практику, від вибору і рівня кваліфікації соціальних працівників, що працюють із студентами під час практики» [65, с. 119].

Стажування – це можливість безпосереднього залучення студента до організації профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки. Чільне місце у процесі стажування майбутнього спеціаліста займає партнерство його як рівного працівника. Однак, сучасна практика показує, що стажування студентів не займає достойного місця у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах України.

Наукова робота студентів має на меті одержання певного наукового результату і передбачає участь студентів у науково-методологічних, науково-методичних семінарах, наукових і науково-практичних конференціях, що присвячені проблемам формування здорового способу життя, профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, підготовці майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Наукова робота студентів продовжується у діяльності наукових гуртків, клубів, лабораторій, у виконанні курсових, бакалаврських, кваліфікаційних, дипломних, магістерських робіт з тем, що стосуються пропаганди і формування здорового способу життя, профілактики адиктивної поведінки серед дітей та молоді:

- «Особливості формування здорового способу життя молоді»;
- «Робота соціального педагога освітнього закладу з адиктивними підлітками»;
- «Соціально-педагогічна робота з профілактики вживання підлітками психоактивних речовин»;
- «Соціально-педагогічні технології первинної профілактики підліткової наркоманії»;
- «Підготовка соціальних педагогів до профілактики наркоманії»;
- «Соціально-педагогічна діяльність з підлітками адиктивної поведінки: гендерний аспект» тощо.

Робота студентів у студентській науково-дослідній лабораторії сприятиме інтелектуальному, науковому, творчому розвитку майбутніх соціальних педагогів. Зазначені лабораторії створюються для роботи проблемно-пошукових, творчих груп, що працюють над розробкою профілактичних програм, проектів і методичного забезпечення професійної діяльності. У науково-дослідних лабораторіях містяться картотеки літературних джерел і публікацій з проблеми дослідження (профілактика адиктивної поведінки), передові публікації її членів, навчально-методична література для самопідготовки студентів у процесі навчання профілактичних основ до роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки.

Таким чином, відзначимо, що найважливішими завданнями науково-дослідної роботи у контексті профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді є:

- забезпечення проведення фундаментальних теоретичних, експериментальних, прикладних досліджень з визначеної проблематики;
- здійснення зв'язків науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом вищого навчального закладу;
- впровадження у практику результати досліджень;
- якісне залучення студентів до науково-дослідної роботи у зазначеному напрямі [23, с. 554].

У рамках виховної роботи зі студентами куратори можуть впроваджувати конкурси соціальної реклами з пропаганди здорового способу життя, профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Можливими заходами на

кураторських годинах можуть стати зустрічі із професійно орієнтованими спеціалістами, екскурсії до соціальних і соціально орієнтованих установ, що займаються проблемами профілактики адиктивної поведінки, ініціювання «круглих столів» з визначеної проблематики тощо.

Аналіз вітчизняної практики підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки показує збільшення ролі ефективного соціального партнерства як важливої вимоги досягнення ефективності такої підготовки. Дедалі більше українських ВНЗ звертаються до послуг установ і організацій державного і недержавного сектору.

Загалом соціальне партнерство в питаннях підготовки студентів до профілактики адиктивної поведінки можна розглядати на кількох рівнях:

- відомчому (співпраця із іншими ВНЗ, освітніми закладами, установами позашкільної освіти, центрами практичної психології та соціальної роботи) – як показник внутрішньо-інтеграційних процесів;

- на рівні міжвідомчих зв'язків – зовнішньо-інтеграційні процеси в діяльності вищого навчального закладу з питань підготовки до профілактики адиктивної поведінки (організація тематичних круглих столів, науково-практичних семінарів, конференцій тощо з установами державних соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, з представниками установ Міністерств молоді та спорту; охорони здоров'я; внутрішніх справ України, проведення різних видів соціально-педагогічних практик на базі установ визначених Міністерств);

- на рівні співпраці державного та громадського секторів, як показник розвинутого громадянського суспільства, в якому громада виступає суб'єктом соціально-педагогічного впливу, в тому разі засобами діяльності неурядових організацій.

У рамках розбудови соціального партнерства великого значення, на сучасному етапі, набуває міжнародне співробітництво.

Досвід передових вітчизняних центрів з підготовки фахівців за напрямом підготовки «Соціальна педагогіка» показує зростання важливості організації міжнародної співпраці з питань обміну досвідом профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки. Зрозуміло, що проблема адиктивної поведінки підростаючого покоління потребує такої ефективної співпраці. Однак, таку можливість залучати іноземних фахівців і відправляти закордон кращих викладачів і студентів мають не всі ВНЗ України.

Міжнародна співпраця професорсько-викладацького складу і студентів кафедр, що готують соціальних педагогів можлива у таких напрямках:

- розробка та реалізація спільних проектів з міжнародними організаціями;
- міжнародні семінари, науково-практичні конференції, організація практики і стажування студентів у європейських ВНЗ;
- проведення майстер-класів іноземними спеціалістами;
- презентації нових методик профілактичної роботи тощо.

2.2.4. Аналіз робочих навчальних програм дисциплін за напрямом підготовки «Соціальна педагогіка» з погляду відображення проблем профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Одним із пріоритетних напрямів у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів є узагальнення, систематизація, оптимізація знань студентів про профілактику, соціальну профілактику, адиктивну поведінку і її види тощо, а також умінь і навичок в галузі відповідних соціально-педагогічних технологій. Однак, однією із головних проблем виступає недостатня систематизованість та уніфікованість знань студентів у зазначених питаннях. Така ситуація пояснюється тим, що питання профілактики адиктивної поведінки і саме поняття «адиктивна поведінка дітей та молоді» вивчається студентами у структурі психологічних і соціально-психологічних навчальних дисциплін. Активно оперують зазначеним поняттям і соціально-педагогічні науки, причому також у контексті проблематики соціальної профілактики адиктивної поведінки. Як правило, надто актуальні та необхідні у майбутній практичній роботі знання подаються поверхово, частот дублюються під час вивчення різних дисциплін.

Враховуючи актуальність проблеми адиктивної поведінки саме для соціально-педагогічної діяльності, було проведено аналіз робочих навчальних програм із фахової підготовки за напрямом «Соціальна педагогіка». Усі проаналізовані робочі програми включені до відповідного державного стандарту (6.010100 «Соціальна педагогіка») і входять до структури відповідних державних навчальних планів спеціальності. Зауважимо, що робочі навчальні програми виступають теоретичним базисом підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Зазначений обсяг роботи був проведений на основі робочих навчальних програм дисциплін кафедр наступних українських ВНЗ:

- 1) Київський міський педагогічний університет ім. Б.Д. Грінченка;
- 2) Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова;
- 3) Вищий навчальний комунальний заклад Сумської обласної ради «Лебединське педагогічне училище ім. А.С. Макаренка»;
- 4) Ніжинський державний університет ім. М.В. Гоголя Чернігівської області;
- 5) Державний заклад «Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського» м. Одеса;
- 6) Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка;
- 7) Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка Сумської області;
- 8) Путивльський педагогічний коледж ім. С.В. Руднева Сумської області;
- 9) Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди;
- 10) Харківська державна академія культури;
- 11) Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка.

До переліку актуальних робочих навчальних програм з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді увійшли:

- «Вступ до спеціальності»;
- «Основи соціально-правового захисту особистості»;
- «Соціальна молодіжна політика»;
- «Основи соціально-педагогічного тренінгу»;
- «Психолого-педагогічні основи роботи з важковиховуваними підлітками»;
- «Технології соціально-педагогічної діяльності»;
- «Соціальний супровід сім'ї»;
- «Соціальний патронаж»;
- «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти»;
- «Соціальна педагогіка»;
- «Моделі і технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах».

У процесі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів щодо профілактики адиктивної поведінки важливе місце займає навчання за робочими програмами «Вступ до спеціальності», «Психолого-педагогічні основи роботи з важковиховуваними підлітками», «Соціальний супровід сім'ї», «Технології соціально-педагогічної діяльності» і «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти». У зазначених програмах викладачі кафедр акцентували увагу студентів на понятті «адиктивна поведінка», на характеристиці основних форм хімічних адикцій у дітей та молоді, на основних соціальних технологіях подолання проблеми. Однак, проаналізовані програми мають певні недоліки. Розкриваються лише питання профілактики хімічних адикцій у підростаючого покоління, при цьому залишається без уваги проблема актуальності нехімічних та проміжних форм адиктивної поведінки. Недостатньо розробленою залишається проблема профілактики зазначеної проблеми. У той же час, можемо констатувати, що висвітлення проблеми носить повторювальний характер і має неприпустиму компілятивну насиченість навчального матеріалу.

Позитивним напрямом у навчанні студентів основам профілактичної роботи щодо проблеми адиктивної поведінки постають робочі навчальні програми з навчальних дисциплін «Основи соціально-правового захисту особистості», «Основи соціально-педагогічного тренінгу» та «Соціальна молодіжна політика». У процесі вивчення навчальних дисциплін студентам пропонується для опанування питання, що стосуються здорового способу життя. Особливого значення набуває вивчення профілактичних програм, у тому разі Програми Міністерства освіти і науки України та Представництва ООН в Україні «Сприяння просвітницькій роботі «рівний – рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», її концепції. Слід відзначити важливість ознайомлення студентів із модулем Програми «Твоє життя – твій вибір», з його оптимальністю у часі, в процесі вивчення дисципліни «Основи соціально-педагогічного тренінгу».

Особливе місце у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді займає вивчення навчальної дисципліни «Соціальна педагогіка». Робоча навчальна програма дисципліни містить основні питання визначеної проблеми. Так, ознайомлення з поняттям «адиктивна поведінка» у структурі вивчення поняття «девіантна поведінка» дає підстави стверджувати про більш ширше і ґрунтовне уявлення студентів про проблему. Вивчаються питання соціальної профілактики, її видів, у повному обсязі розглядаються форми адиктивної поведінки (хімічні, проміжні, нехімічні), їхні особливості, досліджується соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки.

Чільне місце у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді займає вивчення передового світового досвіду з проблеми у курсі «Моделі і технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах». Вивчення цього курсу має розширити знання студентів щодо актуальних проблем подолання проблеми адиктивної поведінки у процесі соціально-педагогічної діяльності. Однак, увага приділена роботі тільки із наркозалежними, що є безумовним недоліком щодо формування цілісної картини профілактики саме адиктивної поведінки дітей та молоді. У той же час, на лекційних заняттях відбувається детальне ознайомлення із досвідом роботи наркопатрулів, впливом пропагандистської літератури та лекційно-пояснювальної роботи у країнах Європи. Позитивним моментом є ознайомлення із досвідом роботи недержавного сектору, а саме: Мобільних Центрів «KONTAKTA-BUS» і консультативних пунктів «ROSE-12» (досвід Німеччини) [77; 80].

Проведений аналіз робочих навчальних програм навчальних дисциплін за напрямом підготовки «Соціальна педагогіка» щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді дає підстави зробити ряд висновків.

Лекційні, семінарські, індивідуальні заняття достатньо повно розкривають теоретичні питання проблеми. Однак, наявною є висока інформаційна насиченість при вивченні проблеми хімічних адикцій, у порівнянні з іншими формами адиктивної поведінки. У той же час, актуальним залишається підсилення практичного наповнення занять по усім дисциплінам.

Відзначимо, що незадовільною залишається якість підготовки студентів – соціальних педагогів з проблем нехімічних та проміжних форм адиктивної поведінки. Відтак, нехімічні і проміжні форми адикцій вивчаються оглядово. Тому, сучасні тенденції підготовки майбутніх соціальних педагогів вимагають використання міждисциплінарних зв'язків (дисципліни психологічного циклу, медичні дисципліни).

На жаль, можемо констатувати, що у робочих програмах відсутня методика роботи соціального педагога щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Підтверджується теза про розпорошеність і ситуативність викладу знань, формування практичних умінь та навичок з проблеми профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Відсутній комплексний підхід до вирішення проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до такого роду діяльності.

Тому, вбачаємо невідповідність між необхідністю ефективного вирішення проблеми профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді і сучасним рівнем підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Окрім цього у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ недостатньо використовуються шляхи залучення студентів до практичної діяльності у зазначеному напрямку [28].

Таким чином, виділяючи особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, приймаємо за основу етапи підготовки і формування спеціалістів із вищою освітою, названі Величко С.П. і Косар Н.В. [12, с. 16–17]:

1) вивчення вимог, що ставляться конкретними галузями професійної діяльності до рівня освіти та визначення основних напрямів підготовки;

2) визначення безпосереднього змісту вищої освіти, переліку, співвідношення і послідовності вивчення дисциплін;

3) розробка сучасних навчальних планів та робочих навчальних програм з урахуванням різнорівневості підготовки фахівців залежно від суспільних потреб, індивідуального бажання та можливостей студента;

4) відбір та рекомендація активних методів, сучасних технологій та відповідних засобів та організаційних форм реалізації змісту загальнонаукової та спеціальної підготовки.

Отже, система підготовки майбутніх соціальних педагогів базується на основі системно-діяльнісного підходу. Головною сутністю якого є цілісний процес підготовки майбутніх соціальних педагогів, компоненти якого знаходяться у системі тісних взаємозв'язків та взаємовідношень. Тому, підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді – це процес формування і узагальнення знань, умінь і навичок, професійних якостей, з метою адекватної й ефективної професійної діяльності у зазначеному напрямі.

Важливим у вивченні процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів є дослідження рівня їхньої готовності до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Таке інтегративне новоутворення особистості майбутнього соціального педагога передбачає єдність спеціальних професійних знань, умінь та навичок, а також сформованість визначених особистісних і професійних якостей для здійснення ефективної роботи.

Усі вищеперераховані види навчально-практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді є важливим інструментом засвоєння професійних знань і формування умінь та навичок, формування професійно значимих якостей особистості майбутніх спеціалістів.

Позитивними моментами у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів до визначеної діяльності є: ознайомлення із вітчизняним і зарубіжним досвідом профілактики адиктивної поведінки; використання на заняттях нетрадиційних форм навчання; зв'язок аудиторної роботи із іншими видами

навчальної діяльності (окремі види практики тощо); розвиток соціального партнерства у питаннях підготовки студентів до зазначеного виду діяльності.

Однак, недоліками такої підготовки є:

- висвітлення проблеми носить повторювальний характер;
- значна теоретизація системи підготовки фахівців за напрямом «Соціальна педагогіка»;
- компілятивна насиченість навчального матеріалу;
- розпорошеність і ситуативність викладу матеріалу;
- оглядовість у вивченні нехімічних і проміжних форм адиктивної поведінки, її профілактики;
- нерозвиненість багатьох видів підготовки (стажування, міжнародна співпраця, волонтерська діяльність, наукова робота студентів тощо у тому числі соціального партнерства як важливої вимоги ефективності такої підготовки) у більшості вищих навчальних закладів України.

У питаннях дослідження підготовки і професійного становлення майбутніх соціальних педагогів важливим залишається вивчення різних підходів до їх визначення, а саме: міждисциплінарний, комплексно-інтегративний, діяльнісно-технологічний, професійно-спрямований, особистісно-орієнтований та варіативності й гнучкості різних форм і видів діяльності.

Однак, уся система підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді потребує вдосконалення, а саме: розробки єдиної ефективної моделі технології такої підготовки.

РОЗДІЛ 3.

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

3.1. Етичні знання у підготовці майбутніх соціальних педагогів

Знання із етики соціально-педагогічної роботи – це одна із невід’ємних складових професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. Знання теоретичних основ, законодавчих передумов сприяє найбільш ефективному вирішенню соціально-педагогічних проблем. Глибоке знання норм і принципів професійної етики, обов’язкове і творче застосування їх у професійній діяльності допомагає фахівцю здійснювати співпрацю із клієнтами, їх близькими, колегами, представниками суспільних, державних і недержавних організацій та закладів.

Соціально-педагогічна діяльність як особливий тип професійної діяльності має специфічну, тільки їй притаманну систему цінностей, що сформувалися у процесі становлення моральних принципів і норм поведінки фахівців. Вони є основою будь-яких професійних дій.

Професійна етика соціального педагога (що відображає моральну свідомість цієї групи, її психологію та ідеологію) пропонує пошук резервів, використання різноманітних ресурсів: від соціальних до особистих як самого спеціаліста так і клієнта. Усе це можливо й припустимо лише задля досягнення професійної мети, а не для задоволення вузько корпоративних чи особистих інтересів фахівців.

Необхідність у етичній регламентації професійної поведінки і діяльності виникає тоді, коли відповідно до специфіки діяльності від представників професії вимагається підвищена моральна відповідальність, що регламентується додатковими, жорсткішими нормами поведінки і коли не діють взагалі або слабкі внутрішні імперативи, що визначаються не лише суттю і змістом професії, але і ціннісними орієнтаціями і високими моральними принципами її представників.

Основними причинами цього явища є:

1. Загальне падіння духовності й моральності, втрата позитивних ціннісних орієнтацій.
2. Низький статус і престиж соціальної роботи / соціально-педагогічної діяльності.
3. Відсутність добре розробленої власної системи соціально-педагогічної роботи із урахуванням менталітету народу.
4. Значна залежність соціально-педагогічної роботи від зовнішніх інститутів, що обумовлює неможливість поділу системи цінностей, що сповідується державою, місцевими органами влади, станом економіки.

5. Відсутність відповідної етичної регламентації.
6. Необхідність етичної орієнтованості діяльності соціального педагога:
  - в очах колег і суспільства;
  - неможливість використання результатів діяльності проти людей;
  - прагнення не дискредитувати соціально-педагогічну діяльність;
  - неможливість застосування принципу «мета виправдовує засоби» у соціально-педагогічній роботі;
  - взаємозв'язок між діяльністю соціального педагога та її кінцевим результатом.
7. Необхідність вміння соціального педагога розуміти клієнта, співпереживати, бути чуйним, делікатним що обумовлюється:
  - своєрідністю соціально-педагогічної роботи;
  - серйозністю проблем у житті клієнтів;
  - поєднанням в особі соціального педагога високого рівня професійної кваліфікації та особливих духовних якостей;
  - почуттям високої моральної відповідальності, готовності до виконання свого обов'язку.
8. Високий рівень індивідуалізації праці у зв'язку з автономністю у роботі соціального педагога (діяльність здійснюється переважно «один на один»), необхідністю володіння особливими навиками і чіткого дотримання етичних норм і правил поведінки.
9. Творчий характер діяльності соціального педагога (розуміння і сприйняття суті професії; неможливість формалізувати всі процеси).

Етика соціально педагогічної діяльності – норми етичної поведінки спеціалістів із соціально-педагогічної роботи, що є основою їхньої професійної діяльності, з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також задоволення людських потреб.

Необхідним стає розуміння та усвідомлення й інших системоутворюючих понять стосовно місця етичних, етико-педагогічних знань у структурі підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності, а і у тому разі до організації планомірної, ефективної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Професійна етика – 1) це сукупність норм та правил, що регулюють поведінку спеціаліста на основі загальнолюдських моральних цінностей, з урахуванням особливостей його професійної діяльності та конкретної ситуації; 2) це сукупність моральних норм, що визначають відношення людини до свого професійного обов'язку; 3) розділ етики і складова частина системи етичного знання, що вивчає виникнення, сутність, специфіку, суспільні функції професійної моралі, закономірності її розвитку на різних історичних етапах.

Педагогічна етика являється самостійним розділом етичної науки та вивчає особливості педагогічної моралі, виявляє специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку змісту принципів та етичних категорій. Також **педагогічною етикою вивчається** характер моральної діяльності вчителя і моральних відношень у професійному середовищі, розробляються основи педагогічного етикету, що являє собою сукупність вироблених у педагогічному середовищі специфічних правил спілкування, манер поведінки людей, які професійно займаються навчанням та вихованням.

Деонтологія соціально-педагогічної діяльності – 1) це комплекс професійних, правових та морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов’язку соціального педагога; 2) це комплекс норм, установ про обов’язок, відповідальності соціального педагога (трудового колективу соціально орієнтованої установи) перед суспільством та державою, перед соціально-педагогічною роботою як професією і соціальним інститутом, перед колегами та перед клієнтом соціальної служби.

Етика соціальної роботи – вчення про моральні основи професійної соціальної діяльності з надання допомоги інвалідам, сім’ям, соціальним групам, громаді, посиленню чи відновленню їх здатності до функціонування та створення сприятливих умов для досягнення цих цілей, морально-етичних норм поведінки спеціалістів із соціальної роботи, працівників соціальних служб. **Професійна етика соціального працівника (педагога)** відображає моральну свідомість цієї професійної групи, її психологію та ідеологію, вона ґрунтується на етичних концепціях, практичному вивченні ситуацій етичного вибору, їх усвідомленні та узагальненні.

Соціальні педагоги у своїй щоденній діяльності нерідко можуть опинитися перед складними моральними проблемами, що змушуватимуть їх діяти відповідно до своїх моральних переконань, оскільки такі ситуації недостатньо врегульовані законодавством. Це актуалізує значущість для соціально-педагогічної роботи етики [14].

Етика – вчення про мораль, що аналізує її природу, характер і структуру (моральна свідомість, моральні відносини, моральна діяльність), категорії моралі (добро і зло, справедливість і несправедливість, честь, гідність тощо), за допомогою яких формуються моральні принципи, норми, цінності, правила поведінки, теоретично обґрунтовується певна система моральних переконань [14, с. 168–169.].

3.2. Професійний обов'язок у контексті готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Усвідомлення свого професійного обов'язку майбутніми соціальними педагогами є одним із основних компонентів у формуванні готовності до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Такий професійний обов'язок, перш за все, має проявлятися у роботі перед дітьми та молоддю адиктивної поведінки, їхніми сім'ями, суспільством та державою.

Обов'язок, як одна із важливих категорій як загальної, так і професійної етики, виражає суспільні та професійні зв'язки майбутніх соціальних педагогів та являє собою сукупність їхніх обов'язків перед державою, суспільством, колегами, професією, дітьми та молоддю, перед собою і відповідальність перед ними [46].

У категорії «обов'язок» найбільш яскраво проявляється соціальний характер діяльності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери та нормативний характер професійної етики. Почуття обов'язку спонукає майбутніх соціальних педагогів зіставляти усі свої вчинки, дії та відносини в конкретних ситуаціях з вимогами та нормами професійної моралі.

Професійний обов'язок майбутніх соціальних педагогів, як ключовий елемент професійної деонтології, являє собою ті вимоги, що суспільство, професія, колектив, клієнти і вони самі повинні ставити до поведінки та дій, і те, у чому вони відчують потребу і за що несуть відповідальність (схема 3.1.) [46].

Усвідомлення майбутніми соціальними педагогами свого професійного обов'язку стосовно профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді означає:

- високий професіонально-кваліфікаційний рівень як гарант якості праці;
- чітке знання своїх професійних обов'язків;
- професійну діяльність суворо у рамках нормативно-правової бази;
- усвідомлена та активна участь у професійній діяльності з метою досягнення блага суспільства, трудового колективу та клієнта;
- зацікавленість у підвищенні ефективності роботи свого колективу та своєї індивідуальної роботи;
- високу організованість та свідому дисципліну, звичку до належної поведінки;
- наявність вольових якостей, необхідних для виконання свого професійного обов'язку;
- прагнення постійно вдосконалюватися у професії [46].

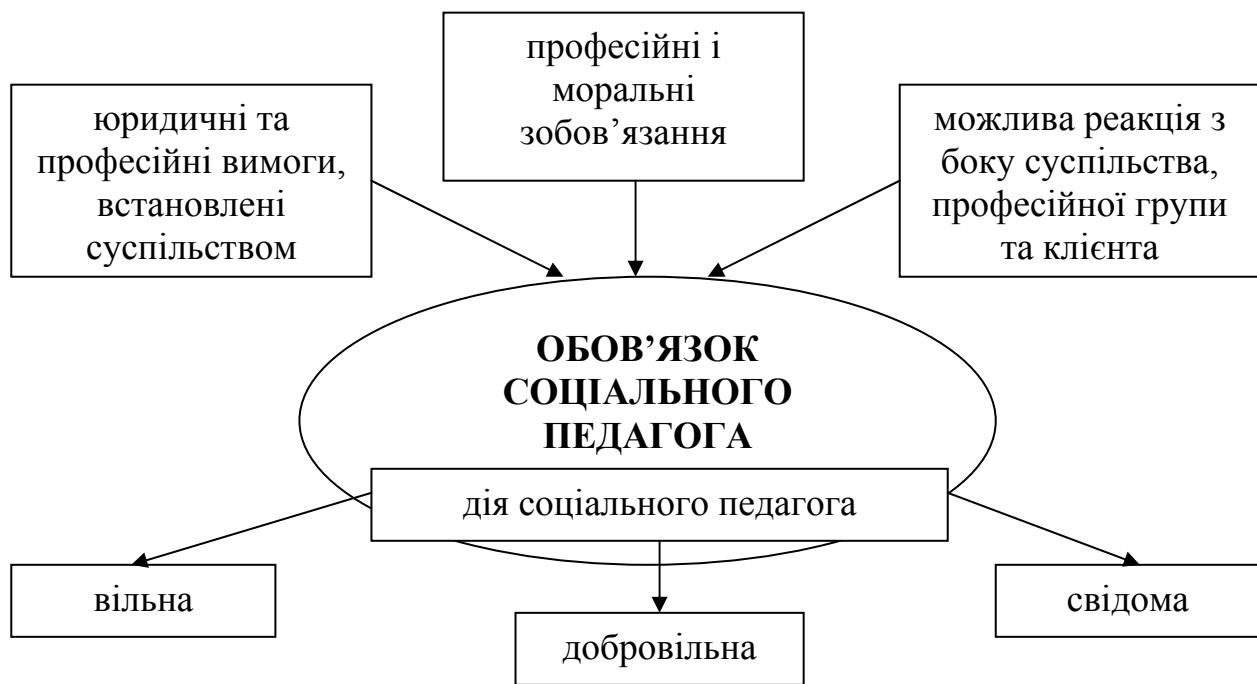

Схема 3.1.

Загальна структура професійного обов'язку соціального педагога

Важливо навчити майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, керуючись у своїй поведінці та діяльності професійним і моральним обов'язком, враховувати юридичні та професійні вимоги, встановлені для них суспільством, можливу реакцію з боку суспільства, професійної групи та клієнта на виконання чи невиконання ним свого обов'язку щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Поряд з цим, вони повинні діяти:

- вільно, оскільки прийнята суспільством система моральних нормативів не є універсальною і з усього різноманіття норм майбутні спеціалісти можуть обирати ті, які найбільшою мірою відповідають їхнім внутрішнім прагненням і уявленням про добро і зло;
- свідомо, оскільки рішення вчинити так чи інакше прийняте ними самостійно або в результаті консультації з колегами та клієнтом в міру усвідомленої, ситуативно обумовленої необхідності, шляхом вибору із значної кількості варіантів можливих рішень;
- добровільно, оскільки почуття обов'язку стало їхнім переконанням і домінуючим мотивом професійної діяльності у щоденній практиці [14; 46].

У структурі готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки умовно професійну деонтологію розглядають з кількох точок зору. У тому разі, які суб'єкти і об'єкти розглядаються як сторони конкретного професійного відношення – профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Відповідно до цього виділяються наступні **типи відповідальності** (схема 3.2.).

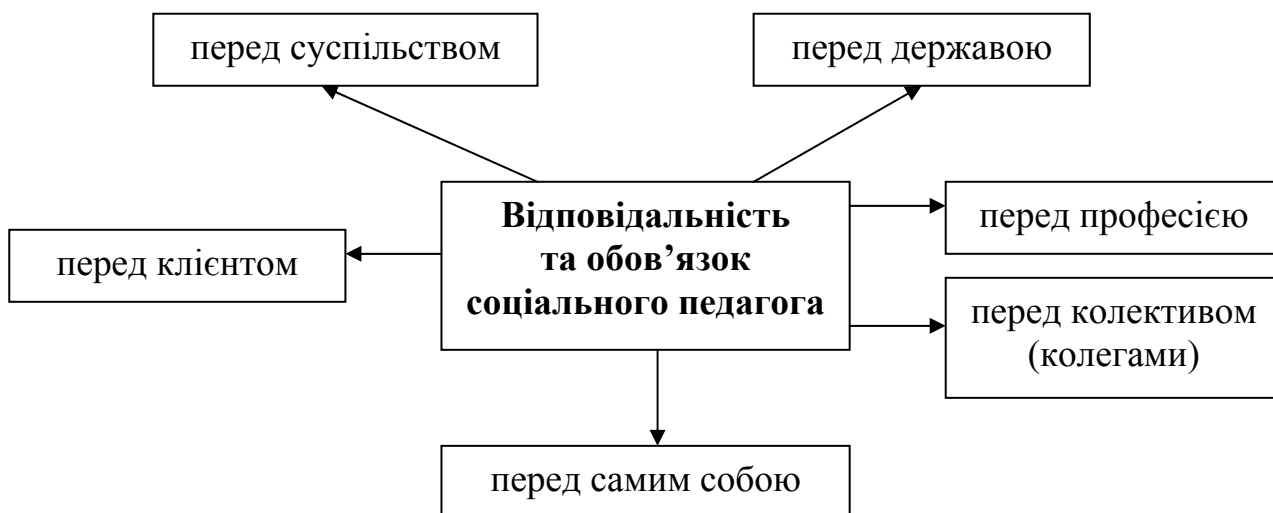

Схема 3.2.
Типи відповідальності соціального педагога

1. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед суспільством і державою.

Вимагають від майбутніх соціальних педагогів використання усіх їхніх професійних знань і навичок, таланту і душевних якостей, дотримання ними настанов прийнятої державою соціальної політики щодо профілактики адиктивної поведінки.

Обов'язок передбачає вибір майбутніми спеціалістами пріоритетів профілактичної діяльності і способів її здійснення на основі розуміння ними цілей і задач професії та соціального змісту їхньої діяльності.

2. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед професією.

Майбутні соціальні педагоги повинні у професійній діяльності стверджувати у суспільстві свою професію як невід'ємну галузь життєдіяльності, необхідну для благополуччя і стабільності суспільства і держави.

Обов'язок полягає у турботі про підвищення престижу та статусу профілактичної роботи та соціально-педагогічної діяльності в цілому.

3. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед колективом (колегами).

Майбутні соціальні педагоги мають усвідомити, що вони повинні нести відповідальність за ефективність профілактичної діяльності усього колективу освітнього закладу, соціальної служби чи організації.

Обов'язком щодо колективу та колег є підпорядкування і узгодженість своїх дій та поведінки з єдиними для всього колективу цілями, надання підтримки, взаємодопомоги колегам.

4. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед клієнтом (дітьми, підлітками, молоддю) та їхніми близькими.

Майбутні соціальні педагоги зобов'язані докладати максимум зусиль для вирішення проблеми адиктивної поведінки клієнта, ефективного виконання професійного обов'язку.

Професійний обов'язок полягає у сприянні найповнішої самореалізації особистості кожної окремої дитини, підлітка, молодої людини.

5. Відповідальність і обов'язок спеціаліста перед самим собою.

Майбутні фахівці повинні виконувати свої професійні обов'язки в першу чергу задля реалізації особистого внутрішнього потенціалу.

Обов'язок соціального педагога полягатиме у підтримці своїх професійних честі та гідності, прагнення завоювати високий авторитет, постійно професійно і морально вдосконалюватися [35; 46].

3.3. Значення духовних і моральних якостей майбутніх соціальних педагогів для профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Професійна діяльність соціального педагога має будуватися на моральних законах життя суспільства і людських взаємовідносин. Морально-етичним базисом роботи таких спеціалістів з дітьми адиктивної поведінки стають православні релігійні і моральні догмати.

Великого значення у роботі з дітьми та молоддю адиктивної поведінки набуває використання вищих моральних цінностей і так званих спеціально-професійних моральних норм і цінностей. Наявність у майбутніх спеціалістів вищих моральних цінностей сприятиме підвищенню ефективності роботи з подолання проблеми адиктивної поведінки, а також висуватиме моральну вимогу у формуванні таких якостей у дітей «групи ризику». У межах професійної діяльності із дітьми та молоддю адиктивної поведінки особливої ваги набувають ті якості, що характерні саме для соціально-педагогічної роботи. Тому, виходячи із специфіки професії соціального педагога, до категорії спеціально-професійних норм і цінностей відносимо любов до дитини, привітність, коректність, милосердя тощо, що для усіх інших людей будуть визначатися як загальнолюдські якості.

Особливу роль у позитивній мотивації майбутнього спеціаліста стосовно проблеми подолання адиктивності повинно відігравати прагнення до визнання і орієнтація на успіх. Відповідно цьому – відбувається процес формування такої позитивної мотивації і у дитини [14].

Зрозуміло, що для ефективної роботи майбутніх соціальних педагогів з дітьми та молоддю адиктивної поведінки необхідними є наступні **професійно значимі особистісні якості:**

1) емпатія як здатність до співпереживання проблеми адиктивних проявів у поведінці дитини і молодшої людини;

2) толерантність як терпимість до особистості з її недоліками, труднощами у роботі з такими дітьми та молоддю;

3) професійна компетентність як сукупність професійних знань, умінь та навичок, вміння збільшувати кількість варіантів вибору;

4) віра у цінність кожної особистості, віра у здатність дитини до змін і до самостійного вибору у житті;

5) духовність;

6) емоційна рівноваженість, привітність, щирість, любов, гуманність тощо.

Особливого значення для майбутніх соціальних педагогів набуває використання у практичній профілактичній роботі (у нашому випадку – у роботі з дітьми та молоддю адиктивної поведінки) **«золотого правила» моральності**. Головне моральне і релігійне правило знане у світі завдяки багатьом літературним, фольклорним, історичним, біблійним тестам та різному формулюванню. Основна ж думка якого полягає у тому, що **кожна людина повинна поводитися з іншими так, як вона бажала б, щоб вони поведилися з нею**.

Майбутні фахівці повинні вміти аналізувати історичні, релігійні, народні пам'ятки багатьох народів. Результатом такої роботи має стати усвідомлення того, що зустрічаються різні формулювання одного й того ж самого основного морального правила – «золотого правила» моральності:

1) у **Конфуція** (Стародавній Китай): «не роби іншим те, чого не бажаєш собі»;

2) у **Іммануїла Канта**: «Людина повинна бути для іншої людини не засобом досягнення мети, а самою метою»

3) у **Біблії**: «У всьому, як бажаєте, щоб з вами чинили люди, так і ви чиніть з ними. Бо в цьому – Закон і Пророки» (як загальне правило відносин із іншими людьми);

4) у **слов'янській народній творчості**: «не плюй у колодязь – настане час води з нього напитися»; «не рубай гілку, на якій сидиш»; «не рий іншому яму – сам до неї потрапиш» і т.д.

Згідно цього принципу майбутні соціальні педагоги повинні діяти таким чином, щоб моральні вимоги однаковою мірою поширювалися на усіх людей незалежно від їхнього соціального статусу та умов життя. В особистісному і професійному плані цей принцип передбачає, що при оцінюванні поведінки дітей адиктивної поведінки фахівці мають виходити з тих самих вимог, які вони висувають до себе.

Осмислення майбутніми фахівцями «золотого правила», як одного із провідних християнських законів, є невід'ємною частиною духовної лінії в розумінні інших біблійних положень. Зауважимо, що важливим показником посилення якісної, кваліфікованої роботи щодо подолання проблеми адиктивності у поведінці дітей та молоді стане прийняття наступних християнських законів буття:

1) намагання чіткому слідуванню заповідям Закону Божого та християнським заповідям, що встановлюють домінування принципу любові, а також шанобливості, правдивості, щирості, відсутності користолюбства тощо;

2) визнання за джерело християнського морального вчення заповідей блаженства, що стануть основою для формування милосердя, лагідності, правдолюбства, толерантності у майбутніх соціальних педагогів [26].

Питання формування духовності та моральних якостей особистості спеціаліста тісно пов'язане із професійною деонтологією. Сучасне наукове тлумачення даного поняття полягає у розумінні деонтології соціально-педагогічної діяльності як комплексу професійних, правових, моральних норм і правил про обов'язок, відповідальність фахівця.

Майбутнім соціальним педагогам слід розуміти, що первинне значення деонтології носило морально-релігійний зміст і мало на увазі обов'язок особистості перед Богом, релігією [46].

Формування у майбутніх соціальних педагогів духовних і моральних якостей, сприятиме підвищенню ефективності роботи з подолання проблеми адиктивної поведінки у дітей та молоді [30].

3.4. Професійні цінності майбутніх соціальних педагогів у профілактиці адиктивної поведінки дітей та молоді

Важливим компонентом у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді залишається формування у них професійних цінностей.

Професійні цінності соціально-педагогічної діяльності – ідеї та переконання, на які спираються соціальні педагоги у процесі прийняття фахових рішень [14, с. 172].

Зазначені цінності-засоби виступають моральними орієнтирами ефективної соціально-педагогічної діяльності, у тому разі і чітко організованої профілактичної роботи щодо попередження та подолання проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді.

Слід відзначити, що усі професійні цінності мають своєю основою **три фундаментальні положення – загальнолюдські цінності:**

1. Повага до людини, визнання її безумовної цінності, незалежно від реальних досягнень і поведінки особистості.

Визнання особистості, у першу чергу, з її позитивними якостями. Вирішення проблеми адиктивної поведінки повинно опиратися на реальні позитивні моменти життя клієнта.

2. Визнання людини як унікального соціального організму, який реалізує свою унікальність у стосунках з іншими людьми і залежить від них у розвитку своєї унікальності.

Важливим є осмислення того, що, особливо підлітки можуть самовиражатися за допомогою наркотичних речовин, паління, алкоголю тощо. У цьому разі слід враховувати і використовувати мікросоціум підлітка, його референтне коло спілкування, а також зменшувати їхній негативний вплив.

3. Усвідомлення здатності людини до змін, покращення свого життя, і як наслідок – прагнення до свободи вибору, прийняття рішень.

Важливо розуміти, що багато молоді вбачають вихід у вирішенні своїх інтимних, фінансових, соціальних і інших проблем шляхом абстрагування від їхнього розв'язання, і, часто, у антисоціальних проявах. При цьому показником сформованої готовності є здатність показати багато альтернативних соціально-схвалюваних шляхів виходу із проблеми, що склалася; здатність наштовхнути клієнта до прийняття самостійного усвідомленого рішення [46].

Виходячи із позицій солідарності стосовно поглядів на моральні універсали, базисні моральні цінності соціально-педагогічної діяльності, визначаємо важливість вивчення майбутніми соціальними педагогами зарубіжного наукового досвіду. Наприклад, головна теза **Філлайда Парслоу** полягає у тому, що найважливішими виступають такі **цінності**:

- 1) віра у цінність кожної особистості;
- 2) віра кожної особистості на самостійний вибір у житті;
- 3) віра у можливість кожної особистості змінитися.

За іншою ідеєю, а саме: у роботі із конкретним випадком, майбутнім спеціалістам соціально-педагогічної сфери необхідно чітко дотримуватися такого переліку цінностей (так званим «**переліком Бістека**»):

- 1) повага до особистості;
- 2) індивідуалізація;
- 3) конфіденційність;
- 4) прийняття особистості;
- 5) неупереджене відношення;
- 6) ефективний вияв почуттів;
- 7) самовизначення клієнта [14].

Таким чином, якщо систематизувати зарубіжний досвід формулювання професійних цінностей соціально-педагогічної сфери, а також враховуючи сучасні реалії розвитку вітчизняної теорії та практики соціальної педагогіки, можемо констатувати, що сприятливо впливатимуть на організацію профілактики адиктивної поведінки наслідування спеціалістом таких цінностей:

- 1) визнання пріоритету особистості над суспільством;
- 2) повага конфіденційності у взаємовідносинах із клієнтом;
- 3) здатність розділяти особисті почуття та потреби від професійних відносин;
- 4) готовність до соціальних змін, вирішенню соціальних проблем;
- 5) повага до індивідуальних та до групових відмінностей;
- 6) прагнення до розвитку здатності клієнта допомогти самому собі;
- 7) прагнення до соціальної справедливості;
- 8) прагнення до високих стандартів особистої моралі і професійної етики.

Важливо відмітити, що у реальній практиці профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді цінності можуть інтерпретуватися у такі рекомендації:

- не завдавай шкоди;
- не перебільшуй ролі допомоги;
- демонструй, що ти перебуваєш поряд із клієнтом заради нього;
- будь доступним, відкритим, природним, гнучким, толерантним;
- утримуйся від критичних суджень;
- підтримуй добрі стосунки із клієнтом;
- вір у здатність клієнта до змін;
- спирайся на добру волю, згоду клієнта;

- допомагати людям якомога більше дізнатися про власні ресурси і можливості їх розкриття;
- збільшувати кількість варіантів вибору для клієнта;
- бути реалістичним.

Слід зазначити, що професійні цінності тісно пов'язані із етичними принципами соціально-педагогічної діяльності [117].

3.5. Етичні принципи у професійній діяльності майбутніх соціальних педагогів щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Значної ефективності процес підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді досягає при урахуванні також і етичних принципів соціально-педагогічної діяльності.

Урахування етичних принципів є важливим для рівня готовності мотиваційно-ціннісного компоненту майбутніх соціальних педагогів щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

З філософської точки зору поняття «**принцип**» (з лат. *princīpiū* – начало, основа) має два значення: 1) вихідне положення, що лежить в основі певної теорії науки, положення, провідна ідея, основне правило діяльності; 2) внутрішнє переконання людини, погляд на явища, що визначають норму поведінки [19, с. 397].

Принципи професійної етики – найбільш загальні вимоги, що виражають основні напрями поведінки спеціаліста стосовно того чи іншого суб'єкта відношень, що виникають у процесі соціальної роботи [14, с. 173–174].

Етичні принципи є основою формування особистісних та професійнозначимих якостей особистості майбутніх соціальних педагогів. Майбутні соціальні педагоги повинні уміти ефективно використовувати такі принципи у своїй практичній діяльності. До таких принципів належать наступні [14, с. 174–175]:

1. Принцип універсальності вимагає недопущення різних форм дискримінації у соціально-педагогічній діяльності. У нашому випадку такою дискримінацією може виступати стан здоров'я (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, ігроманія тощо), різний соціальний статус, важковиховуваність, бездоглядність, безпритульність, сирітство, і соціальне сирітство у тому числі, а також вік, стать дитини, підлітка чи молодої людини.

2. Принцип охорони соціальних прав. Майбутні соціальні педагоги мають усвідомити, що необхідно поважати і суворо слідкувати на виконанням усіх існуючих прав і свобод особистості адиктивної поведінки (окрім випадків, що

суперечать сучасним нормам законодавства).

3. Принцип соціального реагування. У роботі із дітьми та молоддю адиктивної поведінки від спеціалістів вимагається діяти виключно за обставинами соціальної ситуації проблеми адиктивності конкретного клієнта.

4. Принцип профілактичної направленості. Налаштовує на докладання зусиль, орієнтованих на попередження виникнення проблем адиктивної поведінки або зменшення впливу уже існуючих проблем.

5. Принцип клієнтоцентризму. Фахівці соціально-педагогічної сфери повинні приймати за основу пріоритетність прав клієнта, його сім'ї на ефективну роботу щодо подолання адиктивних проявів у поведінці. Уся профілактична діяльність повинна базуватися виходячи із інтересів клієнта, і бути для клієнта.

6. Принцип опори на свої сили клієнта, його активну позицію у вирішенні своїх проблем. Тільки при усвідомленні клієнтом своєї проблеми і активного бажання вести боротьбу з нею, можлива ефективна профілактика проблеми адиктивної поведінки.

7. Принцип активізації. Під час вирішення проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді необхідно задіяти усі можливі сили та ресурси навчальних закладів, державних і недержавних структур. Важливим моментом у цьому виступає можливість створення нових соціальних служб (самими студентами зокрема) для посилення профілактичної роботи.

8. Принцип максимізації соціальних ресурсів. Даний принцип передбачає залучення позабюджетних коштів, сил та ресурсів для організації ціленаправленої ефективної профілактичної діяльності щодо подолання адиктивних проявів у поведінці дітей та молоді.

9. Принцип конфіденційності. Соціальний педагог повинен зберігати у таємниці усю одержану від клієнта інформацію. Цю інформацію дозволяється використовувати тільки із професійною метою.

10. Принцип толерантності передбачає визнання особистості такою як вона є, із її позитивними сторонами та її проблемою адиктивності, недоліками, терпиме відношення спеціаліста до негативних сторін характеру особистості клієнта, до його проблеми і до самого клієнта в цілому.

Вищезазначені етичні принципи, є дещо ширшими за значенням, ніж значення професійних цінностей. Однак, їх неможливо розглядати окремо від етичних суджень, оскільки вони базуються на ціннісно-моральному вимірі взаємовідносин «соціальний педагог – клієнт», і, більше того, якщо йде мова про організацію профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді [117].

РОЗДІЛ 4. ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

4.1. Тлумачення поняття «технологія»

Реалізація усіх компонентів професійної готовності й системи фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді неможлива без розробки ефективної моделі технології такої діяльності. У свою чергу, продуктивність профілактичної роботи з подолання адиктивних проявів у молодіжному середовищі буде залежати від правильної побудови та грамотного застосування соціальними педагогами такої технології на практиці.

Загально відомо, що термін «**технологія**» увійшов до наукового обігу та до сфери практичного використання багатьох галузей науки й господарства, при цьому значно розширивши своє значення. Не стали винятком і дисципліни педагогічного, соціально-гуманітарного циклу (педагогіка, соціальна робота, соціальна політика, соціальна педагогіка).

У контексті дослідження сутності поняття «технологія» науковці дещо по-різному тлумачать зазначений термін. Наведемо декілька, на наш погляд, основних тлумачень терміну «технологія» (табл. 4.1.).

Таблиця 4.1.

Визначення поняття «технологія» провідними науковими джерелами

№ з/п	Визначення поняття «технологія»
1	« Технологія – сукупність способів переробки матеріалів, виготовлення виробів і процеси, що супроводжують ці види робіт» [84, с. 493].
2	« Технологія – сукупність прийомів способів одержання, обробки чи переробки матеріалів; науковий опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, також технологічні правила, вимоги, карти, графіки» [58, с. 235].
3	Завацька Л.М.: «Технологія визначається як спосіб матеріалізації трудових функцій людини, її знань, навичок і досвіду щодо перетворення предмету праці або соціальної діяльності» [24, с. 28]. З іншого боку авторка підкреслює, що технологія – «це практична діяльність, що характеризується раціональною послідовністю використання обладнання з метою досягнення якісних результатів праці» [24, с. 28]. Це так зване вузьке значення поняття. У більш широкому сенсі розуміння й тлумачення поняття «технологія» визначається як спосіб здійснення діяльності на основі її раціонального взаємопов'язаного поетапного поділу на операції, процедури і подальшим вибором засобів, прийомів і методів їх виконання.

При цьому у кожній технології виокремлюють наступні характерні ознаки:

- процесуальність як єдність цілей, змісту, форм і результатів діяльності;
- сукупність методів зміни об'єкту;
- проектування процесів змін [24, с. 28; 47, с. 7].

На сучасному етапі розвитку української педагогічної наукової думки дедалі більшого поширення набуває поняття «педагогічна технологія». Наведемо варіанти роз'яснення терміну «педагогічна технологія» (табл. 4.2.).

Таблиця 4.2.

Тлумачення поняття «педагогічна технологія» науковими джерелами

№ з/п	Визначення поняття «педагогічна технологія»
1.	Під педагогічними технологіями розуміють систематичні методи планування, застосування та оцінювання усіх процесів навчання, виховання та розвитку учнів шляхом використання людських і технічних ресурсів з метою досягнення ефективності навчально-виховного процесу.
2	«Педагогічні технології – сукупність системно послідовних, взаємопов'язаних засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання, виховання і розвитку, що дозволяє успішно реалізувати поставлені освітні цілі» [23, с. 968].
3	Монахов В.М.: «Педагогічна технологія – це продумана у всіх деталях модель педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителя» [13, с. 184].
4	ЮНЕСКО: «Педагогічна технологія являє собою системний метод створення, застосування і визначення усього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів у їхній безпосередній взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм навчання».
5	Сисоєва С.О.: «Педагогічна технологія – це створена адекватно до потреб і можливостей особистості та суспільства теоретично обґрунтована навчально-виховна система соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини в освітній установі, яка, внаслідок, упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога».
6	«Педагогічна технологія – це технологія, що забезпечує перетворення педагогічного процесу в освітній установі на цілеспрямовану діяльність усіх його суб'єктів» [60, с. 661].

Вибірку здійснено за результатами аналізу літературних джерел [2; 8; 13; 45; 56; 57; 60; 73; 78; 115].

За результатами аналізу наукових статей із провідних енциклопедичних джерел [56; 60; 116] відзначимо, що саме педагогічна технологія стає системно-утворюючим чинником освітнього процесу та освітньої діяльності, має забезпечити їхню цілісність і єдність усіх компонентів, а також особистісну й соціально-економічну значущість.

Важливими у структурі вивчення поняття «**педагогічна технологія**» є виділення його **складових**, а саме: цілі, змісту, організаційних форм сприйняття, переробки і представлення інформації, взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, процедури їх особистісно-професійної поведінки, самоуправління і творчого розвитку [23, с. 661].

У Енциклопедії освіти [23] подано наступну **класифікацію педагогічних технологій**:

- 1) методологічні (на рівні педагогічних теорій, концепцій, підходів);
- 2) стратегічні (на рівні організаційної форми взаємодії);
- 3) тактичні (на рівні методики, методу, прийому).

Провідними науковцями Академії педагогічних наук України в результаті аналізу різних підходів до визначення поняття «**педагогічна технологія**» було зроблено висновок, що дане поняття **повинно розглядатися багатоаспектно**, а саме:

як раціональний спосіб досягнення свідомо сформульованої освітньої (навчальної, виховної) мети (Лернер І.Я., Ліхачьов Б.Т., Сікорський П.І. та ін.)
як наука (Селевко Г.К. та ін.)
як педагогічна система (Безпалько В.П., Сисоєва С.О. та ін.)
як педагогічна діяльність (Нісімчук А.С. та ін.)
системно-діяльнісний підхід до навчального процесу (Еллінгтон Г., Мітчелл П., Персиваль Ф. та ін.)
як система знань (Назарова Т.В., Онищук О.П. та ін.)
як мистецтво педагога (Шепель В.М. та ін.)
як модель (Ченців В.В. та ін.)
як засіб оптимізації та модернізації освітнього процесу (Янушкевич Ф.Т. та ін.)
як процесуальний компонент (складова) освітнього процесу (Кларин М.В. та ін.)
як інтегративний підхід до освіти (Мітчелл П., Фін Д. та ін.)

[43, с. 661–662; 82, с. 191].

Відзначимо, що простежується загальна тенденція переходу до розуміння педагогічної технології як педагогічної системи, що об'єднує три взаємопов'язані компоненти:

- 1) науковий, який визначає педагогічні технології як частину педагогічної науки, що вивчає і розробляє мету, зміст, прийоми, принципи і методи навчання та проектує педагогічні процеси;

2) процесуально-описовий, що пояснює та описує алгоритм самого процесу, сукупність цілей, змісту, прийомів, методів і засобів для досягнення планових результатів навчання;

3) процесуально-діючий, що вимагає здійснення технологічного педагогічного процесу, функціонування усіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів [13, с. 184; 23, с. 661–662].

Таким чином, педагогічна технологія функціонує в якості науки, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і в якості системи принципів, прийомів і способів, що застосовуються у навчально-виховному процесі і в якості реального процесу навчання.

Як зауважує Вітвицька С.С., педагогічна технологія повинна задовольняти деяким «... основним методологічним вимогам, критеріям технологічності:

- концептуальність (опора на певну концепцію, що містить філософські, психологічні, дидактичні і соціально-педагогічні обґрунтування освітніх цілей);
- системність (педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи);
- логічність процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність;
- керованість (можливість цілепланування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів);
- ефективність (оптимальність витрат, гарантованість досягнення запланованого результату – певного стандарту навчання);
- відтворюваність (можливість застосування в інших однотипних умовах, іншими суб'єктами);
- єдність змістової і процесуальної частини, їхня взаємообумовленість» [13, с. 185].

В аспекті соціально-педагогічної наукової думки, формується термін «соціальна технологія».

Варто зауважити, що вітчизняна та зарубіжна наукова думка акумулює безліч концепцій і визначень поняття «соціальна технологія» (табл. 4.3).

Таблиця 4.3.

Погляди науковців на визначення поняття «соціальна технологія»

№ з/п	Тлумачення терміну «соціальна технологія»
1	Соціальна технологія розглядається як «сукупність прийомів, методів і впливів, що застосовуються для досягнення поставлених цілей у процесі соціального планування і розвитку, розв'язання соціальних проблем (у тому разі, адиктивної поведінки підростаючого покоління, поширення нових форм адиктивної поведінки у молодіжному середовищі тощо)» [18, с. 441].
2	Капська А.Й., Бочарова В.Г., Завацька Л.М.: визначають соціальну технологію як «розробку методів і методик результативного і раціонального цілеспрямованого соціального впливу, що застосовується

	соціальними службами, окремими закладами соціального обслуговування і соціальними працівниками/педагогами для вирішення соціальних проблем і забезпечення соціального захисту населення» [24; 35].
3	Капська А.Й., Холостова Є.І.: «соціальні технології трактуються як сукупність узагальнених і систематизованих знань, умінь, навичок, досвіду і практики роботи суб'єктів соціальної та соціально-педагогічної діяльності» і зазначають, що «зміст соціальних технологій повинен носити випереджальний характер» [85, с. 16].
4	Соціальна технологія розуміється як «упорядкована сукупність процедур, операцій, за допомогою яких реалізують певний соціальний проект або конкретну ціленаправлену раціональну ідею перетворення соціальної реальності» [78, с. 469].
5	Соціальна технологія має на меті вирішувати соціальні проблеми, а також втілювати соціальну політику у сфері соціального захисту і соціально-педагогічної допомоги населенню. Адже у соціальній технології вихідним і кінцевим результатом є людина, а основним параметром виміру виступають її якості та властивості [78; 82].
6	Соціальна технологія може бути представлена як: 1) діяльність, у результаті якої досягається поставлена мета і, відповідно, змінюється об'єкт такої діяльності; 2) засіб передачі наукової мови на практичну мову досягнення мети; 3) сукупність знань про способи та засоби організації соціальних процесів; 4) спосіб реалізації конкретного процесу шляхом розчленування його на систему послідовних взаємопов'язаних процедур та операцій, що виконуються одночасно; 5) елемент механізму управління [82, с. 148; 83, с. 469].

Відзначимо, що соціальні технології можна класифікувати за різними критеріями, на різних основах. Сучасні дослідники [24; 72; 82; 85] класифікують соціальні технології на основі: видів, рівнів, сфер застосування; способів та методів, що використовуються; диференціації об'єктів (табл. 4.4.).

Таблиця 4.4.

Класифікація соціальних технологій

<p>1. Глобальні – технології, що пов'язані із вирішенням загальнолюдських проблем. Зазначені технології ґрунтуються на знаннях, методах, прийомах, засобах, що сприяють розв'язанню не лише внутрішніх але й світових тенденцій розвитку, з'ясуванню зв'язків суспільства і природи. Їхнє впровадження прямо чи опосередковано залежить від рівня життя людей, їхньої діяльності, а також від соціальної захищеності (наприклад, проблема збереження миру, проблема ліквідації голоду тощо).</p>

<p>2. Інноваційні технології являють собою сукупність методів і прийомів інноваційної діяльності, що спрямовані на впровадження новацій, нововведень у суспільстві, на реалізацію ініціатив, що викликають якісні зміни у різних сферах суспільного життя і призводять до раціонального використання матеріальних, фінансових і інших ресурсів у суспільстві (наприклад, професійне навчання безробітних тощо).</p>
<p>3. Рутинні технології відзначаються малою наукоємністю; відображають «вчорашній день» соціально-педагогічного впливу і мало стимулюють соціальний об'єкт, соціальну систему до змін.</p>
<p>4. Регіональні (локальні) технології, спрямовані на вивчення і реалізацію закономірностей соціально-педагогічних аспектів конкретної території, а також їх планомірні зміни.</p>
<p>5. Інтелектуальні технології, спрямовані на розвиток і стимулювання функції мислення в процесі професійної діяльності людей, розвиток їхніх творчих здібностей.</p>
<p>6. Історичні технології передбачають осмислення історичного досвіду на основі політичного, економічного, соціального і духовного діагностування.</p>
<p>7. Демографічні технології націлені на вивчення механізму відтворення населення і розроблення способів зміни його чисельності, складу, розташування тощо.</p>
<p>8. Технології згоди полягають у застосуванні шляхів і методів досягнення згоди більшості населення у вирішенні найбільш гострих та актуальних питань громадського життя, його взаємодії.</p>
<p>9. Технології розв'язання конфліктів передбачають запобігання конфліктам у соціальному середовищі, а також виокремлюють і надають найбільш ефективні та дієві шляхи виходу із конфліктів, конструктивні способи розв'язання конфліктів.</p>
<p>10. Адміністративно-управлінські технології полягають у використанні прийомів, засобів і методів безпосереднього оперативного впливу на об'єкт управління.</p>
<p>11. Психологічні технології як способи впливу на стан психологічних процесів, явищ та відносин, як методи впливу на установки, характер, реакції, волю особистості, а також на міжособистісну взаємодію.</p>
<p>12. Психофізіологічні технології, спрямовані на зміну параметрів тих процесів, що відбуваються у людині. Дані технології використовуються при наданні медико-соціальних послуг.</p>
<p>13. Довершує класифікацію соціальних технологій <u>діяльнісний аспект</u> їхнього розуміння: <u>соціальний контроль, соціальна профілактика, соціальна терапія, соціальна реабілітація, соціальна допомога, соціальний захист, соціально-правовий захист, соціальне страхування, соціальне обслуговування, соціальне опікунство, соціальне посередництво, соціальний супровід, соціальне забезпечення.</u></p>

У структурі комплексного дослідження поняття «соціальна технологія», в аспекті теми дослідження, неодмінно слід зазначити про його форми.

У вітчизняній науковій літературі соціальні технології виступають, переважно, у формі:

- теоретичних знань (науковий базис);
- знань та умінь (процес навчання);
- знань, умінь, навичок, досвіду і практики (практична професійна діяльність) [85].

Відзначимо, що структура соціальної технології характеризується наявністю чітко поставленої мети, конкретно заданого алгоритму як системи послідовних операцій на шляху досягнення результату, стандарту діяльності як критерію успішності, а також послідовністю операцій, змісту та логіки розв'язання поставленого результату [18, с. 441; 83, с. 469].

Результат аналізу літератури дозволив представити, у найбільш узагальненому вигляді, **етапи соціальної технології:**

1) теоретичний (концептуальний), що передбачає обґрунтування мети, структури об'єкта технологічного впливу і виокремлення взаємопов'язаних складових елементів, що набувають конкретної інтерпретації, а також з'ясування соціальних зв'язків між ними;

2) методичний, що пов'язаний із вибором методів, способів, засобів і принципів трансформації концептуальних положень у знання практичних дій щодо їхньої реалізації, у висновки та рекомендації;

3) процедурний, що пов'язаний із практичною діяльністю по апробації обраної послідовності використання інструментарію на підставі попередніх етапів технології [18, с. 441; 83, с. 469–470; 85, с. 17].

Класичним прикладом соціальної технології може виступати соціально-педагогічна технологія.

Зауважимо, що соціально-педагогічна діяльність є інтегрованим видом професійної діяльності і, відповідно, соціально-педагогічна технологія є інтегрованим різновидом педагогічної і соціальної технології. Поняття **«соціально-педагогічна технологія»** формується на науковому апараті загальної педагогіки, соціальної роботи і соціальної педагогіки [43; 82]. Наведемо приклади трактування зазначеного поняття (табл. 4.5.).

Таблиця 4.5.

Визначення поняття «соціально-педагогічна технологія»

№ з/п	Тлумачення поняття «соціально-педагогічна технологія»
1	Соціально-педагогічна технологія виступає у формі знань, умінь, навичок та практичного досвіду у процесі професійної фахової діяльності соціального педагога.
2	Капська А.Й.: «соціально-педагогічна технологія являє собою

	сукупність способів, дій, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкту, а також на попередження негативних соціальних процесів» [85, с. 19].
3	Завацька Л.М., Зверєва І.Д., Іванова І.Б., Нікітін В.А.: під соціально-педагогічною технологією розуміють «чітко визначену програму послідовних дій соціального педагога, його співробітництво із особистістю, соціальною групою, громадою у наперед визначених умовах».
4	Холостова Є.І.: під соціально-педагогічною технологією розуміє «способи створення умов для позитивного розвитку, саморозвитку, соціальної адаптації та соціального захисту особистості клієнта шляхом виховного впливу на нього» [79, с. 72].

Будь-яка **соціально-педагогічна технологія** обов'язково має виконувати покладені на неї **завдання**. Відповідно до цього, найбільш загальними видаються **наступні завдання**:

- чітко регламентувати професійну соціально-педагогічну діяльність;
- розробка відповідних методів і методик цілеспрямованого соціально-педагогічного впливу з метою розв'язання проблеми чи її попередження;
- застосування процесу технологізації як способу оптимізації соціально-педагогічного результату [24].

Зауважимо, що при розробці будь-якої соціально-педагогічної технології необхідно враховувати ряд факторів:

- особистісні якості, наприклад, студентів – майбутніх соціальних педагогів, що забезпечать рівень їхньої готовності до професійної діяльності (до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді), ступінь усвідомлення зазначеної соціальної проблеми, соціальних норм суспільства, організаторські уміння тощо:

- орієнтація на відносини «суб'єкт – суб'єкт», «суб'єкт – об'єкт», «суб'єкт – процес», «суб'єкт – результат», «суб'єкт – умови», «суб'єкт – засіб» тощо;

- професіоналізм викладача, формування професіоналізму майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери;

- практично-дієвий підхід, що враховує історично сформовані системи суспільної та соціально-педагогічної практики, різні типи і напрями соціалізації, форми регульованої й самостійної діяльності [82].

У контексті дослідження сутності поняття «соціально-педагогічна технологія» необхідною умовою видається висвітлення його основних характерних рис.

До характерних рис соціально-педагогічної технології відносять:

- **універсальність** як можливість застосування на різних за своєю метою й специфікою об'єктах, для вирішення подібних завдань або тих, що часто виникають;

- **конструктивність** як здатність націлюватися на вирішення конкретних проблем перевіреними й обґрунтованими способами;

- **результативність** як орієнтація на кінцевий результат, що підлягає перевірці;
- **оперативність** як можливість практично реалізувати конкретну технологію в оптимальний термін;
- **відносна простота** як наявність певних проміжних етапів та операцій, а також доступність для спеціаліста відповідної кваліфікації;
- **гнучкість** як здатність до адаптації у ході умов, що змінюються [72, с. 295–296; 82, с. 151–152].

Загальновідомим є той факт, що ключовим моментом будь-якої технології виступає детальне визначення кінцевого результату та його чітке досягнення. На підтвердження даної тези зазначимо, що «процес діяльності тільки тоді може називатися технологією, якщо він заздалегідь спрогнозований, визначені кінцеві властивості продукту і засобу проведення цього процесу і він «запущений» [78, с. 246–247].

Соціально-педагогічна діяльність, як і будь-яка інша діяльність, починається з постановки мети і завдань, які необхідно вирішити спеціалісту: озброєння майбутніх соціальних педагогів арсеналом знань, умінь, навичок ефективної профілактичної роботи, набуття навичок професійного спілкування тощо. Тому, соціально-педагогічна технологія як сукупність визначених прийомів, методів впливу, має власну структуру, що складається із чітко визначених елементів: постановка мети, вибір відповідного рішення, організація дії, аналіз результатів. У тому разі, структура технології характеризується наявністю заданого алгоритму – сукупність послідовних дій для розв’язання певних завдань, досягнення конкретного результату; певного стандарту діяльності – запропонованих процедур, дій; послідовності визначених операцій; змісту і логіки розв’язання конкретного завдання [82, с. 152; 84, с. 25].

Використовуючи загально-дидактичний підхід зауважимо, що мета має відповідати загальній темі, у ході якої і застосовується соціально-педагогічна технологія. Мета конкретизується у завданнях. У свою чергу, мета визначає зміст діяльності, методи і принципи її реалізації, а також форми організації, що, відповідно, взаємопов’язані між собою. Взаємозв’язок змісту, методів, принципів, форм полягає у тому, що зміст може впливати на методи, принципи, форми, а останні можуть корегувати зміст [24; 82].

Завацька Л.М., Зверєва І.Д. і ін. виділяють **загальну схему (структуру) технологічно організованої соціально-педагогічної діяльності** (схема 4.1.).

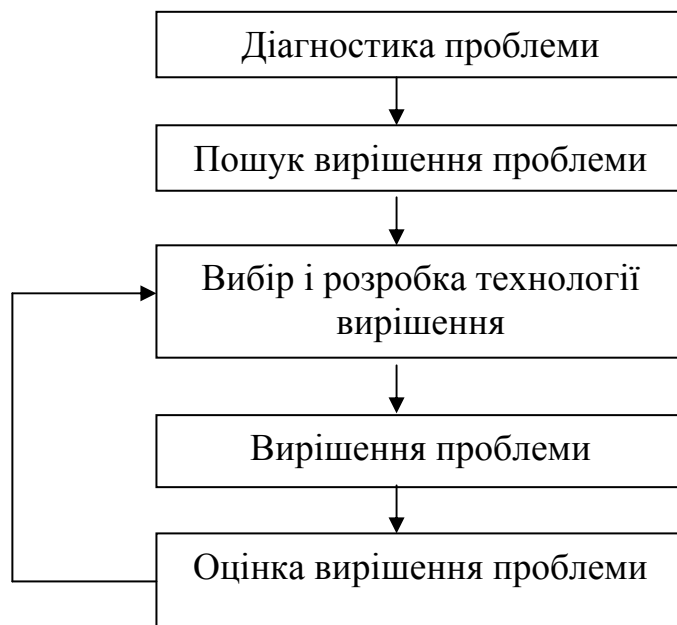

Схема 4.1.

Загальна схема технологічно організованої соціально-педагогічної діяльності [24, с. 35].

Зауважимо, що обґрунтування використання цієї схеми у дослідженні полягає у тому, що технології підготовки, у нашому випадку авторська модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, базуватимуться на такій схемі технології соціально-педагогічної діяльності.

Вирішення будь-якої соціально-педагогічної проблеми починається з її діагностики. Даний етап включає в себе збір, аналіз і систематизацію інформації, її обробку, на основі чого може бути зроблений певний висновок.

Наступний етап – пошук шляхів вирішення проблеми. Для цього ставиться певна мета і відповідно до неї формуються конкретні завдання діяльності. Розв’язання поставлених завдань може здійснюватися двома шляхами:

- а) скориставшись уже наявними розробленими технологіями – підбір саме тієї технології, що забезпечить ефективне вирішення проблеми;
- б) складання своєї програми дій, розробка технології своєї діяльності у конкретному випадку.

Зазначимо, що за будь-яких умов це приводить до вирішення проблеми. У залежності від обраної/розробленої технології відбувається вибір відповідних оптимальних прийомів, методів, принципів, форм діяльності спеціаліста, відбувається визначення засобів, що будуть використані у роботі, що дозволить вирішити поставлену проблему.

На останньому етапі проводиться оцінка ефективності використання технології й ефективності вирішення проблеми. На даному етапі можливі два підходи:

- а) позитивне вирішення проблеми, як наслідок завершення роботи;

б) проблема не вирішена або вирішена частково, тому, як правило, відбувається робота із коригування і виправлення на етапі вибору і розробки технології вирішення [82].

4.2. Основні риси моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

На основі досвіду дослідження сутності, основних ознак, особливостей, компонентів, класифікацій, форм та етапів поняття «технологія», зокрема понять «педагогічна технологія», «соціальна технологія», «соціально-педагогічна технологія» було розроблено авторську модель технології. У рамках саме соціально-педагогічних технологій було розроблено таку **модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді**.

Авторська модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді певним чином базується на так званих інноваційних технологіях. Передусім таке судження пов'язане з тим, що авторська модель технології являє собою сукупність методів, прийомів, принципів і форм діяльності, що спрямовані на реалізацію нововведень у галузі вузівської підготовки майбутніх соціальних педагогів, а саме: підготовку до організації профілактики адиктивної поведінки серед підростаючого покоління. Орієнтовні результати такої моделі технології спрямовані на якісні зміни у структурі підготовки студентів за напрямом підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка», і як наслідок, на зміни у дитячому, підлітковому, молодіжному середовищі.

У авторській моделі використані також елементи технологій із так званого діяльнісного аспекту технологій. У моделі технології враховано головні аспекти соціальної профілактики, а саме: вивчення сутності поняття «соціальна профілактика» у контексті міждисциплінарних зв'язків, навчання студентів рівням, видам соціальної профілактики, профілактичним програмам.

Важливо відзначити, що **авторська модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді повинна відповідати характерним рисам соціально-педагогічної технології**, а саме:

- **універсальність:** авторську модель технології можна використовувати при вирішенні подібних завдань (підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, комп'ютерної залежності як окремих форм адиктивної поведінки), а також при застосуванні на різних об'єктах для вирішення подібних завдань (готовність, підготовка майбутніх соціальних педагогів до інших видів професійної діяльності – профілактики девіантної поведінки; делінквентної поведінки, агресивної поведінки, волонтерської діяльності тощо) авторська модель

технології може бути використана у роботі із різними віковими категоріями клієнтів (дітьми, підлітками, молоддю);

- **конструктивність:** націлення моделі технології на вирішення кінцевої мети – підготувати майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді – шляхом використання обґрунтованого і перевіреного загальнодидактичного інструментарію (визначення мети і змісту підготовки, застосування принципів, методів, форм навчання);

- **результативність:** орієнтація моделі технології на підготовленість майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді як на кінцевий результат, перевірка такого результату протягом оцінювально-рефлексивного етапу технології;

- **оперативність:** модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді реалізується протягом одного навчального року, що є оптимальним терміном впровадження для такої моделі технології;

- **відносна простота** зазначеної моделі технології проявляється у чітко сформованих її етапах (діагностичний, мотиваційно-пізнавальний, практичний, оцінювально-рефлексивний) та переліком послідовних операцій викладача та студентів, а також у доступності для професорсько-викладацького складу кафедр соціальної педагогіки;

- **гнучкість** моделі технології проявляється як здатність адаптувати її до різних умов (кілька баз експерименту, різні відрізки часу у ході експерименту у різних базах, різний рівень готовності студентів тощо).

Відповідно до методології дослідження поняття «соціально-педагогічна технологія» виокремимо **основні ознаки авторської технології:**

- наявність стратегічної програми, в межах якої вирішується проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки;

- алгоритм послідовності операції для досягнення конкретного результату, а саме: проведення ефективної профілактики з дітьми та молоддю адиктивної поведінки;

- наявність критеріїв оцінки успішної діяльності майбутніх соціальних педагогів;

- неперервність контакту зі студентами у процесі фахової підготовки до такого роду діяльності;

- динамізм змісту, форм і методів у системі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки [24].

Така авторська модель технології є цінною тому, що вона може бути використана у різних умовах; на її реалізацію може бути виділена різна кількість годин; апробація може здійснюватися на різних дисциплінах соціально-педагогічного циклу.

Модель авторської технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді відповідає основним напрямкам державного стандарту підготовки майбутніх спеціалістів

(6.010100 «Соціальна педагогіка»); побудована у відповідності до робочих навчальних планів за напрямом підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр».

Авторська модель технології базується: на розроблених змістових модулях навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти », факультативі із соціальної педагогіки, а також відповідає основним положенням про організацію навчальної, самостійної, наукової роботи та положенням про організацію виробничої соціально-педагогічної практики студентів спеціальності «Соціальна педагогіка».

У найбільш загальному вигляді **модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді** виглядає наступним чином:

- 1) мета;
- 2) зміст;
- 3) принципи;
- 4) методи і форми;
- 5) етапи: діагностичний, мотиваційно-пізнавальний, практичний, оцінювально-рефлексивний.

Метою моделі технології є підготувати майбутніх соціальних педагогів до організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Мета зазначеної технології конкретизується у переліку професійних знань, умінь і навичок, а також у системі професійних якостей, якими опанують студенти – майбутні соціальні педагоги у навчально-виховному процесі, що були розкриті відповідно до компонентів професійної готовності майбутніх соціальних педагогів у підрозділі 2.1.

У **змісті** даної технології визначаємо **види навчально-практичної підготовки** у ВНЗ:

- навчальна робота (лекційні, семінарські, індивідуальні, практичні заняття);
- виробнича соціально-педагогічна практика, волонтерські ініціативи (волонтерська практика);
- самостійна робота студентів;
- наукова робота студентів;
- виховна робота зі студентами.

Одним із важливих компонентів, на якому ґрунтується побудова і впровадження технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, вважаємо **принципи навчання і виховання**.

Користуючись педагогічною спадщиною видатних педагогів (Коменського Я.А., Дистервега Ф.А., Ушинського К.Д. та ін.), а також провідними дослідженнями сучасних педагогів-науковців, до принципів навчання, що слугуватимуть ефективному навчанню студентів організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, відносимо:

- принцип науковості;
- принцип систематичності й послідовності;
- принцип доступності;
- принцип зв'язку із практикою, із життям;
- принцип свідомості й активності;
- принцип наочності;
- принцип міцності [112, с. 134–135].

Проаналізуємо дидактичні принципи стосовно їхньої реалізації у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Аналіз принципів здійснюється на основі традиційних принципів навчання провідних педагогів-науковців [8; 13; 20; 23; 59; 73; 78; 112].

Принцип науковості вимагає від викладача подавати об'єктивні наукові факти про стан проблеми адиктивної поведінки у суспільстві, статистичні дані, знання у галузі профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, щоб вони відображали сучасний стан соціально-педагогічної науки. Особливих утруднень при розгляді такої проблеми додає те, що, в останні роки, виникають усе нові форми адиктивної поведінки, постійно змінюються статистичні дані про кількість залучених до проблеми дітей та молоді. При цьому, одним із головних завдань викладача залишається велика обізнаність у проблемі дослідження, у системі суміжних соціально-педагогічних, педагогічних, психологічних і інших гуманітарних наук.

Досконале оволодіння зазначеним принципом дозволяє викладачеві розкрити причинно-наслідкові зв'язки проблеми адиктивної поведінки у молодіжному середовищі та у суспільстві в цілому, процесів залучення дітей, підлітків та молоді до адиктивних проявів, а також процесу її профілактики, орієнтувати на міждисциплінарні наукові зв'язки під час дослідження проблеми профілактики адиктивної поведінки у дитячому і молодіжному середовищі. Так, увесь навчальний матеріал викладач подає на науковій основі, але у доступній формі. У цьому і полягає сутність та єдність **принципів науковості і доступності**. Довершує принцип доступності урахування викладачем особливостей передачі навчального матеріалу студентам, а саме: від простого до складного; від постановки проблеми до її розв'язання.

Логічність побудови процесу навчання студентів основам профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді вимагає викладання й засвоєння знань у відповідному порядку, системі. Послідовний виклад викладачем навчального матеріалу, уміння виділити у ньому головне, логічний перехід від вивченого (навіть і у структурі іншої навчальної дисципліни) до нового матеріалу дозволить студентам усвідомити структуру знань, знайти логіку та зв'язок між окремими частинами навчального матеріалу з проблем профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (між поняттям адиктивної поведінки, її основними формами та особливостями профілактики відповідно до її видів). Ще однією основною ознакою принципів систематичності та послідовності є обов'язковість урахування міжпредметних зв'язків (дослідження, вивчення

сутності понять адиктивна поведінка, профілактика та її види у структурі різних навчальних дисциплін) У цьому і є головна мета **принципів систематичності і послідовності**.

У найбільш загальному вигляді логічність навчання основам організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді можемо представити таким чином:

- надання системи теоретичних знань – організація та проведення навчальних занять факультативу із соціальної педагогіки, дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти»;
- формування первинних умінь та навичок – організація та проведення практичних занять з визначених в авторській технології навчальних дисциплін та виробничої соціально-педагогічної практики;
- організація наукової роботи студентів – написання наукових статей, тез, курсових та бакалаврських досліджень.

Принцип свідомості й активності вбачає активну роль особистості самих студентів у навчанні профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Активізація пізнавальної, навчальної діяльності студентів сприяє позитивному ставленню до процесу здобуття знань, інтерес до навчального матеріалу. Розвиток активності, свідомості буде досягатися і при використанні різних форм і методів організації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів. До таких відносимо традиційні форми – лекційні, семінарські, практичні, індивідуальні заняття; інноваційні – конкурси соціальних проектів, соціальної реклами, тренінгові та ігрові вправи; відеометод тощо, а також використання різних засобів навчання (мультимедійні, технічні засоби навчання).

Високої ефективності процес навчання основам профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді досягає лише тоді, коли студенти усвідомлюють мету такого навчання, його важливість для суспільства і для них самих, а також необхідність одержання таких спеціальних знань.

Принцип зв'язку теорії із практикою, із життям. Отримуючи знання у процесі навчальної підготовки, студенти реалізують їх у процесі проходження різних видів практики (у нашому випадку – виробничої соціально-педагогічної практики), а також розбудовуючи ефективну взаємодію із громадськими організаціями, соціальними службами і іншими суб'єктами соціально-педагогічної діяльності з метою організації ефективної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. На основі теоретичних знань формуються первинні уміння та навички. Адже теоретичні знання є основою ефективної і результативної практичної діяльності, що конкретизує їх, сприяє свідомому засвоєнню.

Одним із визначальних факторів є усвідомлення студентами, що проблема поширення адиктивної поведінки підростаючого покоління є загрозою для українського суспільства, вона є реальною. Маючи відповідний арсенал професійних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, тобто

відповідну фахову підготовку, соціальні педагоги здатні ефективно організувати профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді.

Відповідно до «золотого правила» дидактики «... все, що тільки можна, подавати для сприймання відчуттями, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, смакове – смаком, доступне дотику – через дотик. Якщо якісь предмети одразу можна сприймати кількома відчуттями, нехай вони одразу охоплюються кількома відчуттями...» [23, с. 273], необхідно використовувати **принцип наочності** і у процесі навчання студентів організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Використання у процесі навчання таблиць, опорних схем з різних аспектів проблеми профілактики адиктивної поведінки, а також перегляд навчальних відеофільмів, роликів соціальної реклами, представлення тематичних презентацій сприятиме:

- усвідомленню пріоритетності визначеної проблеми;
- виявленню зв'язків між науковими знаннями та сучасним життям;
- розвитку інтересу до таких спеціальних знань;
- сприйманню проблеми адиктивної поведінки у її багатогранності;
- усвідомленню важливості професійної профілактичної діяльності.

Принцип міцності засвоєння знань, умінь та навичок. Набуття спеціальних професійних знань, формування на їхній основі фахових умінь та навичок повинно стати частиною свідомості студентів – майбутніх соціальних педагогів, підґрунтям їхніх звичок і поведінки у професійній діяльності щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Головною ознакою міцності таких знань, умінь та навичок є свідоме засвоєння головних фактів, понять, особливостей, законів, зв'язків, ознак з проблем організації такої профілактичної роботи.

Використання технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді у навчально-виховному процесі вищої школи ґрунтується на **принципах виховання**.

Проаналізуємо визначені нами принципи виховання стосовно їхньої реалізації у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Аналіз принципів здійснюється на основі традиційних принципів виховання провідних педагогів-науковців [8; 13; 20; 23; 59; 73; 78; 112].

Цілеспрямованість виховання. У контексті цього принципу передбачається спрямування виховної роботи куратора академічної групи, інших викладачів на досягнення основних цілей виховання, у тому числі підготовка студентства до свідомої та активної професійної діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Умовами реалізації цього є підпорядкованість виховної роботи загальній меті – навчати майбутніх соціальних педагогів організувати первинну профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді.

Процес становлення особистості кожного студента продовжується і під час навчання у вищій школі. Для становлення молодого людини як майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери необхідним стає **принцип виховання**

особистості у колективі. Згуртований, діяльний колектив сприяє формуванню у студентів моральних і духовних якостей, у тому числі якостей, необхідних для організації профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки, а також створює умови для якнайповнішої професійної реалізації можливостей і здібностей майбутніх соціальних педагогів.

Принцип систематичності й послідовності у вихованні в контексті досліджуваної проблеми – сформулювати у студентів світогляд, переконання, ідеали, інтереси, морально-вольові, професійні, духовні якості в галузі профілактичної діяльності щодо подолання адиктивних проявів у поведінці дітей та молоді неможливо, якщо така робота буде епізодичною, а не системною. Ефективність такої роботи залежить від безперервності й послідовності педагогічного впливу кураторів груп, а також інших викладачів і не тільки під час навчальних занять, і в позанавчальний час.

Принцип опори на позитивні сторони особистості. Головне завдання, що ставить перед викладачем та студентами даний принцип полягає у розвитку уявлень про повагу до особистості, у розвитку такої поваги. Повага до людини, визнання її безумовної цінності, незалежно від її реальних досягнень і поведінки. Важливо усвідомлювати майбутнім соціальним педагогам, що перед ними – особистість клієнта з її, у першу чергу позитивними якостями. Викладачеві необхідно наголошувати, що вирішення проблеми адиктивної поведінки повинно спиратися на реальні позитивні моменти у житті дитини чи молодої людини [13, с. 148].

У процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді важливо організовувати таку діяльність, при якій би студенти могли брати безпосередню участь не тільки при плануванні й проведенні заходів під час практики, у контролі за їх виконанням і оцінюванні, але й, можливо, під час проведення занять у вищій школі. У цьому і буде полягати головна сутність **принципу поєднання педагогічного керівництва з ініціативою й самодіяльністю студентів.**

Окрім цього, важливим у виховній роботі із студентами постає використання організаторських умінь (досвід самоуправління студентським життям, самоорганізація, організація святкових заходів, тематичних акцій, волонтерської діяльності тощо). Усе вищезазначене, вважаємо, є відмінною передумовою формування професійних організаторських умінь та успішної роботи щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Модель технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді розроблена для студентів IV-го курсу напряму підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка».

Таке рішення пояснюється трьома чинниками.

По-перше, необхідним стає розуміння того, що майбутні соціальні педагоги є провідними фахівцями в питаннях організації профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки. Саме зазначені спеціалісти професійно покликані ефективно організовувати таку діяльність своїми силами, а також виконувати посередницьку функцію між освітньою установою та

іншими установами соціального середовища. З іншого боку, вони безпосередньо працюватимуть у тісному контакті з клієнтами «групи ризику», з особами схильними до адиктивних проявів у поведінці, їхніми батьками. Така ситуація обумовлена тим, що спеціалісти отримують відповідні знання фахового гатунку з проблем підліткових криз, особливостей соціалізації особистості, адиктивних проявів у поведінці. Тому, саме соціальні педагоги, як представники інтересів окремої дитини, спроможні впроваджувати таку діяльність, метою якої є організація планомірної, комплексної роботи щодо формування здорового способу життя, профілактики адиктивної поведінки у молодіжному середовищі.

Зауважимо, що соціальний педагог, який здійснюватиме профілактику адиктивної поведінки не буде транслятором знань, а стане активним учасником, що здатен продуктивно контролювати процес взаємодії з підростаючим поколінням щодо формування у них позитивних установок і соціально-схвалюваних моделей поведінки. Тому спеціальна фахова підготовка до такого роду діяльності є домінуючою у професійній підготовці майбутнього соціального педагога.

По-друге, до IV-го курсу студенти уже мають певний багаж знань про проблему профілактики адиктивної поведінки, тобто певним чином формується мотивація студентів до такого роду діяльності. Однак, такі знання носять поверхневий, інформативний характер, розглядаються безсистемно у процесі вивчення різних навчальних дисциплін, а також таке ознайомлення не відповідає принципу міждисциплінарного розуміння проблеми.

По-третє, відмітимо, що саме на IV-му курсі існує можливість використати основні види навчально-практичної підготовки студентів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. До них віднесемо лекційну роботу, семінарські, індивідуальні, практичні заняття з професійно-орієнтованих дисциплін, самостійну роботу студентів, виробничу соціально-педагогічну практику, наукову роботу, виховну роботу зі студентами, а також основні вимоги, що підвищують ефективність підготовки майбутніх соціальних педагогів до визначеної діяльності: волонтерська діяльність, соціально-педагогічна реклама і проекти, соціальне партнерство.

Особливість нової моделі технології полягає:

- у розбудові змістових модулів кожної із визначених навчальних дисциплін («Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти»),
- у введенні факультативу із соціальної педагогіки для студентів IV-го курсу,
- у розробці програми проходження виробничої соціально-педагогічної практики в закладах освіти,
- в організації наукової роботи студентів відповідно до змісту етапів технології.

Такими етапами є: діагностичний, мотиваційно-пізнавальний, практичний, оцінювально-рефлексивний.

Навчальний матеріал, зберігаючи свій предметний зміст, розробляється таким чином, щоб відповідати етапам даного дослідження.

Діагностичний етап

Мета етапу – провести комплекс методів вивчення рівня сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Зазначена готовність являє собою єдність взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного (наявність професійних цінностей, особистісних моральних якостей), інтелектуально-пізнавального (наявність загально-професійних і спеціальних знань), операційно-діяльнісного (наявність професійних умінь та навичок), що були детально висвітлені у підрозділі 2.1.

Відповідно до цього актуальним постає розробка анкети (додаток А), що включає наступні блоки:

- перший блок, що дозволяє визначити рівень готовності мотиваційно-ціннісного компоненту;
- другий блок дозволяє визначити рівень готовності інтелектуально-пізнавального компоненту;
- третій блок дозволяє визначити рівень готовності операційно-діяльнісного компоненту майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Мотиваційно-пізнавальний етап

Мета етапу – у структурі змістових модулів навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності»; «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», факультативу із соціальної педагогіки розробити теми навчальних занять (див. додаток Б). Провести заняття з питань актуалізації та надання теоретичних знань про проблему адиктивної поведінки, її профілактики серед дітей та молоді.

На мотиваційно-пізнавальному етапі пропонуємо розробити ряд ключових тем з проблеми профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Визначені теми охоплюють основні аспекти досліджуваної проблеми і конкретизуються у теоретичних питаннях лекційних, семінарських, індивідуальних занять, практичних завдань до тем, розроблених завданнях для самостійної роботи студентів.

На мотиваційно-пізнавальному етапі важливою є робота кураторів академічних груп. Їхню компетенцію на цьому етапі складатиме діяльність щодо профілактики адиктивної поведінки серед самих студентів, а саме: проведення анкетувань з метою виявлення адиктивних проявів у поведінці студентів (див. додаток Е), організація тематичних акцій, круглих столів, заходів тощо.

Особливість цього етапу полягає у систематизації, узагальненні навчального матеріалу з визначеної теми, з урахуванням міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків.

Практичний етап

Мета етапу – визначити і сформулювати основні професійно значимі уміння та навички щодо організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, якими мають оволодіти майбутні соціальні педагоги у процесі проходження виробничої соціально-педагогічної практики; організувати проходження студентами виробничої соціально-педагогічної в закладах освіти; у програму виробничої соціально-педагогічної практики додати завдання з метою закріплення отриманих знань, формування первинних умінь та навичок щодо ведення первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Одним із головних завдань практичного етапу технології залишається пошук відповідних баз практики (загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних служб, соціально орієнтованих установ) для успішного проходження студентами практики, а також налагодження продуктивного співробітництва з метою розбудови ефективного соціального партнерства.

Оцінювально-рефлексивний етап

Мета етапу – сформувати професійну готовність майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Реалізація поставленої мети етапу досягається за умови виконання наступних завдань:

- виконання студентами соціальних проектів з різних аспектів профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;
- підготовка студентами соціально-педагогічної реклами, що стосується профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;
- організація студентами профілактичних акцій і інших індивідуальних та масових заходів, спрямованих на попередження поширення адиктивних проявів у поведінці дітей та молоді;
- впровадження вищезазначених завдань у процесі проходження виробничої соціально-педагогічної практики;
- написання студентами наукових статей, тез з проблем дослідження; участь з ними на науково-практичних конференціях, методичних семінарах, круглих столах; курсові й бакалаврські дослідження з різних аспектів проблеми профілактики адиктивної поведінки.

На оцінювально-рефлексивному етапі має проходити контрольна перевірка теоретичних знань студентів (у формі тестування), а також має відбуватися узагальнення набутих знань, умінь та навичок за результатами проходження відповідної виробничої соціально-педагогічної практики.

Значної ефективності оцінювально-рефлексивний етап буде досягати за умови введення у систему підготовки елементів навчання соціальному партнерству майбутніх соціальних педагогів, що є необхідною вимогою підвищення ефективності такої підготовки. Актуальними завданнями визначаємо формування умінь налагоджувати дієву взаємодію:

- із усіма учасниками навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу;
- із центрами соціальної роботи і практичної психології;
- із установами державних соціальних служб;
- із установами позашкільної освіти;
- із громадськими соціально орієнтованими установами;
- із відповідними закладами Міністерств охорони здоров'я, органів внутрішніх справ;
- із громадою.

Таким чином, відзначимо велику теоретичну значущість і ефективність розробленої моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Побудова зазначеної моделі технології базувалася на теоретичних основах дослідження понять «технологія», «педагогічна технологія», «соціальна технологія», їх характерних ознаках, особливостях, а також поняття «соціально-педагогічна технологія».

Особливе місце у процесі розробки авторської моделі технології займала саме соціально-педагогічна технологія як інтегративний вид педагогічної та соціальної технологій.

Важливим аспектом у розробці моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді стало урахування основних завдань, факторів, характерних рис і загальної схеми соціально-педагогічної технології.

Отже, зазначена авторська технологія потребує детального опису її методичного забезпечення та подальшої експериментальної перевірки рівня її ефективності.

4.3. Методичне забезпечення змісту технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Методичне забезпечення технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді обґрунтовано відповідно до змісту, методів та форм такої технології та із урахуванням її етапів.

На основі компонентів змісту освіти (за І.Я. Лернером) [115] було розроблено авторську модель змісту технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Зміст такої технології спирається на:

1. Досвід пізнавальної діяльності особистості студента.

Такий досвід, у нашому випадку, охоплює систему знань про вікові кризи; процес соціалізації особистості підлітка та молодого людини, а також про

адиктивну поведінку дітей та молоді, її сутність, класифікацію, причини та фактори; про соціальну профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності; про особливості соціально-педагогічної профілактики з дітьми та молоддю адиктивної поведінки в закладах освіти.

Знання як основний елемент змісту технології відображають узагальнений досвід процесу профілактики адиктивної поведінки у контексті соціально-педагогічної науки. Такі судження пояснюється тим, що знання – «це узагальнений досвід людства, що відображає різні галузі дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука» [23, с. 85].

Досвід пізнавальної діяльності може бути конкретизований у темах змістових модулів навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності»; «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», а також факультативу із соціальної педагогіки для IV-го курсу.

2. Досвід здійснення відомих способів діяльності (практичний досвід).

Зміст цього досвіду становить система загальнонавчальних та спеціальних умінь та навичок, що є основою ефективної організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Це пояснюється тим, що «уміння – це здатність на належному рівні виконувати певні дії, що заснована на доцільному використанні особистістю знань та навичок; а навички – це психічні новоутворення, завдяки яким особистість спроможна виконувати певну дію раціонально, точно, швидко, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії» [23, с. 86].

Перелік основних умінь та навичок, що здобудуть студенти напряму підготовки «Соціальна педагогіка» під час практичних занять та під час проходження виробничої соціально-педагогічної практики вміщено у підрозділі 2.1.

Практичний досвід студентів щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді реалізується у процесі виконання завдань у ході виробничої соціально-педагогічної практики.

3. Досвід творчої, пошукової діяльності.

Він покликаний забезпечити професійну готовність майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, вимагає самостійного застосування раніше засвоєних знань і умінь у нових ситуаціях, формування нових шляхів профілактики адиктивної поведінки на основі традиційних.

Досвід творчої, пошукової діяльності студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» формується на основі виконання спеціальних, професійно-орієнтованих навчальних завдань. Вибірку навчальних завдань здійснено на основі і у відповідності до характеристик творчої діяльності (за І.Я. Лернером) [115]:

- пошук та аналіз статистичних даних, що показують рівень поширення різних форм адиктивної поведінки в українському суспільстві (характеристика – бачення структури об'єкту і його нової функції);

- складання опорних схем з проблем дослідження (характеристики – бачення структури об'єкту і його нової функції, самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію, самостійне комбінування відомих способів діяльності у новий);

- аналіз нормативно-правової бази з метою виокремлення напрямів профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (характеристики – самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію, знаходження різних способів розв'язання проблеми та альтернативних доказів);

- складання бібліографічного покажчика періодичних видань та навчально-методичної літератури з проблеми профілактики адиктивної поведінки (характеристики – самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію);

- підготовка презентації соціального проекту, соціально-педагогічної реклами, системи тренінгових вправ, профілактичної програми, профілактичних акцій з різних аспектів профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, а також впровадження їх у процесі проходження виробничої соціально-педагогічної практики (характеристики – самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію, самостійне комбінування відомих способів діяльності у новий, побудова принципово нового способу розв'язання проблеми, який є комбінацією відомих, знаходження різних способів розв'язання проблеми та альтернативних доказів);

- підготовка студентами наукових статей, тез з проблем дослідження; курсових та бакалаврських досліджень з різних аспектів проблеми профілактики адиктивної поведінки (характеристики – самостійне перенесення знань і вмінь у нову ситуацію, бачення структури об'єкту і його нової функції, самостійне комбінування відомих способів діяльності у новий, побудова принципово нового способу розв'язання проблеми, який є комбінацією відомих, знаходження різних способів розв'язання проблеми та альтернативних доказів).

4. Досвід ціннісних ставлень особистості до діяльності.

Це специфічний досвід, що проявляється у сформованості у тій чи іншій мірі системи загальнолюдських, особистісних, спеціальних професійноорієнтованих якостей та цінностей. Система мотиваційно-ціннісних та емоційно-вольових ставлень разом із знаннями, уміннями та навичками є важливою умовою формування системи професійних та особистісних ідеалів, відношень, моделі поведінки, світогляду особистості майбутніх соціальних педагогів у процесі організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Досвід ціннісних ставлень особистості студентів напряду підготовки «Соціальна педагогіка» до професійної діяльності формуватиметься на усіх етапах процесу впровадження авторської моделі технології у навчально-виховних процес.

Розроблені навчальні завдання відображаються у наступних напрямках змісту моделі технології: навчальна робота; соціально-педагогічна практика,

самостійна робота студентів; наукова робота студентів; виховна робота зі студентами.

Відповідно до кожного з етапів моделі технології проаналізуємо методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

4.3.1. Навчальна робота

По завершенні діагностичного етапу доцільно організувати ряд **підготовчих семінарських занять** з метою актуалізації суміжних знань студентів з проблеми організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, із урахуванням міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків. Проведення таких семінарських занять можливе у вигляді додаткового факультативу із розрахунку 5 годин.

Орієнтовний перелік питань для першого семінарського заняття (2 години) виглядає наступним чином.

1. Охарактеризувати молодший шкільний вік як фактор ризику адиктивності у поведінці.
2. Проаналізувати психологічні особливості та новоутворення підліткового віку. Охарактеризувати кризи підліткового віку.
3. Охарактеризувати ранню юність як перехідний етап онтогенезу.
4. Виділити особливості молодості як вікового етапу розвитку людини.
5. Визначити особливості соціалізації особистості у дитячому, підлітковому та юнацькому віці.

У структурі **наступного підготовчого семінарського заняття** (2 години) наголошуємо на використанні соціальних проектів та соціальної реклами, що були виготовлені студентами попередніх років з подальшим їх переглядом та аналізом. Аналіз такого студентського творчого продукту матиме на меті дослідити особливості створення соціальних проектів та реклами, виявити сильні сторони, ідеї студентських освітніх продуктів, а також за допомогою конструктивної критики знайти шляхи їх удосконалення.

Важливим етапом повинні стати **консультації** (1 година) провідних науковців кафедр щодо організації наукової роботи студентів.

Орієнтовний перелік напрямів такої роботи матиме наступний вигляд (зазначений перелік складено на основі навчального посібника Семеног О.М. [74]).

1. Наукові заходи як засіб виявлення культури наукової мови.
2. Наукова стаття як самостійний науковий твір.
3. Електронна презентація наукового виступу.
4. Зразки наукових робіт і документів.

По завершенні діагностичного етапу, на основі отриманих результатів, здійснюється виправлення, корегування, оптимізація навчальних завдань мотиваційно-пізнавального, практичного, оцінювально-рефлексивного етапів технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

*****

На мотиваційно-пізнавальному етапі для вивчення студентами напряму підготовки «Соціальна педагогіка» основ організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді у змістових модулях **навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності»; «Соціально-педагогічна робота з закладах освіти» і факультативу із соціальної педагогіки** пропонуємо розробити лекційні, семінарські, практичні заняття, а також завдання для самостійної роботи студентів.

У факультативі із соціальної педагогіки (VIII-й семестр, IV-й курс) відводиться 4 години – лекційних занять; 8 годин – семінарських занять; 2 години – самостійної роботи студентів.

У навчальній дисципліні «Технології соціально-педагогічної діяльності» (VIII-й семестр, IV-й курс) відводиться 6 годин – лекційних занять; 8 годин – практичних і семінарських занять; 8 годин – самостійної роботи студентів.

У навчальній дисципліні «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» (VIII-й семестр, VI-й курс) відводиться 2 години – лекційних занять; 4 години – практичних занять.

У підсумку, **аудиторна робота складає 42 годин.**

У процесі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, в рамках авторської технології, активно використовуються методи навчання і виховання.

Зазначені методи пронизують собою усі етапи авторської моделі технології. Найбільш ефективними у фокусі дослідження видаються наступні методи навчання: словесні методи: лекція, робота із підручником; наочні методи: метод демонстрації, ілюстрацій, відеометод; практичні методи: метод вправ (вправляння), метод практичної роботи; методи контролю: тестовий контроль, самоконтроль.

До наочних методів навчання відносимо метод демонстрацій, ілюстрацій та відеометод.

Метод демонстрацій вимагає представлення аудиторії кінофільмів, роликів соціальної реклами та іншої відео продукції з проблем поширення адиктивної поведінки серед підростаючого покоління та її профілактики.

Метод ілюстрацій передбачає показ студентам ілюстрованих посібників з проблеми дослідження: плакатів, соціальної реклами, таблиць, опорних схем, графічних зображень на дошці тощо.

Зазначені наочні методи тісно взаємопов'язані із відеометодом. Саме **відеометод** передбачає використання, безпосередньо у навчальному процесі, медіа-засобів: проекторів, відео та цифрових камер, CD-/DVD-програвачів, відеомагнітофонів, телевізорів, комп'ютерів – ноутбуків, планшетних ПК, I-Pad, електронних носіїв інформації.

Використання зазначених методів сприятиме розвитку підвищеної мотивації майбутніх соціальних педагогів до організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

У процесі впровадження авторської технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді метод демонстрацій разом із відеометодом використовується в рамках:

1) факультативу із соціальної педагогіки на лекційному та семінарському заняттях з теми «Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація» – показ навчальних фільмів «10 причин, по которым не стоит употреблять наркотики», «В окопах лудомании»;

2) навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності» на семінарському занятті з теми «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності» – показ навчального фільму «Детский алкоголизм»; на практичному занятті з теми «Особливості соціально-педагогічної профілактики з дітьми та молоддю адиктивної поведінки» – перегляд вибірки роликів соціальної реклами.

На лекційному занятті «Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація» (факультативу із соціальної педагогіки) під час розкриття питання «Класифікація форм адиктивної поведінки дітей та молоді» викладачем доцільно використати метод ілюстрацій. Передбачається використання таблиці-опорної схеми, у якій графічно показано основні форми адиктивної поведінки, їх визначення, характерні ознаки, причини, наслідки.

У процесі впровадження моделі технології важливе місце займатиме метод вправ та методи практичної роботи.

Вправління – це багаторазове виконання розумової або практичної дії з метою оволодіння нею або підвищенням її якості [62, с. 61].

До усних вправ відносимо:

- конспекти тез відповідей по усім, без винятку, теоретичним питанням тем факультативу, навчальних дисциплін;
- узагальнення статистичних даних у практичному завданні семінарського заняття з теми «Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація» факультативу із соціальної педагогіки,
- аналіз української нормативно-правової бази у практичному завданні семінарського заняття з теми «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності» навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності»;
- до графічних вправ відносимо роботу над складанням опорних схем у рамках самостійної роботи з теми «Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація» факультативу із соціальної педагогіки, а також на практичному занятті з теми «Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в

зкладах освіти» навчальної дисципліни «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти»;

- до графічних вправ також відносимо роботу над складанням бібліографічної картотеки в рамках **самостійної роботи** студентів з теми «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності» навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності».

*****

Факультатив із соціальної педагогіки має бути спрямований на актуалізацію, закріплення, узагальнення набутих знань, а також формування нової системи знань і умінь у питанні вивчення сутності адиктивної поведінки дітей та молоді.

На факультативних заняттях пропонуємо розглядати загальну тему «**Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація**».

Лекційне заняття, що входить до переліку так званих тематичних лекцій, так як присвячене одній загальній темі, вміщує наступні питання:

1. Зміст поняття «адиктивна поведінка» як особливого виду девіантної поведінки.
2. Міждисциплінарне дослідження сутності адиктивної поведінки.
3. Фактори, що спричиняють виникнення адиктивної поведінки дітей та молоді.
4. Основні причини виникнення адиктивної поведінки дітей та молоді.
5. Класифікація форм адиктивної поведінки дітей та молоді.
6. Показ навчального фільму «10 причин, по которым не стоит употреблять наркотики» (26 хв.) із подальшим аналізом основних причин наркоманії та проекцією цих причин на інші форми хімічних адикцій.

Загальновідомо, що лекція виступає однією із провідних форм навчального процесу і у той же час є методом навчання.

Лекція як послідовний, логічний, переважно монологічний виклад навчального матеріалу [23, с. 447] із визначених дисциплін є одним із провідних методів в моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Методично лекція на тему «Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація» відповідає основним вимогам [13, с. 173], а саме:

- відповідає сучасному рівню розвитку соціально-педагогічної науки (висвітлено новітні аспекти дослідження проблеми адиктивної поведінки; позначено перспективність такого наукового пошуку і актуальність дослідження проблеми; здійснено міждисциплінарний зріз у процесі дослідження проблеми);
- має закінчений характер (висвітлено одну загальну тему; у лекційному матеріалі висвітлено стисло і лаконічно головні аспекти проблеми адиктивної поведінки);

- внутрішньо переконлива (у лекції показано головну сутність поняття адиктивної поведінки, аргументовано її актуальність для українського суспільства, розкрито причинно-наслідкові зв'язки, показано наступність теми у процесі подальшого вивчення проблеми профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді);

- містить продумані ілюстративні приклади (відповідно до принципу наочності, у ході лекції показано динаміку (діаграми, схеми) поширення різних форм адиктивної поведінки у дитячому і молодіжному середовищі; відповідно до принципу зв'язку теорії із практикою, життям, показано наслідки адикції для формування особистості клієнта (приклади життєвих соціальних ситуацій – див. додаток В));

- спрямовує на самостійну роботу студентів (по закінченні лекції, у заключному слові викладача, необхідно налаштувати студентів на активну самостійну роботу з теми);

- доступність та зрозумілість (відповідно до принципу науковості лекція побудована на основі наукових знань, фактів, сформульовані основні поняття, встановлені та розкриті причинно-наслідкові зв'язки між поняттями, розкрито міждисциплінарні наукові зв'язки, однак, увесь матеріал подавався у доступній формі, відповідно до принципу доступності).

Вивчення питань до семінарських занять розраховано на 4 заняття. На першому занятті розглядаються загальні аспекти проблеми адиктивної поведінки дітей та молоді, що були конкретизовані у наступних питаннях:

1. Розкрити сутність поняття «адиктивна поведінка» у соціально-педагогічному, психологічному, медичному аспектах.
2. Проаналізувати етапи становлення адиктивної поведінки дітей та молоді.
3. Визначити головні причини адиктивної поведінки дітей та молоді.
4. Проаналізувати основні наслідки адиктивної поведінки для дітей та молоді.
5. Перегляд навчального фільму «В оковах лудоманії» (15 хвилин).

Семінарське заняття побудоване у формі заняття із розбором конкретних ситуацій (див. додаток В).

Сутність такого заняття полягає у тому, що воно за своєю формою є дискусією, однак для обговорення викладач повинен ставити не питання, а наводити конкретну ситуацію (пропонується розгляд педагогічної, соціально-педагогічної задачі, проблемної ситуації соціально-педагогічного характеру). Одні ситуації можуть представлятися усно, інші у фрагменті відеофільму і повинні містити у собі достатню інформацію для оцінки явища, його обговорення й аналізу. Викладач повинен керувати процесом дискусії. Як правило, ситуація повинна добиратися досить гостра (проблема лудоманії серед підростаючого покоління; наслідки вживання дітьми та молоддю тютюну, алкоголю, наркотичних речовин).

Наступне семінарське заняття із загальної теми факультативу розраховане на 6 годин (3 заняття).

На семінарському занятті студентам пропонується до розгляду характеристики різних форм адиктивної поведінки дітей та молоді, що конкретизуються у таких питаннях:

1. Охарактеризувати хімічні форми адиктивної поведінки дітей та молоді:
  - 1.1. проаналізувати наркоманію як форму адиктивної поведінки;
  - 1.2. визначити стадії формування наркотичної залежності;
  - 1.3. дати визначення поняттям «наркотик», «наркотична речовина», «наркотичний засіб», «психоактивна речовина»;
  - 1.4. розкрити сутність токсикоманії як форми хімічних адикцій;
  - 1.5. проаналізувати п'янство і алкоголізм дітей та молоді як форму адиктивної поведінки;
  - 1.6. охарактеризувати тютюнопаління як форму нехімічних адикцій.
2. Розкрити сутність основних нехімічних форм адиктивної поведінки дітей та молоді:
  - 1.1. охарактеризувати сутність причини і наслідки ігрової залежності (геймблінгу, лудоманії);
  - 2.2. проаналізувати сутність причини і наслідки Internet-залежності;
  - 3.3. розкрити основні положення працеголізму, оніоманії, спортивної, ургентної адикції, адикції відносин, адиктивного фанатизму, «стану перманентної війни», синдрому Тоада.
3. Визначити головні ознаки проміжних форм адиктивної поведінки (анорексія, булімія).

До структури семінарських занять, окрім теоретичних питань, доцільно вмістити і ряд практичних завдань для студентів. Наведемо їх.

Практичні завдання:

1. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність наркоманії і токсикоманії серед дітей та молоді в Україні.
2. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність алкоголізму серед дітей та молоді в Україні.
3. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність тютюнопаління серед дітей та молоді в Україні.
4. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність ігрової залежності та Internet-залежності серед дітей та молоді в Україні.

Відзначимо, що лекційні і семінарські заняття факультативу із соціальної педагогіки, мали за мету – узагальнити, систематизувати, у певній мірі відновити і привести до єдиної системи наукові знання з проблеми дослідження адиктивної поведінки дітей та молоді. Аналізуючи питання занять, зауважимо, що вони стимулюють уміння аналізувати, порівнювати, заставляти наукові факти, особливості процесів протікання різних форм адиктивної поведінки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у структурі поняття «адиктивна поведінка» (завдання типу: розкрити сутність чи особливості ...; проаналізувати ...; охарактеризувати ...).

Слід відмітити окрім цього, що семінарські заняття забезпечать розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного

використання знань у навчальних умовах. У нашому випадку, професійне використання знань – «це вільне володіння мовою соціально-педагогічної науки, тобто точне оперування соціально-педагогічними термінами, поняттями, визначеннями з питань дослідження адиктивної поведінки, а також суміжних навчальних дисциплін» [13, с. 179].

*****

У структурі навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності» доцільно переформулювати ряд тем відносно головних завдань авторської технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Таким чином, рекомендуємо розробити дві теми, зміст яких конкретизувався у питаннях і завданнях лекційних, семінарських занять і самостійній роботі студентів.

Тема занять «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності» включає в себе 4 години лекційних і 4 години семінарських занять.

У процесі навчання слід використовувати різні різновиди лекції. Одним із перших різновидів є **оглядова лекція**, що пропонуємо використати у навчальній дисципліні «Технології соціально-педагогічної діяльності» в рамках впровадження авторської технології.

На оглядовій лекції **на тему «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності»** викладач проводить систематизацію наукових знань на високому рівні, розкриває внутрішньопредметні зв'язки (взаємозв'язок видів, рівнів соціальної профілактики; взаємозв'язок між первинною, вторинною та третинною профілактикою), виокремлює міжпредметні зв'язки (соціальна профілактика у структурі соціальної педагогіки, соціальної роботи, у медицині), але без конкретизації та деталізації.

В основі такої лекції лежить науково-понятійна основа дослідження (сутність та особливості первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді). Подача інформації у такому вигляді відкриє широкі можливості для використання аналогій і виникнення багатьох асоціативних зв'язків у процесі осмислення. Такі ж самі функції виконують початкова та заключна частини звичайної лекції. «Світоглядний потенціал лекції, те, що виховує широту мислення, з'ясування широких зв'язків навчального матеріалу з іншими дисциплінами, ... належить першій, постановочній частині лекції, та її закінченню» [13, с. 116].

Зміст лекційного заняття включає в себе ряд питань:

1. Сутність соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.
2. Характеристика видів соціальної профілактики.
3. Характеристика типів профілактичних програм.
4. Характеристика рівнів соціальної профілактики.
5. Зарубіжний досвід профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Окрім оглядової лекції викладач може використати **лекцію-діалог на тему: «Особливості соціально-педагогічної профілактики з дітьми та молоддю адиктивної поведінки»** (2 години).

Зміст такої лекції виглядає наступним чином:

1. Основний зміст, провідні форми соціально-профілактичної роботи у молодіжному середовищі.
2. Основи соціально-педагогічної роботи з сім'ями адиктивної поведінки.
3. Основні засади вуличної соціальної роботи з особами адиктивної поведінки.
4. Зміст діяльності волонтерів щодо формування здорового способу життя, профілактики адиктивної поведінки.
5. Система соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в практичній діяльності соціальних служб.

Така лекція стане найбільш простою формою та методом активного залучення студентів до навчального процесу. Вона передбачає безпосередній контакт викладача із аудиторією. Її перевага полягала у тому, що вона дозволить прикути увагу слухачів до найбільш важливих питань теми (до соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді у різних соціальних інституціях – сім'я, вулиця, соціальні служби), а також визначити зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії.

Семінарське заняття на тему «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у структурі соціально-педагогічної діяльності» розраховане на 4 години і має у своїй структурі наступні теоретичні питання та практичні завдання:

1. Розкрити міждисциплінарний аспект поняття «соціальна профілактика» (медичні, психологічні, педагогічні, соціально-педагогічні науки).
2. Пояснити предмет, об'єкт, суб'єкт, завдання, принципи та чинники соціальної профілактики.
3. Проаналізувати профілактичні програми щодо попередження проявів адиктивної поведінки дітей та молоді.
4. Перегляд навчального фільму «Детский алкоголизм» (20 хвилин).

Після перегляду навчального фільму доцільно провести обговорення у формі активного діалогу особливостей профілактичних програм, що спрямовані на профілактику дитячого алкоголізму.

Практичне завдання:

1. Виокремити основні пункти, статті, що стосуються профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді у наступних нормативно-правових документах:

- Конвенція ООН про права дитини;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;

- Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні»;

- Закон України «Про соціальні послуги».

2. Назвати ряд пріоритетних законодавчих актів, що регулюють обмеження/заборону вживання дітьми та молоддю тютюну, алкоголю, наркотиків.

Логічним продовженням лекційного заняття з теми **«Особливості соціально-педагогічної профілактики з дітьми та молоддю адиктивної поведінки»** є проведення практичного заняття, що розраховане на 4 години.

Практичне заняття:

1. Перегляд підбірки роликів соціальної реклами з проблем поширення і профілактики адиктивної поведінки серед дітей та молоді українського, російського та американського виробництва.

Метою такого перегляду є розширення світогляду студентів в рамках досліджуваної проблеми; порівняння головних аспектів у формуванні толерантності, емпатії, мотивації до практичних профілактичних дій у особистості визначених країн; виховання принципів універсальності, соціального реагування, профілактичної направленості та клієнтоцентризму; надання можливості набутти досвіду для розробки свого проекту соціальної реклами.

2. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і представити авторську соціально-педагогічну рекламу з теми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді».

3. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і представити авторську презентацію соціального проекту з теми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді».

Організація та проведення конкурсів соціально-педагогічної реклами і соціальних проектів є однією із головних вимог ефективної моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Соціально-педагогічна реклама в питаннях профілактики адиктивної поведінки виступає у формі інформації будь-якого виду (стітнівки, брошури, буклети, плакати, тематичні соціально-педагогічні акції, публікації і реклама у засобах масової інформації тощо), що спрямована на досягнення профілактичних цілей, популяризацію здорового способу життя, загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку [79, с. 217].

Організація та проведення конкурсів соціально-педагогічної реклами і соціальних проектів, а, зокрема, спрямованої на профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді, підвищить рівень інновацій у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів. Розробка соціально-педагогічної реклами, соціальних проектів сприяє розвитку творчого мислення студентів, а також показує нові нестандартні підходи до соціальних проблем суспільству, виступає засобом масової профілактики негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищі.

Зауважимо, що у якості освітнього проекту, органом, відповідальним за координацію та здійснення такого роду діяльності, повинна стати рада з питань соціальної реклами як консультативно-дорадчий орган при місцевих адміністраціях. Такі ради мають утворювати органи державного управління, місцевого самоврядування, організації громадянського суспільства, вищі навчальні заклади (у складі провідних викладачів і кращих студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» тощо), засобів масової інформації та комерційних установ на ринку соціальної реклами регіонів.

Завдання розробки і презентації соціально-педагогічної реклами є одним із методів первинної профілактики адиктивної поведінки, що підвищує рівень ефективної роботи такої профілактичної діяльності, підвищує рівень інновацій, мотивації до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

*****

У структурі навчальної дисципліни «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» виокремлюємо одну тему «Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в закладах освіти», основний зміст якої розкривається у лекційному (2 години) і практичному заняттях (4 години).

Лекційне заняття складалося із наступних питань:

1. Головні завдання і основні напрями роботи освітнього закладу щодо профілактики адиктивної поведінки учнів.
2. Поняття соціального партнерства у питанні профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.
3. Основи соціального партнерства освітнього закладу щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Така лекція, що доповнює перелік використаних у процесі технології лекційних занять, відповідає так званим ординарним лекціям як одних із чергових лекцій курсу [23, с. 447] (у нашому випадку – одна із чергових лекцій авторської технології).

Практичне заняття, що відповідає загальній темі, має у своїй структурі ряд завдань:

1. Скласти орієнтовну опорну схему щодо напрямів соціальної взаємодії соціального педагога освітнього закладу в питаннях профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

В залежності від поставленої мети перед студентами – складання опорної схеми – робота у даному напрямі спрямована на ознайомлення змісту досліджуваної проблеми, конспектування основних аспектів проблемного питання, виділення головного, графічне та схематичне зображення головного. Такий вид діяльності вимагає від студентів досконалого, свідомого володіння фактичним теоретичним матеріалом; залучення логічних операцій мислення (виокремлення головного, узагальнення, систематизація, зіставлення частин цілого, аналіз, синтез); використання графічних способів позначення інформації. Також необхідно використати метод вправ.

2. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і презентувати систему тренінгових вправ щодо профілактики:

- дитячого і молодіжного тютюнопаління;
- дитячого і молодіжного алкоголізму;
- дитячої і молодіжної наркоманії;
- дитячої і молодіжної ігрової залежності;
- дитячої і молодіжної Internet-залежності.

Завдання розробки системи тренінгових вправ, як одного із методів профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, є проявом творчого підходу до питання вирішення зазначеної проблеми. Такий інноваційний підхід у вирішенні проблеми базується на високому рівні професійної готовності майбутніх соціальних педагогів і спрямований на високу соціальну ефективність в рамках організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, на активізації пізнавальної активності [38, с. 228].

3. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і презентувати авторську профілактичну програму з:

- профілактики дитячого і молодіжного тютюнопаління;
- профілактики дитячого і молодіжного алкоголізму;
- профілактики дитячої і молодіжної наркоманії;
- профілактики дитячої і молодіжної ігрової залежності;
- профілактики дитячої і молодіжної Internet-залежності.

Розробка профілактичної програми та уміння її використати у роботі з профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді є показником сформованої готовності до визначеної професійної діяльності.

Відповідно до положення про те, що етапи технології є взаємообумовленими та взаємопов'язаними структурними компонентами, стверджуємо, що розробка тем, із питаннями та завданнями до них, з різних навчальних дисциплін відносилася до мотиваційно-пізнавального етапу. У той же час, завдання розробки соціально-педагогічної реклами, соціального проекту, системи тренінгових вправ, профілактичної програми, а також їх представлення й презентації перед аудиторією відноситься до практичного та оцінювально-рефлексивного етапу авторської технології. Однак, виконання вищезазначених видів роботи доцільно проводити без відриву у часі на практичних заняттях в рамках навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності» (тема: «Особливості соціально-педагогічної профілактики з дітьми та підлітками адиктивної поведінки») і «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» (тема «Особливості соціально-педагогічної роботи з профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в закладах освіти»). Така ситуація пояснюється логікою побудови заняття і навчальним процесом в цілому.

Таким чином, виконання завдань, що передбачається навчальними дисциплінами «Технології соціально-педагогічної діяльності» і «Соціально-

педагогічна робота в закладах освіти» в рамках авторської технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді спрямовано на:

- актуалізацію опорних знань та умінь, закріплення та узагальнення раніше засвоєних знань, формування якісно нової системи знань та умінь з соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;
- розвиток та формування умінь роботи з нормативно-правовою базою, літературою та іншими джерелами;
- формування знань та умінь виділяти основні напрями та теоретично обґрунтовувати головні шляхи соціальної взаємодії соціального педагога щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді;
- застосування набутої системи знань та розвиток умінь з метою розробки інноваційних методів первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Слід відзначити, що в умовах авторської технології лекційні, семінарські і практичні заняття є основними формами навчальної діяльності в системі «викладач – студенти». У процесі викладання навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», а також факультативу із соціальної педагогіки читання лекцій має на меті забезпечити методологічну, теоретичну підготовку студентів до організації профілактики адиктивної поведінки, до безперервної самоосвіти, орієнтації студентів у виборі раціональних шляхів свого особистісного та професійного самовдосконалення.

Подача усього навчального матеріалу через лекційну форму орієнтується на реалізацію наступних функцій:

- 1) інформаційна – забезпечити орієнтацію студентів у наукових категоріях і проблемах, настроїти студентів на самостійне вивчення джерел;
- 2) орієнтуюча – спрямування зусиль на більш детальне ознайомлення, у порівнянні з іншими навчальними дисциплінами, з проблемою профілактики адиктивної поведінки, науковими підходами щодо її розв'язання;
- 3) роз'яснювальна функція спрямована на перетворення складних для розуміння студентів положень на зрозумілі, доступні;
- 4) переконуюча функція має допомогти перетворити набуті знання з основ профілактики адиктивної поведінки на особистісні переконання;
- 5) захоплююча функція покликана перетворити кожную лекцію на пізнавальну, цікаву, спонукати студентів до подальшого вивчення досліджуваної проблеми [9].

При доборі навчально-дидактичного матеріалу ми виходили із призначення семінарських і практичних занять – розгляд теоретичних питань, робота із нормативною базою, моделювання й обговорення ситуацій соціально-педагогічного характеру, соціально-педагогічних задач, відпрацювання практичних дій професійної діяльності. Основними шляхами розробки навчального матеріалу стали: від теорії до практики і від реальної практики – до її теоретичного осмислення.

Відзначимо, що семінарські та практичні заняття, з одного боку, розширюють і поглиблюють зміст лекційного курсу авторської технології, а з іншого – орієнтовані на відпрацювання у студентів умінь та навичок різного рівня складності щодо формування у них готовності до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

На оцінювально-рефлексивному етапі узагальнення набутих теоретичних знань доцільно проводити (за вимогами кредитно-модульної системи навчання) **тестовий контроль** (див. додаток Г).

Тестовий контроль передбачає розв'язання (виконання) спеціально розроблених питань, завдань (тестів) із факультативу з соціальної педагогіки, навчальних дисциплін «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти». За його результатами можемо судити про рівень (низький, достатній, середній, високий) теоретичних знань з проблем профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Важливим також залишається самоконтроль студентів за рівнем своїх навчальних досягнень з досліджуваної проблеми. Він виявляється як здатність самих студентів самостійно знаходити допущені помилки, неточності, прогалини у знаннях і вміння їх усувати [73, с. 62].

4.3.2. Самостійна робота

Виконання завдань **факультативу із соціальної педагогіки** передбачає і розв'язання завдань із самостійної роботи (2 години) з теми «**Адиктивна поведінка дітей та молоді: сутність, фактори, причини, класифікація**».

Виконання таких завдань вимагає від студентів використання логічних операцій та залучення **методів роботи із підручником і методу вправ**.

Залежно від поставленої мети перед студентами робота із книгою повинна бути спрямована на ознайомлення змісту досліджуваної проблеми, конспектування основних аспектів проблемного питання, виділення головного, графічне та схематичне зображення основних моментів.

Студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» за допомогою методів роботи із підручником, вправлення та логічних операцій спроможні виконати завдання наступного типу:

1. Опрацювавши наукову, методичну та довідникову літературу з проблеми дослідження, скласти опорну схему. Орієнтовний перелік тем для складання опорних схем:

- «Адиктивна поведінка: сутність, міждисциплінарне розуміння, причини, наслідки»;
- «Класифікація форм адиктивної поведінки»;
- «Хімічні форми адиктивної поведінки і їхній вплив на особистість дитини, підлітка, молодої людини»;
- «Ігрова залежність дітей та підлітків: сутність, причини, наслідки».

Відповідно до вищезазначеного, аналізуємо такий **вид самостійної роботи** як різновид індивідуальної діяльності студента, що здійснюється у

позаурочний час за завданням викладача, але без його безпосередньої участі [111, с. 24].

Складання студентами опорних схем як вид пізнавальної самостійної роботи передбачає наявність загальноосвітніх умінь, засвоєння способів пізнавальної і професійної діяльності, формування навичок і умінь творчої діяльності і професійної майстерності.

*****

Логічним завершенням роботи над **темою «Соціальна профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді»** у структурі **навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності»** повинно стати виконання студентами завдань для самостійної роботи (8 годин), а саме:

1. Зробити бібліографічний показник періодичних видань та навчально-методичної літератури з проблеми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді». Здійснювати роботу в методичних кабінетах кафедри, читальному залі навчального закладу. Робота виконувалася із використанням методу вправління.

Даний вид самостійної роботи студентів підпорядкований двом групам факторів: 1) група організаційних факторів включає бюджет часу (8 годин), навчальну літературу з проблем дослідження, учбово-лабораторну базу (методичні кабінети кафедр, читальні зали ВНЗ); 2) методичний фактор містить планування, навчання методам, у тому числі правилам бібліографії, управління самостійною роботою студентів [6, с. 181].

Самостійна робота у авторській технології повинна стати для студентів засобом виховання таких особистісних якостей, як самостійність, активність, пізнавальні інтереси, дослідницькі уміння, творче відношення до отриманої інформації.

4.3.3. Виробнича соціально-педагогічна практика

До практичного етапу авторської технології мають бути віднесені **розроблені завдання на виробничу соціально-педагогічну практику**. Однак, період проходження студентами виробничої соціально-педагогічної практики і, відповідно, виконання ними визначених завдань, розрахований нами на два етапи авторської технології, а саме: практичний та оцінювально-рефлексивний.

Виробничу соціально-педагогічну практику проходять студенти IV-х курсів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» у VIII-му семестрі протягом шести тижнів. Базами проходження соціально-педагогічної практики виступають заклади освіти.

Практична значущість виробничої соціально-педагогічної практики, в рамках авторської технології, полягатиме у створенні повноцінних умов професійної адаптації майбутніх соціальних педагогів до організації та проведення ефективної профілактики адиктивної поведінки, основним критерієм якої є готовність особистості до професійного самовдосконалення, а також сприяння соціальному розвитку і становлення дітей, підлітків та молоді.

Відмітимо, що особливого значення у формуванні професійних умінь щодо організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді має організація пізнавально-творчої професійної діяльності студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» під час проходження виробничої соціально-педагогічної практики. Адже, виробнича соціально-педагогічна практика є органічною частиною навчально-виховного процесу, що забезпечує поєднання теоретичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді із професійно-творчою практичною діяльністю у цьому напрямі у ВНЗ. Тому, необхідним постає здатність сформуванню умінь не лише швидко пристосовуватися до ситуації, що змінюється, але й прийняти правильне рішення, щоб у повній мірі реалізувати зміст діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. А такі умінь будуть сформовані тільки у реальних або змодельованих умовах майбутньої соціально-педагогічної діяльності.

Аналіз наукової, методичної літератури та власний педагогічний досвід переконав нас у тому, що найбільші дидактичні можливості для формування професійних умінь складаються у процесі проходження студентами напряму підготовки «Соціальна педагогіка» виробничої соціально-педагогічної практики.

Відповідно до загальної мети авторської технології та із урахуванням основних положень методичних посібників щодо організації виробничих соціально-педагогічних практик [67; 68], а також відповідних документів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, що регламентують процес проходження практики у ВНЗ («Положення про проведення практик студентів вищих навчальних закладів України» [106]; «Методичні рекомендації по складанню програм практик студентів вищих навчальних закладів України» [104]), було визначено головні завдання для студентів під час проходження виробничої соціально-педагогічної практики.

Отже, **завдання на виробничу соціально-педагогічну практику**, що стали основою практичного етапу авторської технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, виглядають наступним чином:

1. Ознайомитися із сучасним станом соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді установи – бази проходження практики.

2. Ознайомитися із роботою і документацією соціального педагога установи – бази проходження виробничої соціально-педагогічної практики (освітнього закладу, закладу соціально-педагогічного спрямування) щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

3. Вивчити досвіду й організації роботи соціального педагога щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (ознайомлення із графіком роботи; аналіз журналів: реєстрації звернень учнів, батьків, вчителів; щоденного обліку роботи; аналізу уроків; ознайомлення із: соціальними паспортами класів, клієнтів; обстеження матеріально-побутових умов проживання дитини, підлітка, молодої людини; протоколами індивідуальних

консультацій; обліковими картками сімей дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота, соціальний супровід).

4. Ознайомитися із нормативно-правовими документами бази практики щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, а також із іншими відповідними місцевими документами.

5. Вдосконалювати комунікативні, організаційні, діагностичні, дидактичні, аналітичні уміння та професійно значимі якості.

6. Ознайомитися із досвідом впровадження у практику соціального педагога розвивальних та профілактичних програм й інших заходів (тренінгових вправ, соціальних проектів тощо) щодо профілактики адиктивної поведінки, здійснення їх структурного і змістовного аналізу.

7. Розробити і провести опитування серед учнів старших класів з метою виявлення рівня поширеності різних форм адиктивної поведінки у мікросоціумі школярів, клієнтів. Проаналізувати результати анкетування.

8. Ознайомитися із контингентом дітей, підлітків, молодих людей, які перебувають у «групі ризику» і яким надається соціально-педагогічна допомога (у тому числі і здійснюється профілактична робота). Скласти соціальний паспорт такої групи клієнтів.

*****

Оцінювально-рефлексивний етап повинен розпочинатися в період проходження студентами напряму підготовки «Соціальна педагогіка» виробничої соціально-педагогічної практики. Наступна частина **завдань на виробничу практику**, що відповідає саме цьому етапу, виглядає наступним чином:

1. Проваджувати ідеї соціального партнерства (організувати спільну роботу з профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді з іншими спеціалістами освітнього закладу, а також представниками інших структур – дільничними інспекторами міліції, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, наркодиспансером, центрами соціальних служб, громадськими, волонтерськими організаціями тощо):

1.1. Організувати серед учнів школи, клієнтів соціально-педагогічної установи конкурси соціально-педагогічної реклами, тематичних стіннівок з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

За результатами досліджень Яресько К.В. [118], Аніщенко А.П. [3], Докторович М.О. [21], Клочко О.О. [37] у галузі соціальної реклами було встановлено, що такий вид роботи став ефективним методом у процесі організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в рамках виробничої соціально-педагогічної практики.

За результатами якісного аналізу наукових досліджень [3; 21; 37; 118] і за умови проведення студентами таких конкурсів можна встановити, що такий вид роботи має бути спрямований на досягнення суспільно корисних цілей та популяризацію загальнолюдських цінностей, ціннісних орієнтацій, установок, здорового способу життя, зміну поведінки на просоціальну, формування соціальних якостей. Студентська та підліткова соціально-педагогічна реклама

повинна стати одним із шляхів забезпечення публічності рекламної діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

1.2. Представити (розроблену на заняттях з навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної діяльності») авторську презентацію соціального проекту з теми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді».

Важливо відзначити, що саме на оцінювально-рефлексивному етапі технології значної ефективності може досягнути використання методу проективної діяльності. Така ситуація пояснюється тим, що процес розробки проекту повинен відбуватися на мотиваційно-пізнавальному етапі технології, а апробація, удосконалення змісту, і, нарешті, практичне застосування та профілактичний вплив здійснюється безпосередньо на дітей, підлітків та молодь – головних об'єктів первинної профілактики адиктивної поведінки – на оцінювально-рефлексивному етапі.

Метод проектів передбачає розв'язання групою студентів певного аспекту проблеми профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, що включав використання різних методів, принципів, засобів навчання, а з іншого боку – інтеграцію знань студентів з різних сфер наукового знання.

Проекти, що можуть виконуватися студентами за такими темами:

- «Кожна викурена сигарета – інвестиція до смерті»;
- «Наркотики – життєва ломка, не зламай своє життя!»;
- «Зареєструйся в реальності!»;
- «Алкоголізм – зруйноване майбутнє чи спосіб знайти себе?»;
- «Не деградуй – зміни своє життя!»

Такі проекти покликані орієнтувати студентів на створення особистого освітньо-профілактичного продукту.

Отже, метод проектів, у силу своєї дидактичної сутності, дозволяє вирішити завдання формування та розвитку: дослідницьких умінь на основі критичного мислення; операційних умінь на основі здійснюваних практичних операцій; комунікативних умінь на основі співтворчості; рефлексивних умінь на основі самореалізації і самооцінки реалізованого творчого проекту; організаторських умінь на основі регулювання взаємозв'язків у системі «особистість – суспільство» та управління професійної діяльності.

1.3. Провести (розроблену на заняттях з навчальної дисципліни «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти») систему тренінгових вправ з визначених напрямів.

Тренінгові заняття, за своєю сутністю, є активними формами групового навчання підлітків щодо невживання хімічних адикцій у поведінці, усвідомлення негативної ролі ігроманії, позитивних і негативних сторін мережі Internet. Окрім цього, тренінги орієнтовані на підвищення умінь у спілкуванні, одержанні навичок ефективної взаємодії, перцептивних здібностей, стилю соціальної взаємодії.

1.4. Провести круглий стіл «Заради здорового і успішного майбутнього», виховні заходи «Підлітки в «лапах» ігроманії: сучасний стан проблеми»,

«Проблеми підліткової наркоманії, алкоголізму» та інші з проблеми негативного впливу шкідливих адиктивних звичок, профілактики адиктивної поведінки, формування здорового способу життя підростаючого покоління.

Відповідно до цього, завдання та методи практичної роботи сприятимуть набуттю умінь та навичок профілактичної роботи, повинні створити умови для формування практичних умінь і навичок. До числа таких відносимо організацію та проведення досліджень під час проходження виробничих практик, організацію конкурсів соціально-педагогічної реклами, соціальних проектів.

1.5. По закінченні терміну проходження виробничої соціально-педагогічної практики студенти мають заповнити карту самооцінки розвиненості професійно-значущих особистісних якостей за результатами проходження практики (див. додаток Д).

Ми дотримувалися загальноприйнятої думки дослідників, що уміння мають формуватися безпосередньо у процесі професійної соціально-педагогічної практики на підґрунті теоретичних знань з основ профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, що були одержані під час аудиторних занять та самостійної роботи студентів. Тобто професійно-творча робота студентів у період виробничої практики – мікроаналог їхньої майбутньої діяльності як фахівця соціально-педагогічної сфери.

Результати проходження виробничої соціально-педагогічної практики, а також результати виконання завдань авторської технології студентами напряду підготоаки «Соціальна педагогіка» представляються на підсумкових конференціях – круглих столах. У ході конференцій збирається ґрунтовний фактичний матеріал, при аналізі якого, можемо визначити рівень готовності кожного студента до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Отже, виробнича соціально-педагогічна практика дозволяє перевірити знання з основ профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, набуті майбутніми фахівцями у стінах навчального закладу, інтегрувати їх у єдине ціле, продовжити процес оволодіння провідними професійними умінями та навичками щодо організації профілактики адиктивної поведінки та розпочати процес їх ефективного застосування та апробації у професійній діяльності.

4.3.4. Виховна робота

У структурі організації виховної роботи зі студентами доцільно використати авторське анкетування.

Авторське анкетування (додаток А) варто проводити у навчальний час студентів абсолютно анонімно, із урахуванням принципу конфіденційності. Сама анкета містить у собі 4 блоки запитань:

- I-й блок – визначення рівня мотиваційно-ціннісної готовності студентів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (13 питань);
- II-й блок – визначення рівня інтелектуально-пізнавальної готовності студентів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (11 питань);

- III-й блок – визначення рівня операційно-діяльнісної готовності студентів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (10 питань);
- IV-й блок – пастортичка (3 питання: стать, курс, спеціальність).

Окрім цього, пропонуємо наступні методи, що об'єднують усі структурні компоненти такої готовності: індивідуальні і колективні бесіди зі студентами та викладачами, кураторами академічних груп; спостереження за діяльністю студентів; аналіз навчальної документації (журналів успішності академічних груп), складання схем і діаграм.

З метою підвищення якості, надійності та валідності результатів анкетування необхідно використовувати **колективні та індивідуальні бесіди, а також спостереження за студентами.**

Одним із методів педагогічного дослідження, що треба використовувати на діагностичному етапі авторської технології, є **спостереження.**

Метод спостереження визначається як «ціленаправлене сприймання будь-якого педагогічного явища, в процесі якого дослідник має змогу одержати конкретний фактичний матеріал» [58, с. 17].

Відповідно до загальнонаукових засад організації спостереження [58] виокремлюємо **наступні його етапи:**

1. **Визначення мети та завдань:** виявити особливості вияву особистісних, навчальних і професійних моральних якостей у навчально-виховному процесі; виявити особливості прояву організаторських умінь; виявити рівень готовності студентів до навчальної, практичної, наукової діяльності.

2. **Вибір об'єкту, предмету і ситуації:** студенти IV-го курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» у ході навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів.

3. **Вибір способу спостереження,** що найменшій мірі впливає на досліджуваний об'єкт і в найбільшій мірі забезпечує збір необхідної інформації: спостереження ведеться викладачами/кураторами на своїх заняттях, у позанавчальній роботі.

4. **Вибір способів й інтерпретації результатів спостереження:** спостереження здійснювалося на такими напрямками:

- навчальна робота студентів (активність, ціленаправленість, відповідальність, старанність);
- виховна робота студентів (ініціативність, активність, організаторські уміння);
- позанавчальна робота студентів (толерантність, залученість до виховних, святкових заходів, участь у волонтерських акціях тощо);
- наукова робота студентів (активність та успішність у написанні наукових робіт);
- самостійна робота студентів (старанність, успішність, відповідальність).

5. **Обробка та інтерпретація результатів дослідження** (є складовою частиною загальних результатів діагностичного етапу авторської технології з

визначення рівня готовності студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді). У структурі діагностичного етапу

метод бесіди як «додатковий метод дослідження, треба використовувати з метою одержання необхідної інформації чи роз'яснення того, що не було достатньо ясним під час анкетування та спостереження» [58, с. 18].

Бесіди рекомендуємо проводити зі студентами IV-го курсу напряму підготовки «Соціальна педагогіка» на кураторських годинах групи за раніше складеному плану із виділенням питань, що потребують з'ясування.

Наведемо **орієнтовний план такої бесіди-інтерв'ю**:

1. Вправа «Знайомство». Усі учасники групи сідають по колу. Ведучій «знайомить аудиторію» із м'якою іграшкою («Кузя»). Потім, називаючи своє ім'я, вітається із іншими учасникам групи і з м'якою іграшкою «Кузею». Після цього ведучій передає своєму сусідові іграшку із проханням «познайомитися із «Кузею». Привітання здійснюється по колу по черзі усіма учасниками.

2. Як ви вважаєте, чи становить проблема поширення адиктивних форм поведінки в українському суспільстві загрозу? Чому? Обґрунтуйте свою відповідь.

3. Запропонуйте свої конкретні напрями профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

4. Які знання із проблеми профілактики адиктивної поведінки вам уже відомі? На яких дисциплінах вивчали? Конкретизуйте свою відповідь.

5. Чи є достатніми, на ваш погляд, такі знання? Обґрунтуйте свої відповіді. У разі негативної відповіді: На які моменти слід детально звернути увагу? Які аспекти профілактики адиктивної поведінки необхідно додати?

6. Назвіть ті діагностичні методики, заходи первинної профілактики адиктивної поведінки, якими вільно володієте? На дослідження яких аспектів проблеми буде спрямована кожна методика, захід?

7. Чи був у вас уже досвід проведення первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді? Якщо так, то де і за яких умов? (волонтерська практика, робота у соціальних службах, громадських організаціях тощо). Обмін досвідом.

8. Назвіть ті соціальні інституції, з якими необхідно налагодити взаємодію в питаннях профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Якою повинна бути така співпраця по кожному із визначених вами напрямів?

9. Чи змогли б ви організувати, маючи необхідні ресурси для цього, роботу щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді?

10. Якими якостями ви володієте? (Орієнтовний перелік якостей: емпатія, толерантність, доброта, гуманізм, прагнення домінувати, демократичність, авторитаризм, справедливість, витримка, висока самоорганізація, прагнення виділятися, відповідальність, вміння виступати перед аудиторією тощо).

11. Якими, на ваш погляд, необхідно володіти якостями, щоб ефективно здійснювати профілактику адиктивної поведінки дітей та молоді?

Під час бесіди викладач/куратор тезисно має помічати відповіді студентів.

З метою отримання більш точних усних даних про студентів необхідно використовувати **бесіди із кураторами академічних груп** студентів IV-го курсу напряму підготовки «Соціальна педагогіка». Орієнтовний план бесіди із куратором академічної групи:

1. Яка успішність групи на курсі в цілому? Яка успішність студентів? Аналіз даних по кожному студенту. Кого із студентів групи можна виділити? На кого із студентів слід звернути увагу?
2. Хто із студентів проявляє творчість, активність, ініціативність у навчанні, позанавчальний час?
3. Хто із студентів проявляє організаторські уміння?
4. У кого зі студентів яскраво виражені толерантність, емпатія, повага, доброта?
5. У кого зі студентів проявляється замкнутість, безініціативність?
6. У кого зі студентів проявляється прагнення домінувати, впливати на інших?
7. Доручити куратору групи провести анкетування з метою з'ясування рівня адиктивності самих студентів.

Проведення куратором **анкетування** з метою виявлення адиктивних проявів у поведінці студентів. Окрім цього, ще одним завданням анкетування стає встановлення рівня сформованості особистісних та професійних моральних якостей, норм і цінностей (толерантність, емпатія, комунікабельність, демократичність у стосунках, співчуття, відповідальність, старанність). Проведення зазначеного анкетування повинно стати додатковим джерелом інформації щодо визначення рівнів професійної готовності кожного студента до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Метод аналізу навчальної документації, у нашому випадку – аналіз журналів успішності академічних груп, має проводитися з метою дослідження загального стану успішності студентів IV-го курсу напряму підготовки «Соціальна педагогіка».

По завершенні анкетування, спостереження, бесід, аналізу документації здійснюється аналіз їх результатів. До уваги повинні братися індивідуально заповнені студентами анкети, заповнені викладачами/кураторами протоколи спостережень, записи за результатами бесід зі студентами, кураторами академічних груп. За допомогою методів математичної статистики та логічних операцій визначається (у кількісному та відсотковому відношенні) сформованість готовності студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в залежності від рівнів такої готовності (високий, достатній, середній, низький).

Головним завданням методів діагностичного етапу стає визначення стану сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Окрім цього, зазначені методи використовуються з метою виявлення, узагальнення та систематизації

попереднього досвіду студентів з питань профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, а саме:

- з'ясувати ставлення студентів до досліджуваної проблеми;
- актуалізувати суміжні знання з інших навчальних дисциплін (знання з основ медичних знань, валеології, педагогіки, конфліктології, вікової психології, патопсихології, психокорекції, соціально-психологічної діагностики);
- актуалізувати опорні знання студентів з теми профілактики адиктивної поведінки раніше вивчених дисциплін (вступ до спеціальності, основи соціалізації особистості, основи соціально-правового захисту особистості, соціальна молодіжна політика, основи соціально-педагогічного тренінгу, соціальна педагогіка, психолого-педагогічні основи роботи з важковиховуваними підлітками);
- перевірити сформованість у студентів первинних умінь і навичок (уміння користуватися діагностичними методиками, досвід використання заходів з первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді, оцінка свого уміння планувати, організовувати, контролювати свою роботу, оцінка свого уміння здійснювати управління поведінкою та діяльністю тощо);
- виявити рівень сформованості особистісних та професійних моральних якостей і принципів, а також встановити здатність студентів їх проявляти.

*****

Наступним видом роботи **мотиваційно-пізнавального етапу** авторської технології відзначаємо **роботу кураторів академічних груп** студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка».

Організація куратором такої роботи повинна включати в себе кілька напрямів:

1. Доцільним, на нашу думку, є участь у волонтерських тематичних акціях в рамках програми «Відродження» громадського об'єднання «Світло». Метою акції має стати профілактика підліткових проблем (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, ігрова залежність); підвищення рівня духовності та культури молоді. Участь студентів у волонтерських акціях підвищує ефективність авторської технології.

2. Організація та проведення круглого столу «Заради здорового і успішного майбутнього». Учасниками круглого столу можуть стати студенти спеціальності «Соціальна педагогіка», викладачі, представники соціальних служб, громадських організацій, місцевих органів влади, засобів масової інформації. Даний метод дозволить підвищити ефективність засвоєння студентами теоретичних знань з проблеми поширення різних форм адиктивної поведінки серед дітей та молоді та її ефективної профілактики шляхом вирішення такої проблеми з різних наукових позицій, навчальних дисциплін, точок зору (соціальної педагогіки, психології, соціології, медицини тощо). Головною тезою заходу є визначення й обговорення пріоритетних напрямів

ефективної співпраці учасників круглого столу щодо організації профілактики адиктивної поведінки підростаючого покоління.

4.3.5. Наукова робота

Оцінювально-рефлексивний етап авторської моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді передбачає залучення студентів і до **наукової роботи**.

У часових межах авторської технології викладачі кафедр повинні організувати роботу щодо студентського наукового пошуку у межах роботи над курсовими дослідженнями, бакалаврськими дипломними дослідженнями із соціальної педагогіки, а також написання студентських наукових статей.

Орієнтовний перелік курсових і бакалаврських досліджень:

1. Особливості профілактики адиктивної поведінки підлітків.
2. Соціально-педагогічна діяльність з підлітками адиктивної поведінки.
3. Профілактика адиктивної поведінки учнівської молоді як важлива складова соціального партнерства освітнього закладу.
4. Нехімічні адикції підлітків: сучасний стан проблеми, профілактика.
5. Соціально-правовий захист інтересів підлітків адиктивної поведінки в Україні.

Виконання студентами курсових і бакалаврських робіт, написання наукових статей й виступи з ними на науково-методичних семінарах, науково-практичних конференціях є важливою частиною підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Розв'язання поставлених наукових завдань сприятиме удосконаленню навчального процесу; відображенню провідних наукових досягнень; розширенню світогляду, розвитку наукового мислення, уміння спостерігати, аналізувати, узагальнювати, навичок самостійної творчої діяльності; створювати якісний науковий продукт; вихованню потягу до самоосвіти.

Отже, значної ефективності щодо досягнення загальної мети авторської технології оцінювально-рефлексивний етап досягатиме за умови введення у систему підготовки елементів **навчання соціальному партнерству майбутніх соціальних педагогів у галузі організації первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді**.

У свою чергу, навчання основам соціального партнерства є важливою вимогою підвищення ефективності авторської моделі технології. Адже, на сьогодні, соціальне партнерство виходить на передній край соціально-педагогічних досліджень та професійної практичної діяльності соціальних педагогів. Впровадження ідей соціальної взаємодії у процес проходження практики студентами напрямку підготовки «Соціальна педагогіка» сприятиме консолідації зусиль суб'єктів соціально-педагогічного впливу та підвищенню ефективності профілактичної діяльності адиктивних проявів у поведінці дітей

та молоді. Такий результат буде досягнутий завдяки розгалуженню змісту пропедевтичної роботи, впровадженню інноваційних форм роботи.

Таким чином, у підрозділі було визначено актуальність та проаналізовано методичне забезпечення авторської технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Логіка аналізу методики впровадження такої технології базувалася відповідно до її етапів.

На діагностичному етапі встановлюються рівні професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. Велика увага приділена теоретичній підготовці майбутніх соціальних педагогів, що відбувається на мотиваційно-пізнавальному етапі авторської технології. На практичному та оцінювально-рефлексивному етапах, за допомогою відповідних форм, методів та засобів навчання і виховання, у майбутніх соціальних педагогів повинен відбуватися процес засвоєння знань, формування практичних умінь та навичок щодо організації профілактики адиктивної поведінки у ході виконання завдань виробничої соціально-педагогічної практики та наукової роботи.

Термінологічно-понятійний словник

А

Абстинентний синдром – комплекс психопатологічних, вегетативних, неврологічних і соматичних розладів, що виникають внаслідок припинення вживання психоактивної речовини, з появою психічного і фізичного дискомфорту і невтримним потягом до вживаної речовини.

Адиктивна поведінка (від англ. – addiction – схильність, шкідлива звичка; лат. – addictus – по-рабськи відданий) – вид девіантної поведінки людини (у більшості випадків – діти, підлітки, молодь), для якої характерне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку й підтримки інтенсивних емоцій.

Адиктивний фанатизм – форма нехімічних адикцій, що проявляється як захоплення надмірної ваги релігією (сектанство), політикою, національними ідеями і переконаннями, музикою тощо.

Адикції відносин – адикції, що передбачають зміну індивідом свого психічного стану шляхом фіксації на іншій людині.

Адикція – залежність від деяких речовин, предметів або видів діяльності.

Алкоголізм – форма адиктивної поведінки, що характеризується хворобливою пристрастю до алкоголю (етилового спирту) з психічною і фізичною залежністю від нього.

Алкоголь – (від лат. alcohol – спирт) – наркотична отрута із вмістом метилового, етилового та інших видів спиртів, що діє на нервові клітини кори головного мозку

Алкогольні (спиртні) напої – п'янки рідини, основою яких є етанол (етиловий спирт – безбарвна рідина C_2H_5OH).

Анорексія – невротичний синдром, що спостерігається, як правило, у дівчат підлітків і молодих жінок і характеризується відмовою від їжі, відсутністю апетиту та супроводжується втратою ваги, зміною звичок, постійною гіперактивністю.

Б

Бесіда – метод, за допомогою якого здійснюється процес спілкування; виступає джерелом взаємовідносин між вчителем та учнем, викладачем і студентом у процесі колективної діяльності чи індивідуального впливу.

Булімія – стан хворобливого посилення харчового інстинкту, що характеризується постійним потягом до їжі.

В

Викладач – фахівець із відповідною фаховою і психолого-педагогічною підготовкою, який здійснює педагогічну, навчально-виховну та організаційно-

методичну роботу у професійно-технічних навчальних закладах, вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації.

Вправлення – багаторазове виконання розумової або практичної дії з метою оволодіння нею або підвищенням її якості.

Г

Гідність – моральне поняття, що виражає уявлення про цінності людини як особистості, особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї спільності, в середовищі якої визначається цінність особистості.

Гуманізм – (від лат. *humanus* – людський, людяний) – система поглядів, що визнає цінність людини як особистості, яка характеризується захистом її гідності та свободи розвитку, вважає благо людини основним критерієм оцінки соціальних й інших стосунків, а принципи рівності і справедливості нормою стосунків між людьми.

Д

Девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення) – система дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки.

Деонтологія соціально-педагогічної діяльності – комплекс професійних, правових та морально-етичних правил, що складають поняття професійного обов'язку соціального педагога; комплекс норм, установ про обов'язок, відповідальності соціального педагога (трудового колективу соціально орієнтованої установи) перед суспільством та державою, перед соціально-педагогічною роботою як професією і соціальним інститутом, перед колегами та перед клієнтом соціальної служби.

Дитина – людська істота, яка ще не досягла 18-річного віку.

Дискусія – метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок.

Диспут – (від лат.: «розмірковувати», «дискутувати») метод, що передбачає зіткнення різних, інколи прямо протилежних точок зору; це обговорення будь-якого питання, проблеми з метою правильного їх розв'язання.

Е

Емпатія – психологічна особливість людини, що характеризується здатністю до співпереживання.

Етика – вчення про мораль, що аналізує її природу, характер і структуру (моральна свідомість, моральні відносини, моральна діяльність), категорії моралі (добро і зло, справедливість і несправедливість, честь, гідність тощо), за допомогою яких формуються моральні принципи, норми, цінності, правила поведінки, теоретично обґрунтовується певна система моральних переконань.

Етика соціальної роботи – вчення про моральні основи професійної соціальної діяльності з надання допомоги інвалідам, сім'ям, соціальним групам,

громаді, посиленню чи відновленню їх здатності до функціонування та створення сприятливих умов для досягнення цих цілей, морально-етичних норм поведінки спеціалістів із соціальної роботи, працівників соціальних служб.

Етика соціально-педагогічної діяльності – норми етичної поведінки спеціалістів із соціально-педагогічної роботи, що є основою їхньої професійної діяльності, з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також задоволення людських потреб.

3

Загальнолюдські цінності – світоглядні ідеали, моральні цінності, норми, що відображають духовний досвід всього людства.

Закони дидактичного процесу виражають стійкі внутрішні зв'язки, що відображають функціонування і розвиток процесу навчання і виховання.

Закономірності навчання – об'єктивні, істотні, стійкі зв'язки між складеними компонентами процесу навчання, що мають переважно ймовірісно-статистичний характер, виявляються як тенденція, тобто не в кожному конкретному випадку.

Здоровий спосіб життя – життєдіяльність людини з урахуванням особливостей і можливостей свого організму, забезпечення соціально-економічних і біологічних умов для його організму і збереження.

Зміст освіти – система наукових знань, умінь та навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток особистості, формування її світогляду та підготовку до суспільного життя і праці.

Знання – узагальнений досвід людства, що відображає різні галузі дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука.

I

Ігрова залежність (геймблінг, лудоманія) – форма адиктивної поведінки особистості, що виступає як патологічна схильність до азартних, у тому разі комп'ютерних ігор, що полягає в частих повторювальних епізодах участі в азартних (комп'ютерних) іграх, що домінує у житті особистості і веде до зниження соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей, не приділяється належної уваги обов'язкам у цих сферах.

Інтеграція – об'єднання уявлень, знань, умінь і навичок в одне ціле, впорядкування, структурування роз'єднаних, невпорядкованих частин цілого уявлення.

Інтелектуально-пізнавальна готовність – готовність, що виявляється в оволодінні системою загально-професійних і спеціальних знань.

Internet-залежність – психічний розлад, нав'язливе бажання приєднатися до Інтернету і хвороблива неспроможність вчасно від нього від'єднатися.

К

Конвенція про права дитини – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. Ратифікований Верховною Радою України 27 лютого 1991 року.

Куратор – наставник академічної студентської групи у вищому навчальному закладі.

Л

Лекція – розгорнутий і організований в доступну форму систематичний виклад суті тієї чи іншої проблеми.

М

Мета (ціль) – усвідомлений, запланований результат діяльності, суб'єктивний образ, модель майбутнього продукту діяльності.

Метод – спосіб теоретичного чи емпіричного отримання інформації в процесі дослідження.

Метод спостереження – ціленаправлене сприймання будь-якого педагогічного явища, в процесі якого дослідник має змогу одержати конкретний фактичний матеріал.

Методи навчання – упорядкований спосіб взаємозалежної діяльності вчителів й учнів, викладачів і студентів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання та розвитку у процесі навчання.

Методи наукового дослідження – способи одержання наукової інформації з метою встановлення закономірних зв'язків, відношень, залежностей і побудови наукових теорій.

Методи соціально-педагогічної роботи – способи як взаємопов'язаних дій клієнта і соціального педагога, так і способи впливу на клієнта (сім'ю, особистість) соціального педагога з метою соціального виховання середовища, допомоги у захисті прав сім'ї та людини.

Методика – сукупність способів виявлення конкретних соціальних фактів та засобів отримання і обробки первинної соціально-педагогічної інформації.

Молодь – велика суспільна, соціально-демографічна група, яка має специфічні соціальні та психологічні риси, наявність яких визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їхній духовний світ знаходиться у становленні, формуванні (сучасні вікові межі молоді від 14-16 до 25-30 років).

Моральні принципи – одна з форм моральної свідомості, в якій моральні вимоги виражаються найбільш узагальнено.

Моральні цінності – 1) одна з форм виявлення моральних ставлень суспільства. Під цінностями розуміють, по перше, моральне значення, гідність особистості і її вчинків чи моральні характеристики суспільних інститутів; по друге, цінність уявлення, що стосується галузі моральної свідомості – моральні норми, принципи, ідеали, поняття добра і зла, справедливості, щастя; 2) набуті

попередніми поколіннями, незалежно від расової, національної чи релігійної приналежності, морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки й життєдіяльності окремої людини або певних спільнот.

Моральність – 1) етичне поняття, яке в широкому розумінні є синонімом моралі; 2) характеристика особливого виду практичної діяльності людей, що мотивується моральним ідеалами, переконаннями, нормами та принципами.

Мотиваційно-ціннісна готовність – готовність, що проявляється у формуванні професійних та вищих моральних цінностей та особистісних якостей, а також і так званих спеціально-професійних моральних норм і цінностей у майбутніх соціальних педагогів.

Н

Навички – психічні новоутворення, завдяки яким особистість спроможна виконувати певну дію раціонально, точно, швидко, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Навчально-виховний процес – сутність сучасної дефініції педагогіки, що визначає її як науку про виховання і навчання.

Наркогенні засоби – група речовин єдиної наркосутності (алкоголь, тютюн, наркотики, токсичні речовини), що визначаються немедичною метою їх вживання.

Наркоманія – хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання наркотичними засобами, що віднесені до таких Конвенціями ООН чи Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України, і який характеризується психічною або фізичною залежністю від них.

Наркотизація – процес поширення вживання наркогенних засобів.

Наркотизм – негативне соціальне явище, що характеризується загостренням проблем наркотизації.

Наркотик/наркотична речовина – речовина, що має специфічний вплив на центральну нервову систему, зокрема на розвиток певних відчуттів і зміну свідомості, а також викликають особливий стан наркотичного сп'яніння.

Наркотичний засіб – природна чи синтетична рослина, сировина і речовини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України.

Науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах – важлива складова навчального процесу, органічна складова частина освіти, базовий елемент і рушійна сила її розвитку, що має на меті відтворення науково-педагогічного потенціалу вищої кваліфікації, трансформацію науково-технічних знань і розробок у промисловість.

Нехімічні адикції (поведінкові адикції) – адикції, де об'єктом залежності стає постійно повторювана послідовність певних дій.

О

Обов'язок – одна із важливих категорій як загальної, так і професійної етики, виражає суспільні та професійні зв'язки майбутніх соціальних педагогів та являє собою сукупність їхніх обов'язків перед державою, суспільством, колегами, професією, дітьми та молоддю, перед собою і відповідальність перед ними.

Оніоманія (шопоманія, шопоголізм) – форма нехімічних адиктивних проявів особистості, що визначається як непереборне бажання до втрати грошей – придбання поварів і послуг.

Операційно-діяльнісна готовність – готовність, що передбачає наявність професійних умінь та навичок для успішної практичної роботи соціального педагога.

Особистість – соціальна властивість індивіда, сукупність інтегрованих у ньому соціально значущих рис, що утворилися внаслідок прямої чи опосередкованої взаємодії цієї особи з іншими людьми, що роблять її суб'єктом праці, пізнання та спілкування.

П

Педагогічна етика – самостійний розділ етичної науки, що вивчає особливості педагогічної моралі, вивчає специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку змісту принципів та етичних категорій.

Педагогічна практика – обов'язкова складова навчального процесу педагогічних університетів, педагогічних училищ, інститутів вдосконалення вчителів, інститутів післядипломної освіти, що передбачає професійну підготовку педагогічних кадрів і підвищення їхньої кваліфікації.

Педагогічна технологія – сукупність системно послідовних, взаємопов'язаних засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання, виховання і розвитку, що дозволяє успішно реалізувати поставлені освітні цілі.

Підлітковий вік – період онтогенезу людини, який пролягає між дитинством і ранньою юністю (від 12 до 18 років) і характеризується значними змінами у фізичному та психічному розвитку дитини.

Практика – предметно-повторювальна діяльність людей, спрямовуючи, насамперед, на задоволення їхніх матеріальних та духовних потреб. Вона багатогранна за змістом, складна і цілісна система, що включає такі компоненти, як мета, потреба, мотив, предмет, на який спрямована діяльність, засоби досягнення мети, результат діяльності.

Передозування – стан людського організму, з яким стикаються наркомани-початківці або наркомани, які вводять розчин після вживання великої дози снодійного, транквілізаторів або алкоголю.

Працеголізм – форма нехімічної адикції, що проявляється у прагненні до постійної фіксації усіх можливостей організму на роботі.

Превенція – дії соціального педагога (працівника) з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, коригування тих умов, що сприяють фізичним або емоційним порушенням і деяким соціально-економічним проблемам.

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді – комплекс планомірних, організованих засобів усіх учасників навчально-виховного процесу, спрямованих на засвоєння спеціальних професійних знань, оволодіння уміннями і навичками, формування професійно важливих якостей особистості соціального педагога.

Принцип (з лат. *principium* – начало, основа) має два значення: 1) вихідне положення, що лежить в основі певної теорії науки, положення, провідна ідея, основне правило діяльності; 2) внутрішнє переконання людини, погляд на явища, що визначають норму поведінки.

Принципи навчання – певна система вихідних дидактичних вимог до процесу навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність.

Принципи професійної етики – найбільш загальні вимоги, що виражають основні напрями поведінки спеціаліста стосовно того чи іншого суб'єкта відношень, що виникають у процесі соціальної роботи.

Професійна готовність – та готовність, що визначається як здатність особистості до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Окрім того, готовність до професійної діяльності, зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань та умінь, безпосереднє включення особистості у діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, найбільш сучасних знань та вмінь.

Професійна етика – сукупність норм та правил, що регулюють поведінку спеціаліста на основі загальнолюдських моральних цінностей, з урахуванням особливостей його професійної діяльності та конкретної ситуації.

Професійна підготовка соціального педагога – процес формування і узагальнення установок, знань та умінь, необхідних спеціалісту для адекватного виконання специфічних професійних завдань.

Професійні цінності соціально-педагогічної діяльності – ідеї та переконання, на які спираються соціальні педагоги у процесі прийняття фахових рішень.

Професійний обов'язок майбутніх соціальних педагогів – ключовий елемент професійної деонтології, що являє собою ті вимоги, що суспільство, професія, колектив, клієнти і вони самі повинні ставити до поведінки та дій, і те, у чому вони відчують потребу і за що несуть відповідальність.

Професіограма – зумовлена змістом праці система інформації про соціально-економічні, технологічні, санітарно-гігієнічні та педагогічні аспекти професії, її психологічні й психофізіологічні властивості та якості, що необхідні й достатні для успішного оволодіння і ефективного виконання конкретної професійної діяльності.

Профілактика – система комплексних державних і громадських, соціально-економічних і медико-санітарних, психолого-педагогічних і

психологічних заходів, кінцевою метою яких є попередження захворювання чи негативного явища.

Психічна залежність – 1) спотворення психіки особи, яка вживає наркогенні засоби; 2) усвідомлювана чи неусвідомлювана потреба у вживанні психоактивної речовини для зняття психічної напруги і досягнення стану психічного комфорту.

Психоактивна/психотропна речовина – хімічний лікарський засіб, який впливає на центральну нервову систему, а саме: на протікання психічних процесів, і таким чином може впливати на свідомість особистості.

П'янство – форма, що визначається як довготривале зловживання спиртними напоями, але не викликає наркотичної залежності.

С

Самостійна робота – різновид індивідуальної діяльності студента, що здійснюється у позаурочний час за завданням викладача, але без його безпосередньої участі.

Синдром залежності – поєднання фізіологічних, поведінкових і когнітивних явищ, при яких вживання речовин або класу речовин починає займати перше місце в системі цінностей індивіда.

Синдром Тоада (залежність від веселого керування авто) – варіант залежної поведінки підлітків, що проявляється у можливості угону авто і інших транспортних засобів з метою «веселого керування» ними, одержання задоволення від ризику та їзди.

Соціалізація – 1) розвиток людини протягом усього її життя зі взаємодією з навколишнім середовищем у процесі засвоєння і відтворення соціальних норм і культурних цінностей, а також саморозвитку та самореалізації у тому суспільстві, до якого вона належить; 2) процес і результат засвоєння та наступного активного відтворення індивідом соціального досвіду.

Соціальна профілактика – система соціально-психологічних, психолого-педагогічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на попередження аморальної, протиправної поведінки дітей та молоді, на усунення умов та чинників, що її спричиняють.

Соціальна технологія – сукупність прийомів, методів і впливів, що застосовуються для досягнення поставлених цілей у процесі соціального планування і розвитку, розв'язання соціальних проблем.

Соціальне партнерство – система колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин між соціальними суб'єктами шляхом розроблення й реалізації спільних соціально-трудових договорів, програм чи угод на визначені терміни.

Соціальні проблеми – такі соціальні умови, ситуації чи явища, що є несумісними з цінностями значної кількості людей, які згодні з тим, що необхідні дії, що приведуть до змін.

Соціальний педагог – 1) спеціаліст, компетентний в питаннях надання педагогічної, психологічної, психотерапевтичної, соціальної допомоги особам, які потребують такої допомоги; 2) спеціаліст, що організовує виховну роботу з

дітьми, молоддю та дорослими в різних соціокультурних середовищах (сім'я, навчальний заклад, дошкільні заклади, дитячий будинок, притулок, трудовий колектив, тощо). Соціальний педагог вивчає психолого-педагогічні особливості особистості і її оточуючого середовища, виявляє інтереси і потреби, відхилення у поведінці, конфліктні ситуації та надає своєчасну соціальну допомогу і підтримку; сприяє реалізації прав і свобод клієнтів, забезпеченню охорони їх життя та здоров'я.

Соціально-педагогічна реклама – реклама, що виступає у формі інформації будь-якого виду (стінівки, брошури, буклети, плакати, тематичні соціально-педагогічні акції, публікації і реклама у засобах масової інформації тощо), що спрямована на досягнення профілактичних цілей, популяризацію здорового способу життя, загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку.

Соціально-педагогічна технологія – сукупність способів, дій, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкту, а також на попередження негативних соціальних процесів; чітко визначена програма послідовних дій соціального педагога, його співробітництво із особистістю, соціальною групою, громадою у наперед визначених умовах.

Спортивна адикція (адикція вправ, тренувань) – форма адиктивної поведінки, що характеризується посиленням заняттям професійним спортом з метою досягнення високих результатів, а також екстремальними видами спорту.

«Стан перманентної війни» – форма нехімічних адикцій, основною характеристикою якої є створення небезпечних ситуацій, ситуацій невиправданого ризику з метою повернення минулих відчуттів, що, як правило, призводить до скоєння асоціальних та кримінальних вчинків.

Т

Технологія – спосіб матеріалізації трудових функцій людини, її знань, навичок і досвіду щодо перетворення предмету праці або соціальної діяльності.

Токсикоманія – форма адиктивної поведінки дітей та підлітків, для якої характерним стає потяг до вдихання парів побутових, хімічних речовин з метою зміни свого психічного стану, а з іншого – штучний виклик галюцинацій.

Толерантність (від лат. *tolerans (tolerantis)* – терплячий) – терпимість до чужих думок і вірувань.

Тренінг – запланований процес, призначений поповнити навички та знання і перевірити ставлення, ідеї, поведінку з метою їх зміни та оновлення.

Тютюнопаління – одна із форм адиктивної поведінки, що характеризується потягом (фізичним, психічним) до вдихання диму тліючого висушеного листа тютюну.

У

Уміння – здатність на належному рівні виконувати певні дії, що заснована на доцільному використанні особистістю знань та навичок.

Ургентна адикція – форма адиктивності, що проявляється у звичці знаходитися у стані постійної нехватки часу.

Ф

Фізична залежність – 1) спотворена потреба організму до наркогенних засобів; 2) стан, при якому у відповідь на відсутність психоактивної речовини розвивається абстинентний синдром. Виникає лише при наявності психічної залежності.

Форма – спосіб організації і спосіб існування предмета, процесу, явища; спосіб організації виховного процесу, що відображає внутрішні зв'язки його елементів та характеризує взаємовідносини вихователів та вихованців.

Форма організації навчання – встановлений зразок організації навчальної діяльності, що здійснюється у визначеному порядку і у певному режимі.

Х

Хімічні адикції – вживання та вдихання наркотичних, психоактивних, психотропних, токсичних речовин і речовин побутової хімії.

Ц

Ціннісні орієнтації – найбільш гнучка форма включення суспільних цінностей в механізм діяльності та поведінки особистості, що передбачає вільний вибір та всебічне врахування індивідуальних інтересів.

Цінність – позитивна чи негативна значущість об'єктів оточуючого світу. Як правило, оцінка визначається не стільки властивостями предмету як такими, скільки включеністю їх до сфери людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними стосунками.

Ш

Шкідливі звички – небажані форми поведінки, що виникають внаслідок закріплення психофізіологічних механізмів – динамічних стереотипів.

Ю

ЮНІСЕФ – дитячий фонд ООН, створений Генеральною Асамблеєю ООН в 1946 році з метою надання допомоги і підтримки дітям, які залишилися на території Європи після II світової війни.

Я

Якості особистості – узагальнені властивості особистості, що відрізняються своєю стійкістю, хоча і піддаються формуванню.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета на визначення рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді

Будь ласка, прочитайте перед початком роботи.

Анкета є частиною дисертаційного дослідження «Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді». Вашу групу вибрано для участі у даному дослідженні методом випадкової вибірки. Анкета є **анонімною** – у ній не буде вказано Ваше ім'я або інша ідентифікуюча особисто Вас інформація.

Для того, щоб дослідження було успішним, дуже важливо, щоб Ви відповідали на кожне запитання відверто і уважно. Пам'ятайте: Ваші відповіді абсолютно конфіденційні.

Це не контрольне тестування. Тут немає правильних чи неправильних відповідей. Якщо серед запропонованих варіантів, Ви не знайдете точної відповіді, позначте ту, що підходить більш за все. Будь ласка, позначте обрану Вами відповідь на кожне із запитань значком поряд із варіантом(ми) відповіді(ей).

Заздалегідь вдячні Вам за участь в опитуванні.

Будь ласка, починайте.

Наступні декілька запитань стосуються інформації про Вас особисто.

1. Стаття:	а) чол.;	б) жін.
2. Курс		
3. Спеціальність		

Наступний блок запитань дозволяє визначити рівень готовності мотиваційно-ціннісного компоненту майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

4. У мене є бажання зрозуміти сутність соціально-педагогічної діяльності щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді:
а) так;   б) ні;   в) можливо.
5. Оволодіння культурою міжособистісного спілкування є моїм прямим обов'язком:
а) так;   б) ні;   в) можливо.
6. Необхідними у процесі міжособистісного спілкування виступають орієнтація на гуманістичні цінності, толерантність:
а) так;   б) ні;   в) можливо.
7. Мені необов'язково проявляти повагу до гідності клієнта та виявляти власну гідність:
а) так;   б) ні;   в) можливо.
8. Я вважаю, що здатність розуміти і вибачати недоліки людини є важливою рисою соціального педагога:
а) так;   б) ні;   в) можливо.
9. Створення атмосфери доброзичливості і взаємної довіри в соціумі є моїм обов'язком:

- а) так; б) ні; в) можливо.

10. Важливою є активна моральна позиція у процесі профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді:

- а) так; б) ні; в) можливо.

11. Моїм обов'язком є пізнання емоційного стану, проникнення у внутрішній світ переживань іншої людини:

- а) так; б) ні; в) можливо.

12. Висока моральна відповідальність перед клієнтом (особою адиктивної поведінки), суспільством і самим собою за правильність вирішення проблеми:

- а) так; б) ні; в) можливо.

13. У процесі вирішення проблем щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді мені необов'язково використовувати творчий підхід:

- а) так; б) ні; в) можливо.

14. Вказати п'ять якостей соціального педагога, необхідних йому для профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді:

---

15. Із списку особистісних якостей і цінностей позначити ті, які уже сформовані у вас і мають пріоритетне значення у процесі профілактики адиктивної поведінки (позначити не більше п'яти позицій):

- а) емпатія;
- б) висока самоорганізація;
- в) толерантність;
- г) прагнення бути на очах, у центрі уваги;
- г) відповідальність;
- д) комунікативність;
- е) доброта;
- є) гуманізм;
- ж) прагнення домінувати;
- з) віра у цінність кожної особистості;
- и) здатність тривалий час займатися вирішенням однієї проблеми;
- і) безвідмовність;
- ї) вміння виступати перед аудиторією;
- й) професійна компетентність;
- к) емоційна врівноваженість;
- л) любов до дітей;
- м) щирість;
- н) справедливість.

16. Дати оцінку рівню розвиненості своїх особистісних якостей за шкалою від 1 до 5, де 1 – якість, розвинена дуже слабо, 5 – якість, що приманна у повній мірі:

Особистісні якості	1	2	3	4	5
Емпатія					
Толерантність					
Доброта					

Гуманізм					
Прагнення домінувати					
Демократичність у взаємовідносинах					
Авторитарність у взаємовідносинах					
Справедливість					
Витримка					
Доброта					

Наступний блок запитань дозволяє визначити рівень готовності інтелектуально-пізнавального компоненту майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

17. Для ефективної організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді необхідні знання основ медичних знань, валеології, педагогіки, конфліктології, психології:

- а) так; б) ні; в) можливо.

18. Під час роботи з адиктивними клієнтами специфіку потреб та інтересів різних вікових груп дітей та молоді мені знати не обов'язково:

- а) так; б) ні; в) можливо.

19. Мені необхідні знання способів соціально-педагогічної діагностики:

- а) так; б) ні; в) можливо.

20. Впевнена(ий), що мені потрібні знання з основ соціальної профілактики, форм адиктивної поведінки у подальшій роботі:

- а) так; б) ні; в) можливо.

21. Вказати, на яких навчальних дисциплінах відбувався процес ознайомлення із визначеною проблематикою (профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді)?

---

22. Чи є достатніми знання для успішної організації профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки:

- а) так; б) ні; в) можливо.

23. Пояснити сутність міждисциплінарного підходу у процесі вивчення профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді:

---

24. Які форми адиктивної поведінки вам знайомі?

---

25. З якими заходами первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді уже знайомі (позначити свої варіанти)?

- к) співпраця з іншими фахівцями (вказати з якими) по проблемі;
  - л) конкурси стіннівок;
  - м) інше (вказати)
-

н) жодного із варіантів не використовував.

32. У процесі профілактичної роботи з дітьми та молоддю адиктивної поведінки буду:

- а) залучати соціальне середовище клієнта;
- б) моделювати різні ситуації вирішення проблеми;
- в) використовувати різні моделі профілактики;
- г) використовувати одну модель профілактики;
- г) працювати лише з одним клієнтом адиктивної поведінки;
- д) реалізовувати ідеї соціального партнерства;
- е) використовувати заходи первинної профілактики;
- є) використовувати заходи вторинної профілактики;
- ж) використовувати заходи третинної профілактики;
- з) спонукати клієнта до пошуку альтернативної, позитивної емоційно-спрямованої діяльності;
- и) надавати клієнту кілька шляхів до альтернативної, позитивної емоційно-спрямованої діяльності
- і) вивчати клієнта і його проблему без зв'язків із соціальним середовищем;
- ї) надавати клієнту шлях до альтернативної, позитивної емоційно-спрямованої діяльності.

33. У процесі проходження різних видів практики доводилося активно співпрацювати з іншими спеціалістами, організаціями:

- а) так, часто;
- б) так, інколи;
- в) ні, ніколи.

34. У процесі налагодження співпраці виникали проблеми:

- а) так, часто;
- б) так, інколи;
- в) ні, ніколи.

35. Важливим у процесі організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді є уміння знаходити і налагоджувати дієві стосунки з іншими учасниками навчально-виховного процесу, представниками інших організацій:

- а) так;
- б) ні;
- в) можливо.

36. Оцініть за чотирьохбальною шкалою своє уміння планувати, організовувати, контролювати свою роботу (навчальну, професійну, дозвілєву):

- а) на високому рівні;
- б) на достатньому рівні;
- в) на середньому рівні;
- г) на низькому рівні.

37. Оцініть за чотирьохбальною шкалою своє уміння здійснювати управління поведінкою та діяльністю (навчальною, трудовою, дозвілєвою) інших:

- а) на високому рівні;
- б) на достатньому рівні;
- в) на середньому рівні;
- г) на низькому рівні.

Щиро вдячні Вам за участь в опитуванні!

**Тематичний план
авторської моделі технології підготовки майбутніх соціальних педагогів
до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді
(на основі змістових модулів навчальних дисциплін
«Технології соціально-педагогічної діяльності»,
«Соціально-педагогічна робота в закладах освіти»)**

**СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА
(факультатив для IV-го курсу)**

**«АДИТИВНА ПОВЕДІНКА ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ:
СУТНІСТЬ, ФАКТОРИ, ПРИЧИНИ, КЛАСИФІКАЦІЯ»**

Лекційне заняття (2 години):

1. Зміст поняття «адиктивна поведінка» як особливого виду девіантної поведінки.
2. Фактори, що спричиняють виникнення адиктивної поведінки дітей та молоді.
3. Основні причини виникнення адиктивної поведінки дітей та молоді.
4. Класифікація форм адиктивної поведінки дітей та молоді.

Семінарське заняття (2 години):

1. Розкрити сутність поняття «адиктивна поведінка» у соціально-педагогічному, психологічному, медичному аспектах.
2. Проаналізувати етапи становлення адиктивної поведінки дітей та молоді.
3. Визначити головні причини адиктивної поведінки дітей та молоді.
4. Проаналізувати основні наслідки адиктивної поведінки для дітей та молоді.

Семінарське заняття (6 годин):

1. Охарактеризувати хімічні форми адиктивної поведінки дітей та молоді:
  - 1.1. проаналізувати наркоманію як форму адиктивної поведінки;
  - 1.2. визначити стадії формування наркотичної залежності;
  - 1.3. дати визначення поняттям «наркотик», «наркотична речовина», «наркотичний засіб», «психоактивна речовина»;
  - 1.4. розкрити сутність токсикоманії як форми хімічних адикцій;
  - 1.5. проаналізувати п'янство і алкоголізм дітей та молоді як форму адиктивної поведінки;
  - 1.6. охарактеризувати тютюнопаління як форму нехімічних адикцій.
2. Розкрити сутність основних нехімічних форм адиктивної поведінки дітей та молоді:
  - 1.1. охарактеризувати сутність причини і наслідки ігрової залежності (гемблінгу);
  - 2.2. проаналізувати сутність причини і наслідки Інтернет-залежності;

3.3. розкрити основні положення працеголізму, оніоманії, спортивної, ургентної адикції, адикції відносин, адитивного фанатизму, «станону перманентної війни», синдрому Тоада.

3. Визначити головні ознаки проміжних форм адиктивної поведінки (анорексія, булімія).

Практичні завдання:

1. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність наркоманії і токсикоманії серед дітей та молоді в Україні.

2. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність алкоголізму серед дітей та молоді в Україні.

3. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність тютюнопаління серед дітей та молоді в Україні.

4. Підготувати статистичні повідомлення про поширеність ігрової залежності та Internet-залежності серед дітей та молоді в Україні.

Самостійна робота (2 години):

1. Опрацювавши наукову, методичну та довідникову літературу з проблеми дослідження, скласти опорну схему. Орієнтовний перелік тем для складання опорних схем:

- «Адиктивна поведінка: сутність, міждисциплінарне розуміння, причини, наслідки»;
- «Класифікація форм адиктивної поведінки»;
- «Хімічні форми адиктивної поведінки і їхній вплив на особистість дитини, підлітка, молодої людини»;
- «Ігрова залежність дітей та підлітків: сутність, причини, наслідки».

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (IV-й курс)

«СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Лекційне заняття (4 години):

1. Сутність соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.
2. Характеристика видів соціальної профілактики.
3. Характеристика типів профілактичних програм.
4. Характеристика рівнів соціальної профілактики.
5. Зарубіжний досвід профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Семінарське заняття (4 години):

1. Розкрити міждисциплінарний аспект поняття «соціальна профілактика» (медичні, психологічні, педагогічні, соціально-педагогічні науки).
2. Пояснити предмет, об'єкт, суб'єкт, завдання, принципи та чинники соціальної профілактики.
3. Проаналізувати профілактичні програми щодо попередження проявів адиктивної поведінки дітей та молоді.

Практичне завдання:

1. Виокремити основні пункти, статті, що стосуються профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді у наступний нормативно-правових документах:

- Конвенція ООН про права дитини;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»;
- Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні»;
- Закон України «Про соціальні послуги».

2. Назвати ряд пріоритетних законодавчих актів, що регулюють обмеження/заборону вживання дітьми та молоддю тютюну, алкоголю, наркотиків.

3. Скласти перелік своїх рекомендацій до нормативної бази щодо поліпшення профілактичної роботи щодо адиктивної поведінки дітей та молоді.

Самостійна робота (8 годин):

1. Зробити бібліографічний показник періодичних видань та навчально-методичної літератури з проблеми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді». Здійснювати роботу в методичних кабінетах кафедри, читальному залі навчального закладу.

«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ»

Лекційне заняття (2 години):

1. Основний зміст, провідні форми соціально-профілактичної роботи у молодіжному середовищі.
2. Основи соціально-педагогічної роботи з сім'ями адиктивної поведінки.
3. Основні засади вуличної соціальної роботи з особами адиктивної поведінки.
4. Зміст діяльності волонтерів щодо формування здорового способу життя, профілактики адиктивної поведінки.
5. Система соціальної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді в практичній діяльності соціальних служб.

Практичне заняття (4 години):

1. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і представити авторську соціально-педагогічну рекламу з теми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді».
2. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і представити авторську презентацію з теми «Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді».

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ (IV-й курс)

«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ»

Лекційне заняття (2 години):

1. Головні завдання і основні напрями роботи освітнього закладу щодо профілактики адиктивної поведінки учнів.
2. Поняття соціального партнерства у питанні профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.
3. Основи соціального партнерства освітнього закладу щодо профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

Практичне заняття (4 години):

1. Скласти орієнтовну опорну схему щодо напрямів соціальної взаємодії соціального педагога освітнього закладу в питаннях профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.
2. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і презентувати систему тренінгових вправ щодо профілактики:
  - дитячого і молодіжного тютюнопаління;
  - дитячого і молодіжного алкоголізму;
  - дитячої і молодіжної наркоманії;
  - дитячої і молодіжної ігрової залежності;
  - дитячої і молодіжної Internet-залежності.
3. У творчій групі (3-4 студенти) розробити і презентувати авторську профілактичну програму з:
  - профілактики дитячого і молодіжного тютюнопаління;
  - профілактики дитячого і молодіжного алкоголізму;
  - профілактики дитячої і молодіжної наркоманії;
  - профілактики дитячої і молодіжної ігрової залежності;
  - профілактики дитячої і молодіжної Internet-залежності.

Перелік соціально-педагогічних ситуацій та вправ.

Практична ситуація №1

Визначте можливі дії соціального педагога у наведеній ситуації:

До соціального педагога звернулися батьки. Вони хвилюються за сина, оскільки останнім часом він пізно повертається додому, часто просить додатково кишенькові гроші, інколи складається враження, що син погано почуває себе (безсоння, відсутність апетиту, «туманний» погляд тощо). А одного разу батько знайшов у кишені сина пакетик з якоюсь подрібненою рослиною.

Практична ситуація №2

Визначте можливі дії соціального педагога у наведеній ситуації:

До соціального педагога звернулася класовод початкових класів. Серед її учнів 3-го класу троє хлопців постійно кудись зникають на кожній перерві. Часто запізнюються на початок наступного уроку. Дівчатка, сусідки до партах, скаржаться, що від них пахне тютюновим димом. Одного разу із куртки одного хлопця ненароком випала пачка цигарок, але він заперечив, що це його старшого брата.

Практична ситуація №3

Визначте можливі дії соціального педагога у наведеній ситуації:

До соціального педагога звернулися батьки. Вони хвилюються за свою доньку, оскільки останнім часом вона перестала займатися хатніми справами, вчити уроки, є підозра, що вона прогулює уроки. Батьки повідомили спеціалісту, що донька перестала спілкуватися із друзями у дворі, постійно «сидить» в одній із соціальних мереж. Частими стали випадки її відмови від їжі, небажання лягати спати – спілкується у мережі і в ночі.

Практична ситуація №4

Спроектуйте конкретну ситуацію з практики соціально-педагогічної роботи з особами, які схильні до адиктивної поведінки. Визначте дії соціального педагога у цій ситуації.

Практична ситуація №5

Змодельуйте конкретну ситуацію та продемонструйте прийоми стимулювання клієнта до рефлексії щодо усвідомлення власної проблеми адиктивної поведінки.

Практична ситуація №6

Опишіть стисло зміст етапів роботи соціального педагога із неблагополучною сім'єю, де батьки зловживають алкоголем, щодо захисту прав та інтересів дитини у такій сім'ї.

Практична ситуація №7

Опишіть стисло зміст етапів роботи соціального педагога із неблагополучною сім'єю, де у батьків спостерігаються випадки вживання наркотичних речовин, щодо захисту прав та інтересів дитини у такій сім'ї.

Практична ситуація №8

Спроектуйте основні напрями внутрішньої та зовнішньої соціальної взаємодії соціального педагога освітнього закладу щодо організації профілактики наркоманії та токсикоманії у дітей та підлітків.

Практична ситуація №9

Спроектуйте основні напрями внутрішньої та зовнішньої соціальної взаємодії соціального педагога освітнього закладу щодо організації профілактики алкоголізму у дітей та підлітків.

Практична ситуація №10

Спроектуйте основні напрями внутрішньої та зовнішньої соціальної взаємодії соціального педагога освітнього закладу щодо організації профілактики тютюнопаління у дітей та підлітків.

Практична ситуація №11

Спроектуйте основні напрями внутрішньої та зовнішньої соціальної взаємодії соціального педагога освітнього закладу щодо організації профілактики комп'ютерної залежності у дітей та підлітків.

*****

Соціально-педагогічна вправа №1

«Асоціації»

Мета: визначити рівень знань учасників групи. Створити основу для більш усвідомленого змісту роботи та дискусій.

Для гри потрібні ручки і аркуші паперу.

Завдання: назвати 2-3 слова, що приходять вам у першу чергу, коли ви чуєте – «наркотики», «наркоманія», «алкоголь», «алкоголізм», «ігроманія», «залежність».

Після чого учасники по колу проговорюють записані асоціації, а ведучій записує їх так, щоб варіанти не повторювалися. У результаті обговорення ведучій сумує представлені асоціації.

Соціально-педагогічна вправа №2

«Словесний портрет»

Група за допомогою жеребкування ділиться на чотири мікрогрупи по п'ять чоловік. Кожній групі дається завдання описати:

1. наркомана;
2. алкоголіка;
3. ігромана;

4. хворого булімією;
5. хворого анорексією.

Після вправи робиться аналіз опису кожної із представлених форм адиктивної поведінки. Робиться спроба знайти спільні та відмінні риси між формами.

Соціально-педагогічна вправа №3 **«Сім'я»**

Мета: прийняти особисту участь у вирішенні проблеми, знайти можливі стратегії виходу.

Кожна мікрогрупа повинна придумати історію сім'ї, де хтось страждає залежністю від наркотичних, психоактивних речовин. Уся група приймає участь у написанні історії, у розподілі ролей. Задача кожного учасника – знайти способи вирішення проблеми і подумати, як він, особисто, зможе вплинути на ситуацію.

Група розіграє ситуацію, після чого необхідно провести обговорення найбільш прийнятних способів вирішення проблеми.

Варіант розподілення ролей у мікрогрупі із п'яти чоловік: наркоман, його мати і батько, його друг, тінь наркомана (його внутрішній голос).

Соціально-педагогічна вправа №4 **«Як ви думаєте?»**

Мета: визначити причини залучення дітей та підлітків до вживання алкогольних та наркотичних речовин та усвідомити, що у більшості випадків такі речовини виступають заміниками і не вирішують проблеми, а лише поглиблюють її.

Учасники об'єднуються в чотири групи: перша – «підлітки», друга – «батьки», третя – «соціальні педагоги», четверта – «мафія».

Кожна із груп протягом 10 хвилин виконує завдання: визначити причини вживання підлітками алкоголю, наркотичних речовин з позиції певної цільової групи.

Перелік причин учасники фіксують на окремому аркуші паперу, який кожна група, по черзі, прикріплює на фліп-чарті і презентує. Час презентації 3 хвилини.

Після презентації учасники обговорюють результати вправи.

Соціально-педагогічна вправа №5 **«Соціальна реклама»**

Мета: прийняти активну участь у розробці шляхів профілактики проблеми.

Кожній мікрогрупі подається загальна тема реклами: «Негативний вплив тютюну», «Негативний вплив алкоголю», «Негативний вплив наркотиків», «Негативний вплив комп'ютерних ігор».

Завдання: обіграти свою ситуацію, представивши таким чином проект соціальної реклами.

Соціально-педагогічна вправа №6

«Шлях здорового способу життя»

Мета: активне бачення учасниками того, що є здоровим способом життя, в яких діях і поведінці він виявляється.

Учасники об'єднуються у три підгрупи, кожна з яких отримує завдання: на рулоні паперу зобразити «шлях здорового способу життя». Для цього з кольорового паперу треба вирізати «сліди», на яких написати дії та приклади поведінки, які, на думку учасників, сприяють здоровому способу життя, і приклеїти їх на рулоні. Кожна підгрупа презентує свій «шлях», усі вони потім об'єднуються в один.

Можливі варіанти проведення, коли «сліди» приклеюються прямо на тіни або учасникам пропонується зробити «шлях» зі «слів», які є символами певних дій і варіантів поведінки (наприклад, дорожні знаки, квіти, сходи, ноти тощо). Таким чином, «шляхи здорового способу життя» можуть мати різноманітний вигляд.

Соціально-педагогічна вправа №7

«12 вправ замість...»

Мета: реалізація активного творчого потенціалу учасників щодо створення ними альтернативних пропозицій проведення свого часу, з якого складається їхнє життя.

Учасники об'єднуються у три підгрупи. Кожна підгрупа отримує одне й те саме завдання: намалювати на аркуші паперу формату А3 плакат «12 вправ замість...», де вони мають у будь-якій формі навести приклади того, чим можна було б зайнятися, що зробити замість того, щоб залучитися до адиктивної поведінки. Кожна група презентує свою роботу.

Соціально-педагогічна вправа №8

«Торбинка альтернатив»

Мета: розширити діапазон можливих альтернативних форм поведінки.

Учасники на маленьких аркушах паперу записують варіанти альтернативної адиктивної поведінки діяльності. Після того, як усі варіанти записані, кожен має можливість висловитися, навівши свої варіанти. Потім аркуші складаються у хустинку, розгорнуту посередині кола учасників. Ведучий згортає хустинку, наголошуючи, що у ній зібрано загальний досвід, й будь-хто з учасників може ним скористатися. Для цього торбинка розгортається, і кожен має взяти один із аркушів – будь-який.

Підсумкове тестування
для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»
(у рамках вивчення технології підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді)

1. Адиктивна поведінка – це...

а) форма делінквентної поведінки особистості, для якої характерне прагнення відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку й підтримки інтенсивних емоцій;

б) форма девіантної поведінки особистості, для якої характерне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку й підтримки інтенсивних емоцій;

в) система вчинків, які суперечать прийнятим в суспільстві нормам і проявляються у вигляді алкоголізму, наркоманії, тютюнопалінні, ігроманії;

г) галузь соціально-педагогічного знання, що вивчає особливості зміни особистістю свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку й підтримки інтенсивних емоцій.

2. До форм хімічних адикцій відносять:

- а) булімія, анорексія, синдром Тоада;
- б) ігрова залежність, ургентна адикція, тютюнопаління;
- в) тютюнопаління, наркоманія, алкоголізм;
- г) Internet-залежність, токсикоманія, алкоголізм, п'янство;
- г) токсикоманія, тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія;
- д) тютюнопаління, п'янство, токсикоманія, наркоманія.

3. До проміжних форм адиктивної поведінки відносяться:

- а) «стан перманентної війни», синдром Тоада;
- б) анорексія, адиктивний фанатизм;
- в) адикція відносин, ургентна адикція;
- г) булімія, анорексія;
- г) поведінкова адикція, лудоманія;
- д) булімія, поведінкова адикція.

4. До основних форм нехімічних адикцій належать:

- а) геймблінг, лудорманія, Internet-залежність;
- б) ігрова залежність, Internet-залежність;
- в) ігрова залежність, поведінкова адикція, Internet-залежність;
- г) лудоманія, Internet-залежність, поведінкова адикція;

- г) поведінкова адикція, ігрова залежність;
- д) лудоманія, ігрова залежність.

5. Наркотична речовина – це...

- а) речовина, що має специфічний вплив на центральну нервову систему, зокрема на розвиток певних відчуттів і зміну свідомості, а також викликають особливий стан наркотичного сп'яніння;
- б) природна чи синтетична рослина, сировина і речовини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України;
- в) хімічний лікарський засіб, який впливає на центральну нервову систему, а саме: на протікання психічних процесів, і таким чином може впливати на свідомість особистості.

6. Психоактивна речовина – це...

- а) хімічний лікарський засіб, який впливає на центральну нервову систему, а саме: на протікання психічних процесів, і таким чином може впливати на свідомість особистості;
- б) природна чи синтетична рослина, сировина і речовини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України;
- в) речовина, що має специфічний вплив на центральну нервову систему, зокрема на розвиток певних відчуттів і зміну свідомості, а також викликають особливий стан наркотичного сп'яніння.

7. Наркотичний засіб – це...

- а) хімічний лікарський засіб, який впливає на центральну нервову систему, а саме: на протікання психічних процесів, і таким чином може впливати на свідомість особистості;
- б) засіб, що має специфічний вплив на центральну нервову систему, зокрема на розвиток певних відчуттів і зміну свідомості, а також викликають особливий стан наркотичного сп'яніння;
- в) природна чи синтетична рослина, сировина і речовини, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України.

8. До поняття «комп'ютерна залежність» входить:

- а) ігрова залежність, геймблінг;
- б) Internet-залежність, лудоманія;
- в) Internet-залежність, поведінкова адикція;
- г) поведінкова адикція, ігрова залежність;
- г) лудоманія, геймблінг.

9. Яке із визначень поняття «соціальна профілактика» є зайвим:

а) система соціально-психологічних, психолого-педагогічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на попередження аморальної, протиправної поведінки дітей та молоді, на усунення умов та чинників, що її спричиняють;

б) комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі;

в) комплексна система виховних впливів, метою яких є дослідження процесу протікання негативних впливів у молодіжному середовищі, а також теоретична розробка та впровадження медико-лікувальних впливів на хворобу особистості.

10. Виділити те визначення поняття соціальної профілактики, що стосується загально медичного аспекту наукового знання:

а) система соціальних, державних, гігієнічних, медичних, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я та запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі;

б) система заходів, спрямованих на запобігання виникненню й поширенню хвороб, на охорону здоров'я;

в) робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу.

11. Виділити те визначення поняття соціальної профілактики, що стосується соціально-педагогічного аспекту наукового знання:

а) робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу;

б) комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі;

в) система соціальних, державних, гігієнічних, медичних, спрямованих на забезпечення високого рівня здоров'я та запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі.

12. Комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її у сім'ю, освітній заклад, до суспільно-корисної діяльності, здійснюється в рамках:

а) первинної профілактики;

б) вторинної профілактики;

в) третинної профілактики.

13. Встановити логічну відповідність між поняттями:

- а) первинна профілактика
- б) вторинна профілактика
- в) третинна профілактика

- а) медико-соціальна профілактика;
- б) медична профілактика;
- в) соціально-педагогічна профілактика

14. Профілактичні програми, що передбачають посилення контролю за детермінантами здорового способу життя, його складових, метою яких є розвиток відповідних життєвих навичок та життєвої компетентності, це...

- а) інформаційні профілактичні програми;
- б) універсальні профілактичні програми;
- в) вибіркові профілактичні програми;
- г) профілактичні програми зміцнення здоров'я.

15. Профілактичні програми, що спрямовані на всіх дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, а їхня мета – формування психічно та фізично здорової особистості зі стійкими навичками здорового способу життя, це...

- а) інформаційні профілактичні програми;
- б) універсальні профілактичні програми;
- в) вибіркові профілактичні програми;
- г) профілактичні програми зміцнення здоров'я.

16. Яке із визначень соціально-педагогічної технології є зайвим:

а) сукупність прийомів, методів і впливів, що застосовуються для досягнення поставлених цілей у процесі соціального планування і розвитку, розв'язання соціальних проблем;

б) сукупність системно послідовних, взаємопов'язаних засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання, виховання і розвитку, що дозволяє успішно реалізувати поставлені освітні цілі;

в) розробка методів і методик результативного і раціонального цілеспрямованого соціального впливу, що застосовується соціальними службами, окремими закладами соціального обслуговування і соціальними працівниками/педагогами для вирішення соціальних проблем і забезпечення соціального захисту населення.

17. Пояснити головну сутність міждисциплінарного підходу у процесі вивчення профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

18. Пояснити сутність соціального партнерства як важливої вимоги у процесі профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді.

19. Вказати основні законодавчі документи, що певним чином стосуються проблеми запобігання поширенню, зменшення проявів адиктивної поведінки дітей та молоді, її профілактики.

20. Вказати заходи первинної профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді (заходи, що вивчалися і були реалізовані у ході виробничої соціально-педагогічної практики).

Система оцінювання

Питання № 1 – 12, а також № 14, 15, 16 – оцінюються по 4 бали за кожну правильну відповідь. У сумі студенти зможуть отримати до 60 балів.

Питання № 13, 17, 18, 19, 20 – оцінюються за шкалою від 0 до 8 балів. У сумі студенти зможуть отримати від 0 до 40 балів.

У підсумку, за тестування студенти зможуть отримати від 0 до 100 балів, де кожна правильна відповідь буде відповідати одному балу за шкалою ECTS. Шкала оцінювання виглядає наступним чином:

90-100 балів – «відмінно» (A) – 90-100 правильних відповідей;

82-89 балів – «добре» (B) – 82-89 правильних відповідей;

75-81 бал – «добре» (C) – 75-81 правильна відповідь;

67-74 бали – «задовільно» (D) – 67-74 правильних відповідей;

60-66 балів – «задовільно» (E) – 60-66 правильних відповідей;

35-59 балів – «незадовільно» з можливим перескладанням (FX) –
35-59 правильних відповідей;

1-34 бали – «незадовільно» з обов'язковим повторним курсом (F) –
1-34 правильних відповідей.

Карта самооцінки розвиненості професійно-значущих особистісних якостей за результатами проходження практики

Прізвище, ім'я по батькові _____

Для заповнення карти пропонуємо скористатися трибальною шкалою:

- 3 бали – якість сформована дуже добре, є яскраво вираженою і усталеною;
- 2 бали – якість сформована недостатньо, виявляється епізодично;
- 1 бал – якість дуже слабо сформована.

Психологічні якості особистості	Бали
упевненість в собі	
витримка і сила волі	
уважність і спостережливість	
адаптивність і мобільність	
емоційна стабільність	
самоконтроль	
нервово-психічна стійкість	
адекватна самооцінка	
Психолого-педагогічні якості особистості	
принциповість	
відповідальність	
емпатійність	
тактовність і делікатність	
ініціативність	
висока працездатність	
ерудованість	
Професійно-значущі характеристики	
письменність і виразність мови	
здатність до рефлексії	
організаторські і лідерські здібності	
комунікативні здібності	
соціальна активність	
творчий потенціал і креативність	
здатність до перенесення значних моральних і фізичних витрат	
здатність до саморегуляції	
прагнення до саморозвитку і професійного самовдосконалення	
Гуманістичні якості особистості	
толерантність	
альтруїзм	
почуття власної гідності	
оптимізм	
любов до людей	

Анкета студента

Будь ласка, прочитайте перед початком роботи.

Анкета є частиною дослідження з вивчення вживання алкоголю, тютюну, наркотиків, а також рівня комп'ютерної залежності з-поміж студентів Вашого віку. Вашу групу вибрано для участі у даному дослідженні методом випадкової вибірки. Анкета є **анонімною** – у ній не буде вказано Ваше ім'я або інша ідентифікуюча особисто Вас інформація.

Для того, щоб дослідження було успішним, дуже важливо, щоб Ви відповідали на кожне запитання відверто і уважно. Пам'ятайте: Ваші відповіді абсолютно конфіденційні.

Це не контрольна робота. Тут немає правильних чи неправильних відповідей. Якщо серед запропонованих варіантів Ви не знайдете точної відповіді, позначте ту, яка підходить більш за все. Будь ласка, позначте обрану Вами відповідь на кожне із запитань значком у відповідному місці.

Заздалегідь вдячні Вам за участь в опитуванні.

Будь ласка, починайте.

1. Ваша стать?

1. чоловіча
2. жіноча

2. Рік вашого народження:

3. Скільки разів у житті (якщо таке було) Ви палили цигарки?

1. 0 разів	5. 10-19 разів
2. 1-2 рази	6. 20-39 разів
3. 3-5 разів	7. 40 разів і більше
4. 6-9 разів	

4. Скільки цигарок Ви випалювали за останні 30 днів?

1. жодної
2. менше однієї цигарки на тиждень
3. менше однієї цигарки на день
4. 1-5 цигарок на день
5. 6-10 цигарок на день
6. 11-20 цигарок на день
7. більше, ніж 20 цигарок на день

5. Скільки разів (якщо таке було) Ви вживали алкогольні напої?

1. 0 разів	5. 10-19 разів
2. 1-2 рази	6. 20-39 разів
3. 3-5 разів	7. 40 разів більше
4. 6-9 разів	

6. Як Ви думаєте, чи будете Ви вживати алкоголь у 30-річному віці?

1. так

2. ні
3. не знаю

7. Згадайте, за останні 30 днів, чи вживали будь-які з нижченаведених напоїв?

1. не вживав
2. пиво (за винятком безалкогольного)
3. вино, у тому числі шампанське
4. міцні напої: горілка, коньяк, віскі, лікер, самогон тощо (у тому числі коктейлі, що містять алкоголь)

8. Чи пили Ви пиво під час останньої випивки, якщо так, то скільки? (За винятком безалкогольного пива)

1. ніколи не п'ю пива
2. під час останньої випивки я пива не пив
3. менше однієї звичайної пляшки (500 мл)
4. 1-2 пляшки (500 – 1000 мл)
5. більше 2-х пляшок (більше 1500 мл)

9. Чи пили Ви вино/шампанське під час останньої випивки, якщо так, то скільки?

1. ніколи не п'ю вина/шампанського
2. під час останньої випивки я не пив вина/шампанського
3. 1-2 склянки (100-200 мл)
4. половину пляшки (370 мл)
5. пляшку і більше (750 мл і більше)

10. Скільки міцних напоїв Ви випили під час останньої випивки?

1. не п'ю міцних напоїв
2. не пив міцних напоїв під час останньої випивки
3. менше однієї рюмки (50 мл)
4. 1-2 рюмки (50-100 мл)
5. більше 3-х рюмок (110 мл і більше)

11. Чи доводилося Вам чути про такі наркотики? (Позначте одну клітинку у кожному рядку)

Так

Ні

1. транквілізатори
2. марихуана або гашиш
3. лsd
4. амфетаміни
5. крек
6. кокаїн
7. реле він
8. героїн

9. екстазі
10. метадон
11. галюциногенні гриби

1

2

12. Скільки разів (якщо таке траплялося) Ви вживали вище зазначені наркотики?

1. 0 разів	5. 10-19 разів
2. 1-2 рази	6. 20-39 разів
3. 3-5 разів	7. 40 разів і більше
4. 6-9 разів	

13. Скільки разів (якщо таке траплялося) Ви нюхали речовини типу клею, аерозолів, бензину, газу тощо для отримання «надзвичайних почуттів»?

1. 0 разів	5. 10-19 разів
2. 1-2 рази	6. 20-39 разів
3. 3-5 разів	7. 40 разів і більше
4. 6-9 разів	

14. У якому віці (якщо таке траплялося) Ви вперше ... (Позначте одну клітинку у кожному рядку)

	Ніколи	11-12 років	13-14 років	15-16 років
1. випили пиво				
2. випили вино				
3. міцні напої				
4. відчули алкогольне сп'яніння				
5. запалили першу цигарку				
6. почали палити щоденно				
7. спробували наркотики				
8. спробували інгалянти				

1

2

3

4

15. Як часто Ви звертаєтесь до послуг мережі Internet?

1. 1 раз на місяць
2. 1 раз на тиждень
3. 1 раз на день
4. більше одного разу на день

16. З якою метою Ви звертаєтесь до мережі Internet? (Позначте 3 відповіді)

1. за пошуком навчального матеріалу
2. у соціальні мережі
3. зайняти вільний час
4. грати в ігри

5. скачувати музику, фільми і ін.
6. почитати цікаву для Вас інформацію
7. інше (вказати)

17. Як часто Ви Граєте у комп'ютерні ігри?

1. 1 раз у місяць
2. 1 раз у тиждень
3. 1 раз в день (1 год.)
4. 1 раз в день (2-3- год.)
5. 1 раз в день (більше 3-х год.)

18. Чи коли-небудь грали Ви у залах ігрових автоматів, коли вони ще працювали?

1. 1 раз у місяць
2. 1 раз у тиждень у робочі дні
3. кожного тижня на вихідних
4. кожного дня після уроків
5. кожного дня під час уроків

19. З яких джерел Ви отримуєте інформацію щодо впливу алкоголю, наркотиків та тютюну, а також комп'ютерних ігор на Ваше здоров'я? (Позначте 3 клітинки)

1. однолітки
2. батьки
3. старші друзі
4. в межах навчальної програми
5. інформаційні буклети, листівки
6. газети
7. радіо
8. телебачення
9. спеціальна література
10. інше (вказати)

20. Якщо б Ви захотіли отримати додаткову інформацію щодо алкоголізму, наркоманії, тютюнопаління, а також комп'ютерних ігор, до кого б Ви звернулися із запитаннями?

1. до однолітків
2. до батьків
3. до викладачів
4. до куратора
5. до соціального педагога, практичного психолога
6. до старших друзів
7. зателефонував на телефон довіри
8. звернувся до консультативного пункту
9. звернувся до молодіжного центру

10.інше (вказати)

21. Які заходи щодо обмеження комп'ютерних ігор та із попередження вживання алкоголю, наркотиків, тютюну, а також їхнього негативного впливу проводяться у Вашому закладі? (Позначте 3 відповіді)

1. тематичні бесіди
2. тематичні лекції на потоці
3. виступи медичних працівників, працівників органів внутрішніх справ
4. індивідуальні бесіди
5. демонстрування відеофільмів
6. конкурси стіннівок
7. конкурси соціальної реклами
8. тренінги
9. анкетування
- 10.розважально-профілактичні тематичні акції
- 11.інше (вказати)

22. Як часто проводять у Вашому закладі вказані у питанні №21 заходи?

1. 1 раз, присвячені дню боротьби із тютюнопаління, дню боротьби із наркоманією тощо
2. 1 раз в семестр
3. 1 раз на місяць
4. кілька разів на місяць
5. 1 раз у тиждень

23. Хто у Вашому закладі, як правило, займається питаннями організації та проведення заходів з визначеної проблеми?

1. ректорат/ директорат
2. заступники декана/директора з виховної та навчальної роботи
3. викладачі кафедр
4. соціально-психологічна служба
5. волонтери
6. студентське самоврядування
7. запрошені спеціалісти – представники соціальних служб, медичних установ, органів внутрішніх справ, громадських організацій
8. ніхто

24. Як би Ви оцінили якість та ефективність роботи по інформуванні, попередженню, запобіганню негативних явищ у молодіжному середовищі (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, комп'ютерна залежність) у Вашому навчальному закладі?

1. мені байдуже
2. така робота не проводиться
3. негативно
4. скоріше негативно

5. у достатній мірі
6. скоріше позитивно
7. позитивно
8. відмінно

Список використаних джерел

1. Актуальна готовність вчителів до взаємодії з учнями. / [С. О. Муратов, В. М. Зливков, Н. Н. Хомутиннікова та ін.]. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 4–18.
2. Андреев А. А. Педагогика высшей школы. Новый курс : учебное пособие. / А. А. Андреев. – М. : Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. – 264 с.
3. Аніщенко А. П. Соціальна реклама як фактор ефективної соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства. / Алла Аніщенко. // Соціальна реклама в сучасному суспільстві : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2011 року. – Х. : Інститут соціальної політики регіону, 2011. – С. 26–28.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
6. Бірюкова Л. А. Організація самостійної роботи студентів: теоретичний аспект. / Л. А. Бірюкова. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – 2011. – №3 (13). – С. 176–182.
7. Болубаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти : навчальний посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. / Я. Я. Болубаш. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
8. Бордовская Н. В. Педагогика : учебник для вузов. / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 304 с.
9. Бродська Л. В. Формування готовності майбутніх вчителів іноземних мов до виховної роботи в школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Лариса Володимирівна Бродська. – К., 2006. – 261 с.
10. Вакуліч Т. Феномен Інтернет-залежності підлітків у мережі Інтернет. / Т. Вакуліч. // Освіта і управління : науковий журнал. – 2006. – №2. – С. 155–158.
11. Велика сучасна енциклопедія. – У 10 т. – Т. 1. : А – Б. / [уклад. А. С. Івченко]. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 352 с.
12. Величко С. П. Психолого-педагогічні проблеми підготовки і формування фахівців з вищою освітою / С. П. Величко, Н. В. Косар. // Сучасні технології і освітні системи ХНІ століття : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 листопада 2007 р. / [відп. ред. О. М. Барно]. – Кіровоград : Вид-во КІРол «Україна», 2007. – С. 15–19.

13. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
14. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича.]. – К. : Академвидав, 2005. – 304 с.
15. Галагузова Ю. М. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Юлія Миколаївна Галагузова. – М., 2001. – 373 с.
16. Гарашкина Н. Подготовка социального педагога: диагностика профессиональной компетентности / Наталья Гарашкина. // Социальная педагогика. Деловой журнал для социальных работников и педагогов. – 2003. – № 4. – С. 81–84.
17. Глебова Л. М. Социально-педагогическое проектирование образовательной политики региона [текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Людмила Николаевна Глебова. – Арзамас, 2009. – 60 с.
18. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний словник / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. – К. : МАУП, 2005. – 560 с.
19. Данилюк І. Г. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи : словник. / І. Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 576 с.
20. Дмитриева И. А. Педагогика : учебник для колледжей. / И. А. Дмитриева, И. А. Кибальченко. – Ростов на Дону : Феникс, 2007. – 184 с.
21. Докторович М. О. Соціальна реклама як інструмент соціально-педагогічної діяльності. / Марина Докторович. // Соціальна реклама в сучасному суспільстві : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2011 року. – Х. : Інститут соціальної політики регіону, 2011. – С. 43–46.
22. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчально-методичний посібник. / [за ред. Качана Є. П.]. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 212 с.
23. Енциклопедія освіти. / Академія педагогічних наук України ; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
24. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навчальний посібник для ВНЗ. / Л. М. Завацька. – К. : «Слово», 2008. – 240 с.
25. Завацька Н. Є. Особливості особистісної диференціації узалежненої поведінки підлітків та її корекція : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Наталія Євгенівна Завацька. – К., 2002. – 193 с.
26. Закон Божий : [текст]. / [сост. Протоиерей Серафим Слободской]. – 773 с.

27. Золотова Г. Д. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки студентів (на прикладі навчальних закладів I-II рівня акредитації) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Ганна Дмитрівна Золотова. – Луганськ, 2005. – 241 с.
28. Ключко О. О. Аналіз робочих навчальних програм дисциплін спеціальності «Соціальна педагогіка» з погляду відображення проблем профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. / Олексій Ключко. // Соціалізація молоді: культура, освітня політика, технології формування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів (Суми, 20-21 квітня 2011 р.). – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – С. 214–215.
29. Ключко О. О. Дослідження ризиків у процесі соціалізації підлітків із синдромом комп'ютерної залежності. / Олексій Ключко. // Вісник Черкаського університету : науковий журнал. – вип. 203. – Ч. III. – 2011. – С. 39–44.
30. Ключко О. О. Значення духовних і моральних якостей майбутніх соціальних педагогів у роботі з дітьми адиктивної поведінки. / Олексій Ключко. // Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие церкви и образования : тезисы Всеукраинской научно-практической конференции (24-25 марта 2011 г.). – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2011. – С. 164–167.
31. Ключко О. О. Окремі аспекти готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. / Олексій Ключко. // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2012 р.). / [за заг. ред. В. О. Огнев'юка. / редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, С. О. Сисоєва, Н. М. Віннікова]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 188–195.
32. Ключко О. О. Основи соціального партнерства соціального педагога освітнього закладу щодо профілактики адиктивної поведінки учнів / Олексій Ключко. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – 2011. – №3 (13). – С. 21–32.
33. Ключко О. О. Проблема поширення проміжних форм адиктивної поведінки у жінок. / Олексій Ключко. // Головні проблеми державно-правового захисту жінок в Україні. Гендерні студії : матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів (15 травня 2009 року, м. Суми). – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – С. 66–70.
34. Ключко О. О. Проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. / Олексій Ключко. // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : науковий журнал. / [за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака]. – Вип. XVIII, серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 268–278.

35. Ключко О. О. Професійний обов'язок у контексті готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. / Олексій Ключко. // Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования : тезисы Международной научно-практической конференции (26-27 апреля 2012 г.). – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – С. 152–155.
36. Ключко О. О. Профілактика адиктивної поведінки: нормативно-правовий аспект / Олексій Ключко. // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – 2010. – № 3 (5). – С. 211–221.
37. Ключко О. О. Соціальна реклама у питаннях профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді. / Олексій Ключко. // Соціальна реклама в сучасному суспільстві : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2011 року. – Х. : Інститут соціальної політики регіону, 2011. – С. 66–68.
38. Ключко О. О. Характеристика методу освіти «рівний – рівному» як сучасної інноваційної технології. / Олексій Ключко. // Сучасна молодь: крок у майбутнє : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та аспірантів. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – С. 224–228.
39. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи : навчальний посібник. / І. М. Ковчина. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 345 с.
40. Когут С. Я. Системи професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах освіти України і Польщі (порівняльний аналіз) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Світлана Ярославівна Когут. – Л., 2004. – 250 с.
41. Конвенція ООН про права дитини : [міжнародний документ від 20.11.1989.] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=995_021.
42. Краткий словарь по философии : словарь. / [под общ. ред. И. В. Бауберга, И. К. Пантина.]. / [4-е изд.]. – М. : Политиздат, 1982. – 431 с.
43. Лекции по технологии социальной работы. – В 3-х частях. / [под ред. Е. И. Холостовой]. – М. : Социально-педагогический институт, 1998. – 348 с.
44. Маєвська Л. М. Готовність соціального педагога до професійної діяльності в етнокультурному середовищі / Людмила Маєвська. // Соціальна педагогіка і соціальна робота. – 2010. – №.3. – С. 68–76.
45. Марушкевич А. А. Педагогіка вищої школи. Теорія виховання (Цикл лекцій) : навчальний посібник. / А. А. Марушкевич. – К., 2005. – 107 с.
46. Медведева Г. П. Этика социальной работы : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г. П. Медведева. – М. : ВЛАДОС., 1999. – 208 с.

47. Методика и технологии работы социального педагога : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. / [Б. Н. Алмазов, М. А. Беляева, Н. Н. Бессонова и др. / под ред. М. А. Галагузовой, Л. В. Мардахаева]. – М. : Издательский дом «Академия», 2002. – 192 с.
48. Методичний посібник з надання дружніх послуг для молоді : методичний посібник. / І. М. Пінчук, В. А. Сановська. – К., 2003. – 160 с.
49. Мізь Я. А. До проблеми визначення комп'ютерної залежності у підлітковому віці / Яна Мізь. // Сучасна молодь: крок у майбутнє : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та аспірантів. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – С. 357–360.
50. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Людмила Іванівна Міщик. – Запоріжжя, 1997. – 358 с.
51. Нагорна А. М. Профілактика наркоманії серед підлітків. : навчальний посібник. / А. М. Нагорна, В. В. Безпалько. – Кам'янець-Подільський : «Абетка-НОВА», 2001. – 168 с.
52. Нехімічні адикції : [текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/%CD%E5%F5%E8%EC%E8%F7%E5%F1%EA%E0%FF_%E7%E0%E2%E8%F1%E8%EC%EE%F1%F2%FC.
53. Офіційні документи ВООЗ : [текст]. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/?uid>.
54. Пахомов Г. М. Первичная профилактика в стоматологии : учебное пособие. / Г. М. Пахомов. – М., 1982. – 267 с.
55. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Юріївна Пащенко. – Запоріжжя, 2000. – 176 с.
56. Педагогіка в запитаннях і відповідях : навчальний посібник. / [Л. В. Кондрашова, О. А. Пермьяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина.]. – К. : Знання, 2006. – 252 с.
57. Педагогика и психология высшей школы : учебное пособие. / [отв. ред. М. В. Буланова-Топоркова]. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.
58. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. / [С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов и др. / под ред. С. А. Смирнова]. – М. : Издательский центр «Академия», 1999. – 512 с.
59. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии : учебное пособие для студентов высших и средних учебных заведений. / [С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов и др. / под ред. С. А. Смирнова.]. / [4-е изд., испр.]. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 512 с.

60. Педагогический энциклопедический словарь : словарь. / [гл. ред. Б. М. Бим-Бад. / редкол. М. М. Безрукин, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
61. Педагогическое наследие. / [Я. А. Коменский, Дж. Локк, Ж-Ж Руссо, И. Г. Песталоцци] / [сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский]. – М. : Педагогика, 1989. – 416 с.
62. Пермяков О. А. Педагогіка : навчальний посібник. / О. А. Пермяков, В. В. Морозов. – К. : Знання, 2006. – 171 с.
63. Пихтіна Н. П. Профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. / Н. П. Пихтіна, Р. Г. Новгородський. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – 239 с.
64. Пихтіна Н. П. Формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адиктивної поведінки учнів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ніна Порфіріївна Пихтіна. – К., 2000. – 210 с.
65. Поліщук В. Місце неперервної практики у цілісній системі підготовки соціальних педагогів / Віра Поліщук. // Вісник Львівського університету : науковий журнал. – Вип. 15. – Ч. 1. – 2001. – С. 116–124.
66. Поліщук В. А. Теорія та методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Віра Аркадіївна Поліщук. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
67. Полякова О. М. Технологія виробничої соціально-педагогічної практики в закладах соціально-педагогічного спрямування : методичний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». / О. М. Полякова, О. В. Знобей. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 102 с.
68. Полякова О. М. Технологія виробничої соціально-педагогічної практики в освітніх закладах : методичний посібник для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка». / О. М. Полякова, А. О. Поляничко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 102 с.
69. Понятие игромании: [тест] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sofia-dom.com.ua>.
70. Психология. Полный энциклопедический справочник : справочник. / [сост. и общ. ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко.]. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 896 с.
71. Рейда К. В. Виховання готовності учнів допоміжної школи до праці в системі професійно-трдового навчання : [текст] : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / К. В. Рейда. – К., 2003. – 21 с.
72. Российская педагогическая энциклопедия : энциклопедия. – В 2-х т. – Т. 1. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1993–1999. – 1610 с.

73. Семенова А. В. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. / [А. В. Семенова, Р. С. Гурін, Т. Ю. Осипова.]. – К. : Знання, 2006. – 319 с.
74. Семеног О. М. Культура наукової української мови : навчальний посібник. / О. М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 216 с.
75. Смеренчак Л. І. Особливості формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності. / Людмила Смеренчак. // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах соціальних змін : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Черкаси, 21-23 березня 2012 року.). – Черкаси : Редакційно-видавничий відділ ЧНУ, 2012. – С. 118–121.
76. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників : словник. / [за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. – К., 2000. – 260 с.
77. Соціальна педагогіка : збірник програм для підготовки бакалаврів. – Чернівці, 2009. – 344 с.
78. Социальная педагогика : курс лекций. / [под общ. ред. М. А. Галагузовой]. – М. : Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
79. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. І. Д. Зверєвої.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
80. Соціальна педагогіка : навчально-методичний комплекс. / [Авторський колектив / За ред. А. Й. Капської.]. – Том 2. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 338 с.
81. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред. проф. А. Й. Капської]. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
82. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник. / [за ред. І. Д. Зверєвої]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
83. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. – Кн. 4. – К. : ДЦССМ, 2002. – 536 с.
84. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи : словник. / І. Г. Данилюк. – Донецьк. : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 576 с.
85. Технології соціально-педагогічної роботи : навчальний посібник. / [за заг. ред. А. Й. Капської]. – К., 2000. – 372 с.
86. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навчальний посібник. / І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2003. – 132 с.
87. Тютюнник О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників : [текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Ольга Вікторівна Тютюнник. – К., 2010. – 22 с.

88. Тютюнник О. В. Зміст і структура професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників. / Ольга Тютюнник. // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах соціальних змін : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Черкаси, 21-23 березня 2012 року.). – Черкаси : Редакційно-видавничий відділ ЧНУ, 2012. – С. 143–150.

89. Україна. Верховна Рада. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон від 19.11.1992 р. № 2801.

90. Україна. Верховна Рада. Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби : Закон від 15.09.1995 р. № 329/95.

91. Україна. Верховна Рада. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони реклами, спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів : Закон від 22.09.2011 р. № 3778-VI.

92. Україна. Верховна Рада. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження споживання і продажу пива та слабоалкогольних напоїв : Закон від 21.01.2010 р. № 1824-VI.

93. Україна. Верховна Рада. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон від 15.05.2009 р. № 1334-VI.

94. Україна. Верховна Рада. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : Закон від 15.02.1995 р. № 62/95.

95. Україна. Верховна Рада. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення : Закон від 22.09.2005 р. № 2899-IV.

96. Україна. Верховна Рада. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів : Закон від 15.02.1885 р. № 60/95.

97. Україна. Верховна Рада. Про освіту : Закон від 23.03.1996 р. № 100/96.

98. Україна. Верховна Рада. Про охорону дитинства : Закон від 26.04.2001 р. № 2402-III.

99. Україна. Верховна Рада. Про рекламу : Закон від 03.07.1996 р. № 270/96.

100. Україна. Верховна Рада. Про соціальні послуги : Закон від 19.06.2003 р. № 966-IV.

101. Україна. Верховна Рада. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон від 21.06.2001 р. № 2558-III.

102. Україна. Верховна Рада. Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні : Закон від 05.02.1993 р. № 2998-XII.

103. Україна. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі алкогольними напоями : Постанова від 30.07.1996 р. № 854.

104. Україна. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Методичні рекомендації по складанню програм практик студентів вищих навчальних закладів України : [текст] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>.

105. Україна. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. Про заборону продажу та вживання алкогольних напоїв, тютюнових виробів у навчальних закладах : Наказ від 08.02.2012 р. № 136.

106. Україна. Міністерство освіти України. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : Наказ 08.04.1993 р. № 93.

107. Україна. Президент (1999 – ; Л. Кучма). Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя : Указ від 27.04.1999 р. № 456/99.

108. Україна. Президент (2002 – ; Л. Кучма). Про національну доктрину розвитку освіти у XXI ст. : Указ від 17.04.2002 р. № 347.

109. Уруський В. І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності : методичний посібник. / В. І. Уруський. – Тернопіль : ТОКІППО, 2005. – 96 с.

110. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Зоряна Зенонівна Фалинська. – Л., 2006. – 284 с.

111. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. / М. М. Фіцула. / [2-ге вид., доп.]. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.

112. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник. / М. М. Фіцула. / [вид. 2-ге, випр., доп.]. – К. : Академвидав, 2007. – 560 с.

113. Форум українського автономного спротиву : [текст]. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.reactor.org.ua/showthread.php?t=1117>.

114. Харченко С. Я. Соціальна педагогіка: технологічний аспект : науково-методичний посібник у 2-х частинах. – Ч 1. / [С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка».]. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 383 с.

115. Чайка В. М. Основи дидактики : навчальний посібник. / В. М. Чайка. – К. : Академія, 2011. – 240 с.

116. Шакурова М. В. Методика и технологии работы социального педагога : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. / М. В. Шакурова. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.

117. Яресько Е. В. Профессиональные ценности будущих социальных педагогов в профилактике адиктивного поведения детей и молодежи. / Екатерина Яресько, Алексей Ключко. // V Всероссийская научно-практическая

конференция с международным участием «Духовно-нравственные ценности рабочей молодежи» (17-18 ноября 2011 г. г. Первоуральск). – Ч. 1. / [под общ. ред. Т. В. Ицкович; Филиал РГППУ в г. Первоуральске]. – Первоуральск, 2011. – С. 148–152.

118. Яресько К. В. Соціальна реклама як засіб соціально-педагогічного впливу. / Катерина Яресько. // Соціальна реклама в сучасному суспільстві : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2 грудня 2011 року. – Х. : Інститут соціальної політики регіону, 2011. – С. 18–19.

Наукове видання

Клочко О. О.

**Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у контексті
підготовки майбутніх соціальних педагогів: монографія**

Підписано до друку 29.04.2013 р. Формат 60х84 1/16.
Гарнітура Таймс. Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 10,75.
Облік.-вид. арк. 11,25. Наклад 100 прим.
Вид № 1. Зам. 183.

Видавець: ФОП Наталуха А.С.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія СМв № 034 від 28.04.09, видане Державним Комітетом
телебачення та радіомовлення України)